

Jednostka organizacyjna
Samorządu
Województwa Łódzkiego

WOJEWÓDZKI URZĄD PRACY W ŁODZI

Poradnik dla osób poszukujących pracy

Niepełnosprawni na rynku pracy

Spis treści

Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy	3
Pojęcie niepełnosprawności – podstawy prawne	15
Rodzaje i stopnie niepełnosprawności, w tym:	21
Bariery i problemy integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych	26
Praca ważnym czynnikiem integracji społecznej. Osoba niepełnosprawna jako członek zespołu.	37
Formy wsparcia osób niepełnosprawnych	45
Poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych	51
Uprawnienia niepełnosprawnego pracownika	61
Zatrudnienie wspomagane	66
Zakłady pracy chronionej	72
Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój / PO WER dla niepełnosprawnych	77
Edukacja zawodowa osób niepełnosprawnych	85
Baza teleadresowa	94
• Urzędy pracy	94
• Agencje zatrudnienia osób niepełnosprawnych	98
• Zakłady aktywizacji zawodowej	98
• Zakłady pracy chronionej	99
• Spółdzielnie socjalne	114
• Szkoły podstawowe specjalne	124
• Szkoły podstawowe z oddziałami integracyjnymi	131
• Gimnazja specjalne	134
• Gimnazja z oddziałami integracyjnymi	138
• Ponadgimnazjalne szkoły specjalne i z klasami integracyjnymi	140
• Specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze	143
• Instytucje działające na rzecz osób niepełnosprawnych	146
• Pełnomocnicy ds. studentów niepełnosprawnych	150
• Adresy powiatów województwa łódzkiego	152
• Bezpłatna pomoc prawna	158
• Warsztaty terapii zajęciowej woj. łódzkie	161
• Centra integracji społecznej w woj. łódzkim	168
• Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej	169
• Miejskie/Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej	172
• Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie	196
• Kluby integracji społecznej	199
• Wypożyczalnie sprzętu	200
• Środowiskowe Domy Samopomocy Społecznej	204
• Przedszkola Specjalne	207
• Przedszkola z oddziałami integracyjnymi	209
• Domy Pomocy Społecznej i Opieki	211
• Zespoły ds. orzekania o niepełnosprawności	220

Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy

Rynek pracy z samej definicji, jako pojęcie ekonomiczne zawiera w sobie element konkurencyjności, który stawia osoby niepełnosprawne szukające pracy w trudniejszej sytuacji w porównaniu do osób pełnosprawnych poruszających się po rynku pracy. Wszyscy wiemy, że praca stanowi jeden najważniejszych obszarów funkcjonowania człowieka i jej rola w życiu każdego jest nieoceniona. Zapewnia nie tylko dochód, ale stanowi o naszej samoocenie; buduje tożsamość, poczucie wartości, status społeczny, a niejednokrotnie stanowi wartość samą w sobie nadającą sens naszemu życiu. Dla osób z niepełnosprawnościami, to dodatkowo forma rehabilitacji, będąca elementem procesu usamodzielnienia się i poprawy jakości życia; pozwala wyjść z izolacji i być wśród ludzi. Dla wielu osób z problemami zdrowotnymi może również stanowić bodziec do stawienia czoła trudnościom, jakich nie doświadczają osoby pełnosprawne poruszające się po rynku pracy.

Sytuację osób niepełnosprawnych na rynku pracy oraz ich udział w zespołach pracowniczych polskich firm i instytucji publicznych determinuje wiele czynników. Dużo zależy od rozwoju gospodarczego kraju, kondycji polskich firm; ich rozwoju, ilości i rodzaju tworzonych miejsc pracy, w tym dostępnych dla osób niepełnosprawnych, czyli ogólnej sytuacji na rynku pracy; ale również świadomości i nastawienia szefów firm i urzędników do „różnorodności” i nowych wyzwań o charakterze społecznej odpowiedzialności. Na funkcjonowanie i aktywność osób niepełnosprawnych, wpływa stan infrastruktury, dostęp do nowych technologii, postawy społeczeństwa wobec problemu niepełnosprawności, stereotypy, poziom ogólnej kultury społecznej; moralność, etyka i wiele innych czynników związanych z otoczeniem osoby niepełnosprawnej. Oczywiście wiele zależy od postawy i cech samych osób niepełnosprawnych, np. ich determinacji w szukaniu i podejmowaniu pracy, priorytetów życiowych, chęci edukacji i rozwoju zawodowego, płci, wieku, majątku jakim dysponują, ale przede wszystkim od rodzaju i stopnia niepełnosprawności.¹ Świadczy to o złożoności problematyki związanej z aktywnością zawodową tej grupy społecznej i funkcjonowaniem na rynku pracy. Na sytuację prozatrudnieniową osób niepełnosprawnych niewątpliwie korzystny wpływ wywierają; zmieniająca się sytuacja demograficzna w naszym kraju oraz przychylne ustawodawstwo i polityka rynku pracy wspierająca zatrudnienie osób, dla których trzeba np. przystosować stanowisko pracy czy zrekompensować pracodawcy niższą wydajność pracy z powodu ograniczeń zdrowotnych pracownika. Ostatnio słyszymy dość często o działaniach i projektach na rzecz aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych, spadku liczby świadczeniobiorców pobierających renty, ale w świetle oficjalnych danych statystycznych sytuacja osób niepełnosprawnych na polskim rynku pracy jest od wielu lat bardzo trudna, a szanse zatrudnienia są znacznie niższe od pozostałej części społeczeństwa, jak również możliwości osób niepełnosprawnych na bardziej rozwiniętych europejskich rynkach pracy. Bezrobocie i problemy z podjęciem pracy dotyczą szerokiej rzeszy polskich obywateli z ograniczoną sprawnością, chociaż mają oni takie samo prawo do pracy, jak pełnosprawni

1 E.Kryńska, Analiza sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce i Unii Europejskiej. Raport przygotowany w ramach projektu „Zatrudnienie osób niepełnosprawnych – perspektywa wzrostu”, Warszawa 2013- str.22

Polacy. Według statystyk Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), rentę z tytułu niezdolności do pracy, w tym rentę wypadkową, w 2014 r. pobierało około miliona Polaków (*tylko z samego ZUS*).² Z Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) prowadzonych systematycznie co kwartał od 1992 r. przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) wynika, że w Polsce liczba osób z prawnie potwierdzoną niepełnosprawnością w wieku 15 lat i więcej, systematycznie obniża się od 1993 r. (*do 2014r. 0 20%, tj. 807 tys. osób*). Jednak te same badania dowodzą, że w 2014 r. populacja osób niepełnosprawnych w powyższym przedziale wiekowym liczyła 3.272 tys. osób, co oznacza, że 10,6% ludności Polski w wieku 15 lat i więcej posiadało orzeczony status osoby niepełnosprawnej czyli prawne orzeczenie o niepełnosprawności³. Wśród nich większość (58,1%) to osoby w wieku produkcyjnym, czyli w wieku zdolności do pracy, przyjętym według metodologii GUS: dla mężczyzn 18-64 lata, dla kobiet 18-59 lat. **Populacja niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym liczyła średniorocznie - 1.901 tys. osób (rok wcześniej o 17 tys. więcej), co stanowiło 8,4% ludności Polski w tym wieku.**

Specyfiką populacji osób niepełnosprawnych jest przewaga mężczyzn. W 2014 roku ich udział wynosił - 61,3%, tj. 1.165 tys. osób, natomiast kobiet - 38,7%, tj. 736 tys. Populacja osób z ograniczoną sprawnością nie jest grupą jednorodną, o podobnym potencjale do zatrudnienia zwłaszcza na otwartym runku pracy. **Blisko 80%, niepełnosprawnych Polaków w wieku produkcyjnym posiada orzeczony umiarkowany lub lekki stopień niepełnosprawności.** Struktura osób niepełnosprawnych prawnie w wieku zdolności do pracy, według stopnia niepełnosprawności w 2014 roku przedstawia się następująco (wg. BAEL):⁴

- osoby ze znacznym stopniem niepełnosprawności – 22% tj. ok. 418 tys. osób (w 2013r. - 21,7%, tj. 416 tys. osób),
- osoby z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności – 45% tj. ok. 856 tys. osób (w 2013r. – 43,7%, tj. 838 tys. osób),
- osoby z lekkim stopniem niepełnosprawności – 33%, tj. ok. 627 tys. osób (w 2013r. – 34,6%, tj. ok. 664 tys. osób).

Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw osób Niepełnosprawnych na swojej stronie internetowej informuje, że najczęstszą przyczyną niepełnosprawności Polaków są schorzenia układu krążenia, narządów ruchu oraz schorzenia neurologiczne. W zbiorowości osób niepełnosprawnych relatywnie najniższy udział procentowy stanowią osoby z uszkodzeniami narządu wzroku i słuchu, z chorobą psychiczną i upośledzeniem umysłowym. Dotyczy to jednak tysięcy osób o obniżonej sprawności w codziennym funkcjonowaniu i wymagających „szczególnego” podejścia zarówno w życiu codziennym, jak i edukacji oraz na rynku pracy (ok. 660 tys.).⁵ Prezentowane przez GUS dane statystyczne uzyskiwane w drodze systematycznych badań populacji osób niepełnosprawnych pokazują skalę problemu niepełnosprawności w wymiarze

2 Strmiska-Mietlińska A., Zatrudnienie. Niezdolność do pracy. Niepełnosprawność - str.7

3 Dane na podstawie BAEL, dostępne na stronie Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych w zakładce Niepełnosprawność w liczbach: <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosci-w-liczbach/-dane-demograficzne/-dostepny> 8.05.2015 r.

4 <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,78,dane-demograficzne>

5 <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosci-w-liczbach/-dane-demograficzne/-dostepny> 8.05.2015 r.

dla samych osób z ograniczoną sprawnością, jak i dla polskiego społeczeństwa, gospodarki, w tym polskiego biznesu. Zwłaszcza, że obecnie jesteśmy jednym z najbardziej starzejących się społeczeństw w Europie. Tak szeroka rzesza obywateli z pewnymi ograniczeniami sprawności w wykonywaniu niektórych zawodów czy zadań zawodowych, stanowi przecież duży potencjał kapitału ludzkiego rozumianego jako potencjał umiejętności, wiedzy, kwalifikacji, do rozwijania i wykorzystania na krajowym, a nawet globalnym rynku pracy; bo takie możliwości stwarzają np. stanowiska pracy wykorzystujące nowoczesne techniki przekazu teleinformatycznego, praca zdalna (telepraca).

W Polsce, blisko połowa (40,1%) osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe, a zaledwie 9,8% legitymuje się wykształceniem wyższym (te same wskaźniki dla osób sprawnych wynoszą odpowiednio 26,1% i 27,1%). Co czwarta osoba niepełnosprawna w wieku produkcyjnym (25,2%) zakończyła edukację na poziomie gimnazjalnym, podstawowym albo niepełnym podstawowym. Ten sam wskaźnik wśród osób sprawnych jest dużo niższy i wynosił 9,8% (w załączeniu Tabela 1. przedstawiająca strukturę wykształcenia Polaków w wieku produkcyjnym w podziale na osoby pełnosprawne i niepełnosprawne - w latach 2009-2014).

Niska aktywność zawodową osób niepełnosprawnych na polskim rynku pracy, a tym samym poziom wykorzystania ich potencjału zawodowego przez pracodawców, i to zarówno z sektora prywatnego jak i publicznego, potwierdzają analizy i dane liczbowe dotyczące aktywności ekonomicznej niepełnosprawnych, publikowane na stronie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (www.psz.praca.gov.pl) oraz Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych (www.niepelnosprawni.gov.pl). Wynika z nich wyraźnie, że aktywność zawodowa niepełnosprawnych Polaków różni się zasadniczo od aktywności ogółu ludności Polski w wieku 15 lat i więcej. W statystykach rynku pracy, zgodnie z międzynarodowymi standardami Eurostatu (*Europejski Urząd Statystyczny*), za ludność aktywną zawodowo (*inne określenie to siła robocza*) uznaje się osoby zarówno pracujące jak i bezrobotne, pod warunkiem że aktywnie szukają zatrudnienia oraz są gotowe i zdolne do podjęcia pracy.⁶ Wskaźniki obrazujące rzeczywistą sytuację osób niepełnosprawnych na krajowym rynku pracy, czyli współczynnik aktywności zawodowej oraz wskaźnik zatrudnienia są w przypadku osób niepełnosprawnych (w wieku 15 lat więcej) ponad trzykrotnie niższe od pozostałej części ludności Polski w tym samym wieku. W 2014 r. wynosiły odpowiednio: 17,4% i 14,8% a stopa bezrobocia 14,8%.⁷ Tymczasem wartości tych samych wskaźników w odniesieniu do ogółu ludności Polski w końcu 2014 roku wynosiły odpowiednio: **56,3%** i **74,6%**, a stopa bezrobocia 11,5%.⁸ Co prawda na przestrzeni ostatnich lat, liczebność Polaków z prawnie potwierdzoną niepełnosprawnością systematycznie zmniejsza się zarówno w grupie osób w wieku 15 lat i więcej (od 2001 r. do 2014r. o 1.022 tys., tj. o 23,8%), jak i w wieku produkcyjnym (w tym samym okresie o 662 tys., tj. o 25,8%), to jednak zdecydowana większość tych osób nadal pozostaje poza rynkiem pracy i ich potencjał jako przyszłych pracowników wykorzystywany jest w niewielkim stopniu. Z badań GUS prowadzonych w 2014 roku, wynika, że średniorocznie, **spośród 1.901 tys. niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym:**

6 Szczegółowe definicje można znaleźć w publikacji Zasady metodyczne statystyki rynku pracy i wynagrodzeń, GUS, Warszawa 2008.

7 Dane na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), dostępne na stronie Biura Pełnomocnika Rządu ds. osób Niepełnosprawnych w zakładce Niepełnosprawność w liczbach – dostęp 27.08.2015r. <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,80,rynek-pracy>

8 Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Rynku Pracy, Informacja o Rynku Pracy w Polsce w 2014 roku, Warszawa 30 marzec 2015 r. (www.psz.praca.gov.pl)

- **tylko 517 tys. osób było aktywnych zawodowo**, tj. 27,1% ogółu niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym - tzw. *współczynnik aktywności zawodowej*, z tego:⁹
- **osób faktycznie pracujących w tej grupie było 434 tys.** tj. 22,8% ogółu niepełnosprawnych prawnie w wieku produkcyjnym - tzw. *wskaźnik zatrudnienia*. W końcu 2014 roku pracowało już 454 tys. niepełnosprawnych;
- **83 tys. osób, tj. 16% ogółu osób w grupie aktywnych zawodowo to byli bezrobotni** czyli osoby które w chwili badania BAEL nie posiadały pracy, ale wykazywały chęć jej podjęcia¹⁰. Wśród bezrobotnych przeważali mężczyźni. Ich udział wynosił 55,4 (tj. 46 tys. osób), a kobiet 44,6% (tj. 37 tys.).

Co prawda, w 2014r. wskaźnik zatrudnienia niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym, informujący o rzeczywistej chłonności rynku pracy osób z pewnymi dysfunkcjami, wzrósł o 0,4% w porównaniu do 2013 r., to jednak nie dorównał jeszcze najwyższemu dotychczas poziomowi z roku 2012 r. wynoszącemu 23%. Trzeba podkreślić, że aktywność zawodowa niepełnosprawnych kobiet była znacznie wyższa niż mężczyzn. Wskaźnik

zatrudnienia wśród kobiet wyniósł 24,3% i był o 2,5 p.p. wyższy niż mężczyzn (21,8%), a współczynnik aktywności zawodowej kobiet wyniósł 29,3% i był wyższy o 3, 5 p.p. w porównaniu do tego samego parametru dla mężczyzn -25,8%. Ponadto, podczas badania BAEL, kobiety częściej deklarowały chęć i gotowość podjęcia pracy (5,0%) aniżeli mężczyźni (3,9%). W Polsce, od wielu lat niskiemu wskaźnikowi zatrudnienia oraz współczynniki aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych na rynku pracy, towarzyszy niska aktywność w poszukiwaniu pracy. Alarmujący jest odsetek osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym biernych zawodowo, czyli osób które nie pracują i nie poszukują zatrudnienia. Przyczyn tego stanu rzeczy można upatrywać we wszystkich trudnościach i barierach, na które napotykają niepełnosprawni w życiu codziennym i w poszukiwaniu pracy, w tym w barierach psychicznych powodujących brak zdecydowania i niekonsekwencje działań, często przeradzających się w bierność i zniechęcenie. Z badań aktywności ekonomicznej ludności (BAEL) prowadzonych w 2014 roku wynika, że **1.385 tys. niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym nie pracowało i nie szukało pracy, a ich odsetek wynosił prawie 73% ogółu** niepełnosprawnych w tym wieku. Biorąc pod uwagę, że najtrudniejsza do zaktywizowania grupa niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym ze znacznym stopniem niepełnosprawności, liczyła w tym samym czasie 418 tys. może to oznaczać, że znaczną część biernych zawodowo stanowili niepełnosprawni z orzeczoną lekką i umiarkowaną stopniem niepełnosprawności. Należy podkreślić, że prowadzone systematycznie przez GUS Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności Polski (BAEL) wskazują na stopniową poprawę sytuacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy, co znajduje odzwierciedlenie w tendencji wzrostu wskaźników charakteryzujących udział niepełnosprawnych w rynku pracy tj. współczynnika aktywności zawodowej i wskaźnika zatrudnienia oraz spadek stopy bezrobocia (*z niewielkim załamaniem w 2013 roku*). W ciągu ostatnich dziesięciu lat, tj. w okresie od 2004 r do 2014r.:¹¹

9 Wg BAEL do aktywnych zawodowo zaliczono wszystkie osoby uznane za pracujące lub bezrobotne, zgodnie z definicjami podanymi na stronie <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,122,zrodla-danych-o-osobach-niepelnosprawnych>

10 Bezrobotni, według BAEL, są to osoby w wieku 15 – 74 lata, które spełniały jednocześnie 3 warunki: w okresie badanego tygodnia nie były osobami pracującymi, aktywnie poszukiwały pracy, były gotowe podjąć pracę w ciągu dwóch tygodni następujących po tygodniu badanym.

11 <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosc-w-liczbach> - dostępny 13.05 2015 r.

- współczynnik aktywności zawodowej niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym wzrósł z **23,4% do 27,1%**, a
- wskaźnik zatrudnienia wzrósł z **18,1%** do wysokości dotychczas nie notowanej, tj. **22,8%**,
- stopa bezrobocia zmniejszyła się z **22,6%** do **16,1%**.¹²

Pomimo to, osoby niepełnosprawne są ciągle grupą społeczno-ekonomiczną o najniższym wskaźniku zatrudnienia na polskim rynku pracy, a ich utrudniony dostęp do zatrudnienia wiąże się zarówno z ograniczeniami wynikającymi ze stanu zdrowia, posiadanych kwalifikacji, jak i barierami technicznymi oraz społecznymi (stereotypowe myślenie i niechętnie postawy w środowisku pracy a nawet w rodzinie).¹³ Dlatego na polskim rynku pracy wielu niepełnosprawnych, zdolnych do podjęcia pracy, jest zagrożonych wykluczeniem zawodowym i ekonomicznym. Niski poziom zatrudnienia osób niepełnosprawnych jest niewątpliwie obserwowany na całym świecie, jednak w Polsce wskaźniki obrazujące ich udział w rynku pracy zdają się osiągać szczególnie niskie wartości. Tak zwany **relatywny wskaźnik pracujących, czyli stosunek pracujących osób niepełnosprawnych do pracujących osób sprawnych kształtuje się aktualnie w Polsce na poziomie ok. 21 %, tymczasem w krajach UE – średnio ok. 41 %**¹⁴. To oznacza, że w UE pracuje prawie co druga osoba niepełnosprawna, a w Polsce prawie co piąta. Stopień aktywności niepełnosprawnych na rynku pracy różnicują nie tylko ich cechy, takie jak wiek czy stopień niepełnosprawności, ale również kształtujące się relacje potencjalnych zarobków w stosunku do świadczeń rentowych oraz poziom instytucjonalnego i finansowego wsparcia ich zatrudnienia. W ostatnim czasie wyraźnie zmniejszyła się dysproporcja między pracownikami niepełnosprawnymi z otwartego i chronionego rynku pracy zarejestrowanymi w Systemie Obsługi Dofinansowań i Refundacji Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON). Nastąpił wzrost zainteresowania zatrudnianiem osób z dysfunkcjami przez firmy działających na wolnym rynku, zwłaszcza, że od maja ubiegłego roku pracodawcom z wolnego rynku przysługuje takie samo wsparcie finansowe do wynagrodzenia niepełnosprawnego pracownika, jak w zakładom działającym na chronionym rynku pracy. Z aktualnych danych publikowanych przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) wynika, że w grudniu 2014 roku, w Systemie Obsługi Dofinansowań i Refundacji PFRON zarejestrowanych było **23.905** pracodawców, którzy zatrudniali osoby niepełnosprawne, korzystając z dofinansowania ich zatrudnienia ze środków publicznych. Zdecydowana większość bo aż **22.642** pracodawców (tj. 94,7%) działało na otwartym rynku pracy, zatrudniając łącznie 103,8 tys. niepełnosprawnych pracowników. Pozostali pracodawcy w liczbie **1.263** (tj. 5,3%) prowadzili Zakłady pracy chronionej w których pracowało ogółem 139,3 tys. niepełnosprawnych.¹⁵ **Znamiennym i pozytywnym zjawiskiem na polskim rynku pracy od co najmniej dziesięciu lat jest ponad czterokrotny wzrost ilości podmiotów zatrudniających niepełnosprawnych, które działają na otwartym rynku pracy** - od 2004 roku ich liczba wzrosła o 18.520 podmiotów. Jednocześnie w tym samym okresie blisko o połowę zmalała ilość działających Zakładów pracy chronionej (o 1.200 ZPCH), które pozostając w dużej mniejszości w porównaniu do

¹² tamże

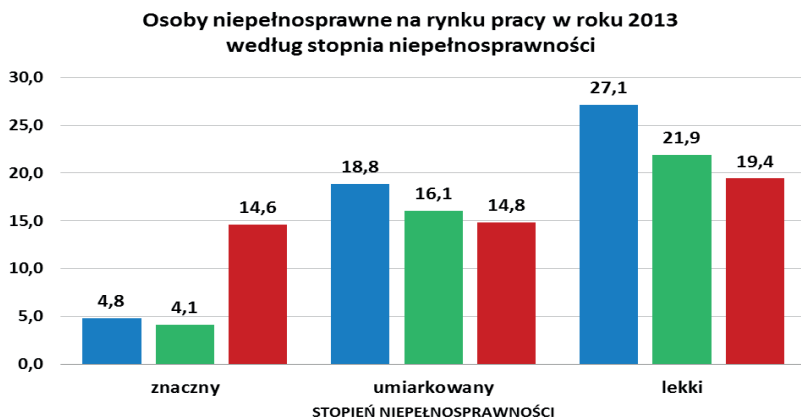
¹³ Szyłko-Skoczny, M., Polityka Społeczna wobec bezrobocia w Trzeciej Rzeczypospolitej, ASPRA-JR, Warszawa 2004, s.239

¹⁴ <http://orka.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=5E47D876&view=2> – dostępny 18.05.2015 r.

¹⁵ <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosc-w-liczbach/-/sod-pfron/> - dostępny 19.05.2015 r.

pracodawców z otwartego rynku zatrudniają dużo więcej pracowników niepełnosprawnych, aniżeli firmy na wolnym rynku - wg stanu na koniec grudnia 2014r. więcej o blisko 36 tys. osób. Wydaje się oczywistym, że część osób niepełnosprawnych z różnych względów, w tym z uwagi na pewne ograniczenia zdrowotne nie jest w stanie samodzielnie i bez odpowiedniej pomocy znaleźć i podjąć pracy oraz utrzymać się w zatrudnieniu.¹⁶ Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych oraz wiele środowisk, działających na rzecz rehabilitacji i aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych, podejmuje działania idące w kierunku wspierania niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy; rozwija się nowa forma wsparcia finansowana ze środków publicznych czyli zatrudnienie wspomagane, które stanowi nie tylko metodę wprowadzenia osoby niepełnosprawnej na rynek pracy ale również wspiera jej utrzymanie.

Od lat wśród pracodawców występuje tendencja do zatrudniania osób z umiarkowanym i lekkim stopniem ograniczenia sprawności. Stopień niepełnosprawności, z natury rzeczy stawia w uprzywilejowanej pozycji te osoby, u których utrata sprawności jest mniejsza. Z dostępnych danych liczbowych prezentowanych w ramach badań aktywności ekonomicznej ludności BAEL wynika, że na koniec 2013 roku, pracujący niepełnosprawni w wieku zdolności do pracy o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności stanowili prawie połowę (49%) wszystkich pracujących w tym czasie osób niepełnosprawnych (468 tys. osób). Wynika to również z faktu, że od lat są najliczniejszą grupą wśród niepełnosprawnych. Jednak najwyższy wskaźnik zatrudnienia na rynku pracy osiągają niepełnosprawni z lekkim stopniem niepełnosprawności, bo co piąta osoba spośród nich pracowała w 2013 roku, czyli 204 tys. osób. Natomiast w grupie niepełnosprawnych ze stopniem umiarkowanym pracowała co szósta osoba (228 tys. osób). Wśród osób mających orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności lub równoważne, pracowało zaledwie ok. 4% (tj. 37 tys. osób). Kształtowanie się wskaźników charakteryzujących udział niepełnosprawnych w rynku pracy w zależności od stopnia niepełnosprawności obrazowo przedstawia poniższy wykres dotyczący niepełnosprawnych w wieku 15 lat i więcej:¹⁷

źródło: BAEL – www.niepelnosprawni.gov.pl

¹⁶ <http://niepelnosprawni.gov.pl/container/publikacje/zatrudnienie-osob-niepelnosprawnych/zatrudnienie-wspomagane.-materiały-konferencyjne.pdf> - dostępny 19.05.2015r.

¹⁷ <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosc-w-liczbach-/dane-demograficzne/-dostepny> 8.05.2015 r.

Uwzględniając kryterium poziomu wykształcenia, można zauważyć, że od lat wśród pracujących niepełnosprawnych najliczniej reprezentowane są osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (w 2014 r. 40,5%) oraz policealnym i średnim zawodowym (21,6%). Należy podkreślić, że niepełnosprawni są coraz lepiej wykształceni (choć nadal pozostają w tyle za pełnosprawnymi Polakami). Osoby z wyższym wykształceniem są trzecią podgrupą w zasobie pracujących niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym. W ciągu 2014 roku liczba pracujących niepełnosprawnych legitymujących się wyższym wykształceniem wzrosła o 28 tys. osób, tj. o prawie 17%. Ich udział w rynku pracy systematycznie rośnie - w IV kw. 2014 roku wynosił 19,6% i był o 3,2 pkt. proc. wyższy w porównaniu do analogicznego okresu poprzedniego roku. (w porównaniu do 2007 r. wzrósł o 9,6 pkt. proc.). Tak dużego przyrostu nie odnotowuje się w żadnym innym poziomie wykształcenia niepełnosprawnych. Rynek pracy stawia kandydatom do pracy coraz to wyższe wymagania kwalifikacyjne. Znajduje to odzwierciedlenie w danych statystycznych z których wynika, że wśród pracodawców słabnie zainteresowanie pracownikami bez zawodu, czyli pracownikami którzy legitymują się tylko wykształceniem gimnazjalnym lub poniżej oraz średnim ogólnokształcącym. W IV kwartale 2014 roku udział tych dwóch grup wśród ogółu pracujących wyniósł odpowiednio 11,0% i 25,2%. W porównaniu do analogicznego okresu ubiegłego roku zmniejszyły się odpowiednio o 1,8 pkt. proc i 0,4 pkt. proc. Poziom wykształcenia, zdecydowanie decyduje o lepszej pozycji niepełnosprawnych na rynku pracy. Potwierdza to wskaźnik zatrudnienia. Przyjmuje on wyższe wartości im wyższy jest poziom wykształcenia. Szczegółowe informacje na temat aktywności ekonomicznej niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym według wykształcenia przedstawia tabela 2. (w załączeniu). Wyniki badania aktywności ekonomicznej ludności w IV kw. 2014 r., potwierdzają, że zdecydowana większość niepełnosprawnych (78,0%) była zatrudniona w pełnym wymiarze czasu pracy, rok wcześniej 76,3%. Wzrost ten ma charakter ciągły od co najmniej siedmiu lat. Stopień niepełnosprawności wpływa na czas pracy; wśród pracujących w pełnym wymiarze czasu pracy najniższy udział mają osoby ze orzeczoną znaczną niepełnosprawnością (7%). Można to uzasadnić faktem że ta grupa osób ma najpoważniejsze problemy zdrowotne.¹⁸ Niepełnosprawni chętnie podejmują działalność gospodarczą. W 2014 r. pracujący na własny rachunek w liczbie 69 tys. stanowili drugą grupę zaraz po zatrudnionych w Zakładach pracy chronionej, a ich udział wśród pracujących niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym wynosił prawie 15 %. Zarówno liczebność jak i udział samozatrudnionych systematycznie od wielu lat ulega zmniejszeniu, na co może mieć wpływ zmniejszanie się populacji osób z orzeczoną niepełnosprawnością w wieku zdolności do pracy. Z danych BAEŁ wynika że od 2006 r. liczba niepełnosprawnych prowadzących własną działalność gospodarczą spadła prawie o połowę (z poziomu 130 tys. samozatrudnionych). Te same badania potwierdzają, że zdecydowana większość niepełnosprawnych znajduje zatrudnienie w sektorze prywatnym (prawie 80% pracujących), czyli w tym segmencie, który głównie kreuje miejsca pracy w gospodarce krajowej. Z opinii resortu pracy wynika, że zatrudnienie niepełnosprawnych w administracji publicznej jest niewielkie (średnio ok. 0,6% zatrudnionych

18 E. Kryńska, Analiza sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce i Unii Europejskiej. Raport przygotowany w ramach projektu „Zatrudnienie osób niepełnosprawnych – perspektywa wzrostu, Warszawa 2013, str. 29 dostępny https://dl.dropboxusercontent.com/u/58735801/raport-zatrudnienie_osob_niepełnosprawnych.pdf - 10.09.2015 r.

w 2012 r.)¹⁹ Według zapisów ustawy o rehabilitacji, przedsiębiorstwa i instytucje, w których pracuje powyżej 25 osób, powinny zatrudniać 6% pracowników z niepełnosprawnością. Jeśli tego nie robią, zobowiązane są do dokonywania miesięcznych wpłat na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. W praktyce prawie wszystkie urzędy administracji centralnej zatrudniają za mało pracowników niepełnosprawnych, w związku z tym płacą zwykle od kilkudziesięciu do kilkuset tysięcy złotych miesięcznie na konto PFRON. Z danych zebranych przez Polską Organizację Pracodawców osób Niepełnosprawnych wynika, że żadne ministerstwo nie osiąga wymaganego ustawowo wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych, wszystkie muszą więc ponosić opłaty.²⁰ Co przeszkadza w zatrudnieniu niepełnosprawnych w urzędach? – wydaje się, że problem głównie tkwi w wyimaginowanych uprzedzeniach do niepełnosprawności, a może nawet braku tolerancji dla odmienności.

Analizując sytuację osób niepełnosprawnych na rynku pracy, należy również zwrócić uwagę na ich obecność w rejestrach Powiatowych Urzędów Pracy. Znamionym jest zjawisko wzrostu ich liczby i to ponad dwukrotnie od 2001 roku; z poziomu 50.141 osób do **108.902** osób w końcu 2014 roku. Tym samym ich udział wśród ogółu bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy wzrósł w tym samym czasie

z 1,6% do 6%.²¹ Może to świadczyć o rosnącej aktywności i zainteresowaniu podjęciem pracy oraz oczekiwaniu pomocy ze strony urzędu pracy w zakresie wachlarza usług i instrumentów wspierających zatrudnienie i rozwój zawodowy. Warunkiem uzyskania statusu osoby bezrobotnej jest między innymi, posiadanie zdolności i gotowości do podjęcia zatrudnienia, a w przypadku osoby niepełnosprawnej; co najmniej na pół etatu. Statusu bezrobotnego nie może uzyskać osoba, która nabyła uprawnienia do: renty z tytułu niezdolności do pracy, renty szkoleniowej, socjalnej lub zasiłku stałego (*w kwocie większej niż 50% minimalnego wynagrodzenia*). Osoba niepełnosprawna mająca prawo do jakiegoś świadczenia może być zarejestrowana jako poszukująca pracy. W końcu 2014 roku, jako poszukujące pracy zarejestrowane były **17.392** osoby niepełnosprawne. Zatem w rejestrach PUP na terenie kraju figurowało w końcu 2014 roku **łącznie ponad 126 tys. osób niepełnosprawnych, posiadających status bezrobotnego lub poszukującego pracy**, deklarujących chęć podjęcia pracy i uzyskania wsparcia ze strony urzędu pracy. Przeważali bezrobotni mieszkańcy miast – 67,3% (73.273 osoby). Większość, bo ponad 52% stanowili mężczyźni. Prawie co szósta osoba bezrobotna (16%) miała prawo do zasiłku dla bezrobotnych (17.304 osoby). Najliczniejszą grupę stanowiły osoby z lekkim stopniem niepełnosprawności. W porównaniu do grudnia 2013 roku zmniejszył się udział bezrobotnych z lekkim stopniem niepełnosprawności (o 2,1 pkt. proc.), natomiast zwiększył udział osób z umiarkowanym (o 1,9 pkt. proc.).

Struktura bezrobotnych niepełnosprawnych zarejestrowanych w PUP według stopnia niepełnosprawności przedstawiała się w końcu 2014 r. w sposób następujący (*dane statystyczne na podstawie sprawozdania MPIPS-01*):

19 <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-j7T-CqAXAYJ:rynekpracyorg/wiadomosc/763104.html+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl> - dostępny 7.09.2015 r.

20 tamże

21 Dane dotyczące osób niepełnosprawnych pochodzące z bezrobocia rejestrowanego w statystykach MPiPS (aktualizacja na dzień 18 lutego 2015 r.), dostępne na stronie Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,82,bezrobocie-rejestrowane> - dostępny 18.05.2015r.

Ogółem bezrobotni niepełnosprawni - 108.902 osoby, tj. 100% z tego:

- ze znacznym stopniem niepełnosprawności - 2.149 osób, tj. 2,0%
- z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności - 35.004 osoby, tj. 32,1%
- z lekkim stopniem niepełnosprawności - 71.749 osób, tj. 65,9%

W analizowanej grupie, przyczyną orzeczonej niepełnosprawności dla ponad 1/3 osób było upośledzenie narządów ruchu. Najczęstsze przyczyny/rodzaje niepełnosprawności dotyczyły:

- upośledzenia narządów ruchu (34.133 osoby, tj. 31,3%)
- schorzenia specjalne (28.001, tj. 25,7%)
- choroby psychiczne (14.060 osób, tj. 12,9%)
- choroby układu krążenia i oddechowego (10.319, tj. 9,5%)
- choroby narządu wzroku (7.737 osób, tj. 7,1%)
- zaburzenia głosu, mowy i choroby słuchu – 6.576 osób, tj. 6,0%)

Zarówno wśród niepełnosprawnych bezrobotnych, jak i poszukujących pracy najliczniejszą grupą wiekową były osoby 45-54 latnie. Stanowili blisko 1/3 wszystkich niepełnosprawnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy (PUP) na terenie całego kraju. Należy podkreślić, że niepełnosprawni zarejestrowani w rejestrach bezrobotnych PUP są słabo wykształceni. W końcu 2014 roku – 32,4% posiadało wykształcenie gimnazjalne i poniżej, a 26 % nie posiadało żadnych kwalifikacji. To zjawisko dotyczy najczęściej grup starszych wiekowo. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (37.351 osób), a ich udział wyniósł 34,3%. Wykształcenie średnie posiadało 29.707 osób, tj. 27,3%. Wykształceniem wyższym legitymowała się grupa licząca 6.553 osoby, tj. 6,0% populacji bezrobotnych. Trzeba podkreślić, że udział bezrobotnych z wyższym wykształceniem wzrósł w ciągu trzech lat o 0,8 pkt. proc. W pozostałych kategoriach wykształcenia sytuacja prawie się nie zmieniła.

Pod względem stażu pracy, najliczniejszą grupą w rejestrach bezrobotnych PUP są niepełnosprawni, którzy przepracowali (przed rejestracją) - od 10 do 20 lat oraz od 20 do 30 lat pracy. Każda z tych kategorii stanowi po 21% wszystkich zarejestrowanych w PUP bezrobotnych. Można wysnuć wniosek, że niepełnosprawność osób rejestrujących się w PUP, jest często następstwem chorób zawodowych bądź wieku. Jednocześnie należy podkreślić, że ponad 90% osób bezrobotnych to osoby wcześniej pracujące czyli posiadające jakieś doświadczenie zawodowe. Osoby młode do 25 roku życia stanowiły najmniej liczną grupę i ich udział wynosił 6,2%, natomiast osoby starsze po 50 roku życia ponad połowę populacji bezrobotnych niepełnosprawnych (51%).

W okresie od stycznia do grudnia 2014 roku pracodawcy zgłosili do powiatowych urzędów pracy ok. 1ml.95 tys. ofert pracy, w tym **56,0 tys. (tj. 5,1%) ofert dla osób niepełnosprawnych**. Blisko połowa wszystkich zgłoszonych do PUP ofert pracy, dotyczyła pracy subsydiowanej (tj. 381,2 tys.). Z tej puli, dla osób niepełnosprawnych przeznaczonych było 2,1% (tj. ponad 7,8 tys. ofert).²² Sektor publiczny w kraju, zgłosił 3.193 oferty dla niepełnosprawnych czyli 1,8% wszystkich ofert zgłoszonych przez ten sektor gospodarki do PUP w ciągu roku (ok. 180 tys. ofert). Ilość ofert pracy dla niepełnosprawnych, zgłaszanych przez pracodawców do PUP podlega znacznym wahaniom. W 2014 r. było ich mniej o 5,6% w porównaniu do 2013 roku, natomiast w porównaniu do 2012r. więcej o 2,5 %, a w porównaniu do 2011 r. więcej o prawie

²² <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosc-w-liczbach-/rynek-pracy/> - dostępny 18.05.2015 r.

35%. Może to jednak świadczyć o rosnącym zainteresowaniu pracodawców zatrudnianiem osób niepełnosprawnych. Potwierdzają to również obserwacje z codziennej pracy doradcy zawodowego oraz analiza ofert zamieszczanych w Internecie. W 2014 r. z powodu podjęcia pracy (w tym staży, prac społecznie użytecznych i przygotowania zawodowego dorosłych) wyłączono z rejestrów PUP - 61.174 osoby niepełnosprawne, w tym 8.810 osób do prac subsydiowanych. W porównaniu do 2013 r. liczba niepełnosprawnych wyrejestrowanych z powodu podjęcia pracy wzrosła o 6,6%, w tym do prac subsydiowanych o 4,7%. Zmniejszyła się natomiast ilość bezrobotnych niepełnosprawnych, którzy podjęli w 2014 r. szkolenia - o 514 osób tj. o 11,1%

Analiza sytuacji osób niepełnosprawnych na polskim rynku pracy przeprowadzona na podstawie dwóch źródeł obiektywnych danych statystycznych, tj. Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) oraz sprawozdania statystycznego - MIPS-01 wraz załącznikiem 7, pozwala jednoznacznie stwierdzić, że ich sytuacja od wielu lat jest bardzo trudna i generalnie borykają się oni z wieloma trudnościami, będąc zmuszonymi przezwyciężyć wiele barier na drodze do podjęcia i utrzymania pracy. Chyba że posiadają wysokie kwalifikacje, poszukiwane przez pracodawców. Gospodarka Polski traci olbrzymi potencjał tkwiący w pełnej zbiorowości osób niepełnosprawnych. Należy podkreślić, że osoby niepełnosprawne, jako pracownicy cechują się wieloma walorami; jest to z pewnością duża motywacja do pracy, zaangażowanie, rzetelność i dokładność w wykonywaniu zadań oraz elastyczność. Są równie wartościowymi pracownikami, czyniąc swoje miejsce pracy otwartym na nowe wyzwania, jednocześnie poszerzając horyzonty myślenia pozostałej części pełnosprawnej załogi. Natomiast pracodawcy ich zatrudniający wcielają w czyn ideę integracji społecznej, poprawiając wizerunek współczesnego pracodawcy.

tabela 1. Struktura wykształcenia ludności w wieku produkcyjnym, w podziale na osoby niepełnosprawne i osoby sprawne w latach 2009 - 2014

Wyszczególnienie	Ogółem	Według poziomu wykształcenia				
		wyższe	policealne i średnie zawodowe	średnie ogóln- -kształcące	zasadnicze zawodowe	gimnazjalne, podstawowe, niepełne podstawowe i bez wykształcenia
		w %				
2009 rok						
Osoby w wieku produkcyjnym	100,0	19,4	26,0	11,7	29,6	13,3
Osoby niepełnosprawne prawnie	100,0	5,1	21,0	6,7	39,8	27,4
Osoby sprawne	100,0	20,8	26,4	12,2	28,7	11,9
2010 rok						
Osoby w wieku produkcyjnym	100,0	21,3	31,5	11,7	28,4	12,7
Osoby niepełnosprawne prawnie	100,0	8,6	18,9	6,6	39,4	26,5
Osoby sprawne	100,0	22,4	26,6	12,2	27,4	11,4

2011 rok						
Osoby w wieku produkcyjnym	100,0	22,2	25,6	11,5	28,3	12,4
Osoby niepełnosprawne prawnie	100,0	9,4	18,3	6,4	40,3	25,7
Osoby sprawne	100,0	23,4	26,3	12,0	27,2	11,1
2013 rok						
Osoby w wieku produkcyjnym	100,0	24,4	25,2	11,4	27,5	11,5
Osoby niepełnosprawne prawnie	100,0	9,1	18,7	6,6	40,9	24,7
Osoby sprawne	100,0	25,8	25,8	11,9	26,3	10,3
2014 rok						
Osoby w wieku produkcyjnym	100,0	25,6	24,6	11,4	27,3	11,1
Osoby niepełnosprawne prawnie	100,0	9,8	18,3	6,7	40,1	25,2
Osoby sprawne	100,0	27,1	25,2	11,8	26,1	9,8

Źródło: Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności, GUS.²³

tabela 2. Aktywność ekonomiczna osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym według wykształcenia

Wyszczególnienie	Ogółem	Aktywni zawodowo					bierni zawodowo	współczynnik aktywności zawodowej	wskaźnik zatrudnienia	stopa bezrobocia
		razem	pracujący			bezrobotni				
			razem	w wymiarze czasu pracy						
				pełnym	niepełnym					
	w tysiącach							w %		
IV kwartał 2013										
OGÓŁEM	1927	515	422	322	100	93	1412	26,7	21,9	18,1
Wyższe	166	82	69	59	10	13	84	9,4	41,6	15,9
Policealne i średnie zawodowe	374	119	101	84	17	19	255	31,8	27,0	16,0
Średnie ogólnokształcące	132	42	37	29	8	5	91	31,8	28,0	11,9
Zasadnicze zawodowe	792	209	167	122	45	42	583	26,4	21,1	20,1
Gimnazjum, podstawowe i niepełne podst.	462	62	49	28	20	14	400	13,4	10,6	22,6

²³ Dane na podstawie BAEL, dostępne na stronie <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,123,edukacja> - dostęp 28.09.2014r.

IV kwartał 2014										
OGÓŁEM	1919	526	454	354	100	73	1393	27,4	23,7	13,9
Wyższe	194	102	89	74	15	13	92	52,6	45,9	12,7
Policealne i średnie zawodowe	364	114	98	78	20	16	250	31,3	26,9	14,0
Średnie ogólnokształcące	127	36	32	27	5	4	91	28,3	25,2	11,1
Zasadnicze zawodowe	769	215	184	138	46	31	553	28,0	23,9	14,4
Gimnazjum, podstawowe i niepełne podstawowe	465	59	51	37	13	8	406	12,7	11,0	13,6

Źródło: Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności, GUS.²⁴

*Opracowanie:
Renata Kolbusz-Kielska
Doradca zawodowy
CtiPKZ Łódź
Oddział w Sieradzu*

Bibliografia:

1. Kijak R.J., Niepełnosprawność – w zwierciadle dorosłości, „Impuls”, Kraków 2012
2. Strmiska-Mietlińska A., Zatrudnienie. Niezdolność do pracy. Niepełnosprawność, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2015
3. Szyłko-Skoczny M., Polityka społeczna wobec bezrobocia w Trzeciej Rzeczypospolitej, ASPRA-JR, Warszawa 2004
4. Zatrudnianie osób z niepełnosprawnością. Pozyskiwanie utalentowanych pracowników i ich adaptacja w środowisku pracy, Wolters Kluwer, Warszawa 2012

²⁴ tamże

Pojęcie niepełnosprawności – podstawy prawne

Istnieje wiele definicji niepełnosprawności, są to zarówno definicje zawarte w aktach prawnych, krajowych i międzynarodowych, jak i definicje konstruowane na potrzeby różnych nauk takich jak psychologia czy medycyna.

W przeszłości posługiwano się terminem „inwalidztwo”. Historia tego określenia sięga starożytności - z języka łacińskiego *invalidus* oznacza bezsilny, chory, słaby. Do XIX wieku o inwalidztwie decydowała niepełnosprawność powstała podczas służby wojskowej. Przedwojenna polska definicja inwalidztwa określała przez słowo „inwalida”, żołnierza niezdolnego do dalszej służby wskutek kalectwa lub utraty zdrowia w wojsku. Dopiero po drugiej wojnie światowej zaczęto wskazywać na zdolność do wykonywania pracy jako kryterium odróżniające człowieka zdrowego od inwalidy.

Samo pochodzenie słowa „niepełnosprawność” nie wymaga dodatkowych wyjaśnień. Jego sens znajduje odzwierciedlenie w trzyczłonowym wyrażeniu nie-pełno-sprawność. Pojęcie niepełnosprawności wymagało jednak zdefiniowania do celów rehabilitacji zawodowej i społecznej, kształcenia, zabezpieczenia socjalnego, opieki medycznej, orzecznictwa itp. Definicja niepełnosprawności zmieniała się na przestrzeni lat wielokrotnie. Ogólnie w definiowaniu niepełnosprawności wyróżniono dwa modele: medyczny oraz społeczny. W pierwszym przypadku definicje niepełnosprawności skupiały się przede wszystkim na założeniu, że niepełnosprawność jest osobistą tragedią danej osoby. W drugim podejściu zwracano uwagę na to, że niepełnosprawność powstaje na skutek ograniczeń doświadczanych przez osoby nią dotknięte, które to ograniczenia stwarza społeczeństwo²⁵.

Osoby niepełnosprawne w prawie polskim

W polskim prawie po raz pierwszy użyto pojęcia osoba niepełnosprawna w uchwale Sejmu z dnia 16 września 1982 r. w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych²⁶. Natomiast pierwsza definicja niepełnosprawności sformułowana została dopiero w ustawie z dnia 9 maja 1991r. o zatrudnianiu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 1991r. Nr 46, poz. 201). Używane dotychczas określenie „inwalida” zastąpiono pojęciem „niepełnosprawny” i stwierdzono, że „osoby niepełnosprawne to osoby o istotnym ubytku zdolności fizycznych, psychicznych lub umysłowych,

ograniczającym zdolności do wykonywania pracy zarobkowej²⁷. W związku z tym, że definicja ta nie zadawała wielu środowisk, w 1993r. w Ministerstwie Pracy i Pomocy Społecznej podjęto prace nad sformulowaniem nowej definicji. W 1996r. pojawiła się kolejna definicja określająca **„osoby niepełnosprawne jako te, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy, trwale lub okresowo, utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia**

25 <http://www.ur.edu.pl/pliki/Zeszyt16/25.pdf> (dostęp: 15.06.2015r.)

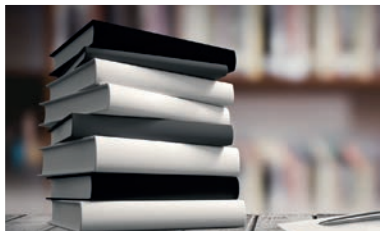
26 Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 16.09.1982r. w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych (M.P. 1982r. Nr 22 poz. 188)

27 Ustawa z dnia 9 maja 1991 o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 1991r. Nr 46, poz. 201)

wypełnianie ról społecznych, jeżeli uzyskały orzeczenie”²⁸. Jednakże i ta definicja nie została szerzej wykorzystana i w dalszym ciągu trwały prace nad jej doprecyzowaniem. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483) nie definiowała pojęcia niepełnosprawności, poruszała natomiast wiele kwestii dotyczących pośrednio lub bezpośrednio tego tematu, obligując w ten sposób ustawodawcę do stworzenia w w/w zakresie odpowiednich regulacji prawnych²⁹. W związku z tym powstały dwa akty prawne dotyczące osób niepełnosprawnych:

Pierwszym była Karta Praw Osób Niepełnosprawnych uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 1 sierpnia 1997r. (M.P. z 1997r. Nr 50 poz. 475). W dokumencie tym uznaje się, że „osoby niepełnosprawne, czyli osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi, mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji”³⁰. Oznaczało to między innymi: prawo do pracy na otwartym rynku pracy zgodnie z kwalifikacjami, wykształceniem i możliwościami oraz korzystanie z doradztwa zawodowego i pośrednictwa, a gdy niepełnosprawność i stan zdrowia tego wymagał – prawo do pracy w warunkach dostosowanych do potrzeb niepełnosprawnych, a także prawo do zabezpieczenia społecznego, uwzględniającego konieczność ponoszenia zwiększonych kosztów, wynikających z niepełnosprawności, jak również uwzględnienia tych kosztów w systemie podatkowym.

Drugim natomiast była ustawa z dnia 27 sierpnia 1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych” (Dz. U. z 1997r. Nr 123, poz. 776), która definiowała „osoby niepełnosprawne jako osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności zdolności do wykonywania pracy zawodowej, jeżeli uzyskały odpowiednie orzeczenie”³¹. Ustawa ta znosiła obowiązujące wcześniej grupy inwalidzkie i wprowadzała nowe nazewnictwo dla oznaczania stopnia niepełnosprawności: niepełnosprawność w stopniu znacznym, umiarkowanym i lekkim. W powyższych zmianach widoczne było dążenie do odchodzenia od medycznego podejścia w definiowaniu niepełnosprawności na rzecz dostrzegania jej aspektów społecznych.

Najnowsza definicja z ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych stwierdza, iż „niepełnosprawność oznacza trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy” (Dz.U. z 2011r. Nr 127, poz. 721 z późn. zm.)³².

28 Ustawa z dnia 28 czerwca 1996r. o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym (Dz. U. z 1996r. Nr 100, poz. 461)

29 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483)

30 Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1.08.1997r. Karta Praw Osób niepełnosprawnych (M.P. z 1997r. Nr 50 poz. 475)

31 Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 1997r. Nr 123 poz. 776)

32 Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 maja 2011 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011r. Nr 127, poz. 721 z późn. zm.)

Niestety do chwili obecnej w Polsce nie wypracowano jednej, powszechnie obowiązującej definicji niepełnosprawności, a postrzeganie i definiowanie niepełnosprawności uzależnione jest od tego, czy jest ono dokonywane na potrzeby rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia, czy też na potrzeby organów rentowych.³³

Niepełnosprawność w krajach Unii Europejskiej

Podobnie wygląda sytuacja w innych krajach Unii Europejskiej, w których również nie ma jednej ogólnie przyjętej definicji „niepełnosprawności”. Każdy kraj Unii Europejskiej definiuje niepełnosprawność na swój sposób, ma również własny system orzekania o niepełnosprawności. Dlatego osoba, która w jednym z państw członkowskich uznawana jest za osobę z niepełnosprawnością, w innym kraju mogłaby nie otrzymać prawnego statusu osoby niepełnosprawnej.³⁴

Unia Europejska tworząc swoją strategię działań na rzecz osób niepełnosprawnych bazuje szczególnie na dokonaniach dwóch organizacji międzynarodowych tj. Rady Europy i Organizacji Narodów Zjednoczonych. Prawa osób niepełnosprawnych ujmowane są zawsze w kontekście praw człowieka. Oznacza to, że osobom niepełnosprawnym przysługują takie same prawa jak innym obywatelom. Równe traktowanie osobom niepełnosprawnym gwarantują konwencje międzynarodowe, Trakt o Unii Europejskiej i konstytucje poszczególnych krajów członkowskich³⁵.

Mówiąc o niepełnosprawności w krajach Unii Europejskiej bierze się przede wszystkim pod uwagę relacje między zdrowiem człowieka, a społeczeństwem i środowiskiem, które go otacza. Definicje niepełnosprawności w krajach Unii Europejskiej formułowane na użytek konkretnych aktów prawnych, zmieniały się podobnie jak w Polsce na przestrzeni lat.

Zgodnie z Deklaracją Praw Osób Niepełnosprawnych (uchwała 2856 (XXVI z dnia 9 grudnia 1975r.) pojęcie „osoba niepełnosprawna” oznaczało „każdą osobę, która w wyniku deficytu swoich fizycznych lub umysłowych zdolności, wrodzonych lub nabytych, nie była w stanie zapewnić sobie, częściowo lub całkowicie, warunków koniecznych do swego indywidualnego lub społecznego życia”³⁶. Pięć lat później w 1980r. Światowa Organizacja Zdrowia opracowała i opublikowała definicję niepełnosprawności w międzynarodowej klasyfikacji uszkodzeń, upośledzeń i niepełnosprawności. Według tej definicji „uszkodzenie oznaczało utratę lub odstępstwo od normy w obrębie struktury lub funkcji anatomicznej, fizjologicznej lub psychologicznej człowieka. Upośledzenie to niekorzystna dla danego człowieka sytuacja w relacji z otoczeniem oraz utrudnienie, ograniczenie lub brak możliwości brania udziału w pełnieniu różnych ról w życiu danej społeczności. Natomiast niepełnosprawność oznaczała wszelkie ograniczenia lub braki wynikające z uszkodzenia zdolności wykonywania jakiegś czynności w sposób lub w zakresie uważanym za normalny dla człowieka”³⁷. Z kolei Konwencja nr 159 Międzynarodowej Organizacji Pracy z 20 czerwca 1983 r., dotycząca rehabilitacji

33 A. Giedrewicz - Niwińska, M. Szblowska - Juckiewicz, Zatrudnianie osób niepełnosprawnych, Warszawa 2014, s.39

34 przemysl.idn.org.pl/njm/pliki/ew/niepelnosprawnos.doc (dostęp:15.06.2015r.)

35 http://www.spi21koszalin.szkołastrona.pl/publikacje,m_zt,107.html (dostęp:15.06.2015r.)

36 Deklaracja Praw osób niepełnosprawnych przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwałą 2856/XXVI w dniu 9 grudnia 1975 roku

37 http://155.133.15.252/~wz/porady.php?id=Niepelnosprawnos_EJD (dostęp:15.06.2015r.)

zawodowej i zatrudnienia osób niepełnosprawnych, stanowiła, że „dla celów niniejszej Konwencji określenie „osoba niepełnosprawna” oznacza osobę, której możliwości uzyskania i utrzymania odpowiedniego zatrudnienia oraz awansu zawodowego są znacznie ograniczone w wyniku ubytku zdolności fizycznych lub umysłowych właściwie orzeczonego”(Dz. U. z 2005r. nr 43 poz. 412)³⁸.

W grudniu 2006r., Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło Konwencję Praw Osób Niepełnosprawnych uznając, że „niepełnosprawność jest pojęciem ewoluującym i że niepełnosprawność wynika z interakcji między osobami z dysfunkcjami, a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i środowiskowych, które utrudniają tym osobom pełny i skuteczny udział w życiu społeczeństwa, na zasadzie równości z innymi osobami”(Dz. U. z 2012r. poz. 1169).³⁹

Obecnie w Unii Europejskiej często stosuje się definicję ogólną, zgodnie z którą „za niepełnosprawne uważa się osoby, które nie mogą, częściowo lub całkowicie, zapewnić sobie możliwości samodzielnego życia indywidualnego i społecznego, na skutek wrodzonego lub nabytego upośledzenia sprawności i/lub psychicznych.”⁴⁰

Obserwowane w ostatnich latach zmiany w koncepcjach dotyczących niepełnosprawności zmuszają do zrewidowania niektórych dotychczasowych definicji i uściślenia stosowanej terminologii⁴¹. Głównym celem strategii Unii Europejskiej wobec niepełnosprawności jest tworzenie społeczeństwa otwartego i dostępnego dla wszystkich. Opiera się ona na pojęciu prawa i poszanowaniu różnic indywidualnych. Strategia podkreśla potrzebę nowego podejścia do kwestii niepełnosprawności koncentrującego się na rozpoznaniu i usunięciu różnych barier, które utrudniają lub wręcz uniemożliwiają osobom z niepełnosprawnością osiągnięcie równych szans i uczestnictwo we wszystkich dziedzinach życia. Jej idea inspirowana jest przede wszystkim standardowymi zasadami wyrównywania szans osób niepełnosprawnych⁴².

Podsumowanie

Definicje niepełnosprawności obecnie używane w prawodawstwie i innych naukach nie są zadowalające. Wymagają one weryfikacji i nowego opracowania.⁴³ Oczekiwane zmiany w ujednoliceniu definicji niepełnosprawności może przynieść wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który w dniu 11 kwietnia 2013 r. stwierdził, że „jeżeli uleczalna lub nieuleczalna choroba powoduje ograniczenie wynikające w szczególności z osłabienia funkcji fizycznych, umysłowych lub psychicznych, które w oddziaływaniu z różnymi barierami może

38 Konwencja nr 159 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2005r. nr 43 poz. 412)

39 Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006r. (Dz. U. z 2012r. poz. 1169)

40 [file:///D:/Moje%20dokumenty/Downloads/01-Anna_Wilmowska-Pietruszynska%20\(4\).pdf](file:///D:/Moje%20dokumenty/Downloads/01-Anna_Wilmowska-Pietruszynska%20(4).pdf) (dostęp:15.06.2015r.)

41 http://idn.org.pl/sonnszz/def_on.htm (dostęp:15.06.2015r.)

42 www.zsaio.pl/unia/polityka.html (dostęp:15.06.2015r.)

43 T. Bulenda, J. Zabłocki, Ludzie Niepełnosprawni a prawo, Warszawa 1994, str. 16

utrudniać danej osobie pełne i skuteczne uczestnictwo w życiu społecznym na równych zasadach z innymi pracownikami, i jeżeli ograniczenie to ma charakter długotrwały, to taka choroba może mieścić się w zakresie pojęcia niepełnosprawności w rozumieniu dyrektywy 2000/78/WE W tak sformułowanym pojęciu niepełnosprawności w dokumentach Unii Europejskiej zostały ujęte także osoby przewlekłe chore, które dotychczas nie były zaliczane do tej grupy osób. Działania te mogą mieć również kluczową rolę w porządkowaniu polskiego ustawodawstwa w tym zakresie⁴⁴.

*Opracowanie:
Marzena Popińska
Pośrednik pracy CliPKZ Łódź
Oddział w Skierniewicach*

Bibliografia:

1. Bulenda T., Zabłocki J., Ludzie Niepełnosprawni a prawo, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 1994, ISBN 83-86166-06-1
2. Deklaracja Praw osób niepełnosprawnych przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwałą 28569XXVI w dniu 9 grudnia 1975 roku
3. Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz. Urz. UE L 303, s 16)
4. Giedrewicz - Niewińska A., Szablowska – Juckiewicz M., Zatrudnianie osób niepełnosprawnych, Wyd. Difin SA, Warszawa 2014, ISBN 978-83-7930-280-2
5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r. (Dz. U. Nr 78, poz.483)
6. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006r. (Dz. U. z 2012r. poz.1169)
7. Konwencja nr 159 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2005r. nr 43 poz.412)
8. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 maja 2011 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011r. nr 127, poz.721 z późn. zm.)
9. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1.08.1997r. Karta Praw Osób niepełnosprawnych (M. P z 1997r., Nr 50 poz.475)
10. Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 16.09.1982r. w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych (M.P. 1982 nr 22 poz. 188)
11. Ustawa z dnia 9 maja 1991r. o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 1991 Nr 46, poz.201)
12. Ustawa z dnia 28 czerwca 1996r. o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym (Dz. U. z 1996 r. Nr 100, poz. 461)
13. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997r.o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 1997r. Nr 123, poz.776)

Netografia: (dostęp 15.06.2015r.)

1. Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia, file:///D:/Moje%20dokumenty/Downloads/01-Anna_Wilmowska-Pietruszynska%20(4).pdf
2. Niepełnosprawność - definicja, klasyfikacja i konsekwencje, przemysl.idn.org.pl/njm/pliki/ew/niepelnosprawnos.doc
3. Niepełnosprawność, klasyfikacja i rodzaje, http://155.133.15.252/~wtz/porady.php?id=Niepelnosprawnosc_EJD

⁴⁴ <https://www.rpo.gov.pl/pl/niepelnosprawnosc/newsletter-nr-2-2014> (dostęp:15.06.2015r.)

4. Polityka Unii a niepełnosprawni, www.zsaio.pl/unia/polityka.html
5. Problem niepełnosprawności w krajach UE. Analiza porównawcza, <http://www.ur.edu.pl/pliki/Zeszyt16/25.pdf>
6. Publikacje Unia Europejska, a niepełnosprawność, <http://www.spi21koszalin.szkolnastrona.pl/publikacje,m,zt,107.html>
7. Przełom w definiowaniu niepełnosprawności przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, <https://www.rpo.gov.pl/pl/niepelnosprawnosci/newsletter-nr-2-2014>,
8. Unia Europejska – osoby niepełnosprawne, [http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/CE2185654AABA27DC1256E7B0048622E/\\$file/inf11.pdf](http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/CE2185654AABA27DC1256E7B0048622E/$file/inf11.pdf)

Rodzaje i stopnie niepełnosprawności, w tym:

- orzekanie o stopniu niepełnosprawności dla celów rentowych,
- orzekanie o niepełnosprawności dla celów pozarentowych.

Zgodnie z ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, definicja osoby niepełnosprawnej brzmi:

„Niepełnosprawnymi są osoby, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności ogranicza zdolności do wykonywania pracy zawodowej.⁴⁵

Definicja ta daje podstawy do określenia trzech stopni niepełnosprawności. Każdy z nich określa stan zdrowia z uwzględnieniem kryterium zawodowego.

- znaczny,
- umiarkowany,
- lekki.

Znaczny stopień niepełnosprawności – określa osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej i wymagającą w celu pełnienia ról społecznych stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innych osób w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji;

Umiarkowany stopień niepełnosprawności – określa osobę z naruszoną sprawnością organizmu w stopniu uniemożliwiającym zaspokojenie, bez pomocy innych osób, podstawowych potrzeb życiowych, za które uważa się przede wszystkim samoobsługę, poruszanie się i komunikację;

Lekki stopień niepełnosprawności - określa osobę o naruszonej sprawności organizmu, powodującej w sposób istotny obniżenie zdolności do wykonywania pracy, w porównaniu do zdolności jaką wykazuje osoba o podobnych kwalifikacjach zawodowych z pełną sprawnością psychiczną i fizyczną, lub mającą ograniczenia w pełnieniu ról społecznych dające się kompensować przy pomocy wyposażenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze lub środki techniczne.⁴⁶

W Polsce funkcjonują dwa systemy orzecznicze: do celów rentowych oraz pozarentowych. **Orzecznictwo do celów rentowych** prowadzą lekarze orzecznicy Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) oraz komisje lekarskie ZUS. Orzeczenia do celów rentowych służą do uzyskania świadczeń od ubezpieczyciela np. ZUS-u takich jak renty, ale nie tylko, może to dotyczyć również dodatku pielęgnacyjnego. Szczególnymi grupami są rolnicy i ich rodziny - podlegają oni lekarzom rzeczoznawcom i komisjom lekarskim Kasy

⁴⁵ Ustawa z dn. 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tj. Dz. U. z 2011r., Nr 127, poz. 721),

⁴⁶ tamże

Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS), a także tzw. służby mundurowe (policjanci, żołnierze, celnicy) i ich rodziny - podlegają komisjom lekarskim Ministerstwa Obrony Narodowej (MON) lub Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA). Decyzje o przyznaniu renty wydają organy rentowe właściwe ze względu na miejsce zamieszkania osoby ubiegającej się o świadczenie. Obowiązuje dwuinstancyjne postępowanie orzecznicze.

Organem orzekającym jest:

- w I instancji – lekarz orzecznik ZUS
- w II instancji – komisje lekarskie ZUS

Lekarz orzecznik ZUS ocenia stopień niezdolności do pracy, a następnie wydaje orzeczenie, na podstawie, którego ZUS podejmuje decyzję w sprawie świadczeń rentowych. Osoba ubiegająca się o rentę z tytułu niezdolności do pracy składa wniosek o rentę we właściwym terenowo oddziale ZUS, właściwej ze względu na miejsce zamieszkania wnioskodawcy. Wniosek o wydanie orzeczenia może złożyć: osoba zainteresowana lub przedstawiciel ustawowy osoby zainteresowanej, opiekun prawny lub pełnomocnik.

Do wniosku o przyznanie renty należy dołączyć m.in.:

- dokumenty potwierdzające przebyte okresy składkowe i nieskładkowe,
- zaświadczenie pracodawcy – płatnika składek o zatrudnieniu i wysokości wynagrodzenia, które stanowiło podstawę wymiaru składki na ubezpieczenie społeczne lub na ubezpieczenie emerytalne i rentowe albo na ubezpieczenie wypadkowe w Polsce,
- zaświadczenie o stanie zdrowia dla celów świadczeń z ubezpieczenia społecznego wydane przez lekarza prowadzącego leczenie,
- wywiad zawodowy dla celów świadczeń z ubezpieczenia społecznego.

Druki potrzebne do wystąpienia o ustalenie renty z tytułu niezdolności do pracy dostępne są nieodpłatnie w każdej jednostce organizacyjnej ZUS oraz na stronie internetowej: <http://www.zus.pl/default.asp?p=1&id=1083> – dostępna 12.03.2015r.

Lekarz orzecznik wydaje orzeczenie o niezdolności do pracy, tj. kwalifikuje osobę jako:

- całkowicie niezdolną do pracy – to osoba, która utraciła zdolność do wykonywania jakiegokolwiek pracy
- częściowo niezdolną do pracy – to osoba, która w znacznym stopniu utraciła zdolność wykonywania pracy, zgodnej z poziomem posiadanych przez nią kwalifikacji
- całkowicie niezdolną do pracy oraz samodzielnej egzystencji – niezdolność do samodzielnej egzystencji orzekana jest wówczas, jeśli stopień naruszenia sprawności organizmu powoduje konieczność stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych.

Renta z tytułu niezdolności do pracy może zostać przyznana:

- na stałe – przysługuje ubezpieczonemu, którego niezdolność do pracy została uznana przez lekarza orzecznika ZUS lub komisję lekarską ZUS za trwałą

- na określony czas – przysługuje ubezpieczonemu, jeżeli jego niezdolność do pracy zostanie przez lekarza orzecznika ZUS lub komisję lekarską ZUS uznana za okresową, czyli mającą charakter czasowy. Renta okresowa z tytułu niezdolności do pracy przysługuje przez okres wskazany w decyzji organu rentowego

Niezdolność do pracy jest orzekana na okres nie dłuższy niż 5 lat, chyba że według wiedzy medycznej nie będzie rokowań odzyskania zdolności do pracy przed upływem tego okresu, wówczas niezdolność do pracy jest orzekana na okres dłuższy niż 5 lat.⁴⁷ Wysokość renty oraz sposób jej wyliczenia publikowane są na stronie głównej ZUS.

Do orzekania o stopniu niepełnosprawności **dla celów pozarentowych** powołane są Powiatowe Zespoły do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności jako organy pierwszej instancji oraz Wojewódzkie Zespoły do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności, działające jako druga instancja - odwoławcza. Orzekanie o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności jest orzecznictwem dla celów pozarentowych, w celu korzystania z ulg i uprawnień przysługujących na podstawie odrębnych przepisów.

Posiadanie orzeczenia z Powiatowego Zespołu ds. Orzekania o Niepełnosprawności pozwala korzystać z następujących form pomocy, bądź uprawnień:

- korzystania z ulg np. podatkowych, komunikacyjnych, zwolnienia z opłat radiowo-telewizyjnych, na podstawie odrębnych przepisów,
- w zakresie rehabilitacji społecznej, zawodowej,
- w zakresie pomocy społecznej,
- korzystania z usług socjalnych i opiekuńczych,
- uprawnień do zasiłku pielęgnacyjnego,
- uprawnień do niestosowania się do niektórych znaków drogowych,
- prawa do zamieszkiwania w osobnym pokoju.

Zespoły wydają orzeczenia o niepełnosprawności (dla osób do 16 r. ż.) i o stopniu niepełnosprawności (dla osób powyżej 16 r. ż.) na wniosek osoby zainteresowanej, przedstawiciela ustawowego tej osoby czy jak w przypadku osób do 16 r.ż. - przedstawiciela ustawowego dziecka. Dzieci do 16 r.ż. zalicza się – bez określania stopnia niepełnosprawności – do osób niepełnosprawnych. Osoby, które nie ukończyły 16 roku życia są zaliczane do osób niepełnosprawnych, jeżeli mają naruszoną sprawność fizyczną lub psychiczną o przewidywanym okresie trwania powyżej 12 miesięcy, z powodu wady wrodzonej, długotrwałej choroby lub uszkodzenia organizmu, powodującą konieczność zapewnienia im całkowitej opieki lub pomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych w sposób przewyższający wsparcie potrzebne osobie w danym wieku. Zespół wydaje orzeczenie o stopniu niepełnosprawności na stałe lub na czas określony. Niepełnosprawność (do 16 r.ż. orzeka się tylko na czas określony, tj. nie dłuższy niż do ukończenia przez dziecko 16 roku życia.

Wniosek można złożyć również za pośrednictwem Ośrodka Pomocy Społecznej – wówczas osoba zainteresowana albo jej przedstawiciel ustawowy musi wyrazić pisemną zgodę na złożenie wniosku w jej imieniu.

⁴⁷ <http://www.zus.pl/default.asp?p=4&id=4#p399>

W orzeczeniach o niepełnosprawności, stopniu niepełnosprawności określone zostały symbole przyczyn niepełnosprawności:

- **01-U** - upośledzenie umysłowe;
- **02-P** - choroby psychiczne;
- **03-L** - zaburzenia głosu, mowy i choroby słuchu;
- **04-O** - choroby narządu wzroku;
- **05-R** - upośledzenie narządu ruchu;
- **06-E** - epilepsja;
- **07-S** - choroby układu oddechowego i krążenia;
- **08-T** - choroby układu pokarmowego;
- **09-M** - choroby układu moczowo-płciowego;
- **10-N** - choroby neurologiczne;
- **11-I** - inne, w tym schorzenia: endokrynologiczne, metaboliczne, zaburzenia enzymatyczne, choroby zakaźne i odzwierzęce, zeszpecenia, choroby układu krwiotwórczego.
- **12-C** - całościowe zaburzenia rozwojowe.

Symbol przyczyny niepełnosprawności zawarty w orzeczeniu o niepełnosprawności, stopniu niepełnosprawności lub wskazaniach do ulg i uprawnień odzwierciedla rozpoznanie uszkodzenia lub choroby, która niezależnie od przyczyny jej powstania powoduje zaburzenia funkcji organizmu oraz ograniczenia w wykonywaniu czynności życiowych i aktywności społecznej osoby zainteresowanej lub dziecka. Orzeczenie może zawierać więcej niż jeden symbol przyczyny niepełnosprawności, nie więcej niż trzy symbole schorzeń, które w porównywalnym stopniu wpływają na zaburzenie funkcji organizmu.

Właściwość miejscową Powiatowego i Wojewódzkiego Zespołu do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności ustala się według miejsca stałego zameldowania osoby zainteresowanej lub dziecka lub pobytu (w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności i dowodach osobistych) w przypadku osób bezdomnych, osób przebywających poza miejscem stałego pobytu ponad dwa miesiące ze względów rodzinnych lub zdrowotnych, osób przebywających w zakładach karnych i poprawczych, w domach pomocy społecznej i ośrodkach wsparcia w rozumieniu przepisów o pomocy społecznej.

Do wniosku o wydanie orzeczenia o stopniu niepełnosprawności, który zawiera:

- imię i nazwisko,
- datę urodzenia,
- adres zamieszkania,
- numer dowodu potwierdzającego tożsamość,
- opisany cel dla którego chcemy uzyskać orzeczenie,
- uzasadnienie wniosku ((czyli określenie sytuacji społecznej i zawodowej, informacje o tym, czy osoba ta ubiegała się poprzednio o ustalenie niepełnosprawności i czy pobiera świadczenia z ubezpieczenia społecznego) należy dołączyć:
 - zaświadczenie lekarskie o stanie zdrowia wydane przez lekarza, pod którego opieką lekarską znajduje się wnioskodawca (wydane nie wcześniej niż na 30 dni przed dniem złożenia wniosku),
 - inne dokumenty, w tym medyczne, które pozwolą na ocenę stopnia niepełnosprawności danej osoby.

Wniosek jest rozpatrywany w przeciągu 30 dni od dnia jego złożenia. Jedynie w bardzo skomplikowanych przypadkach wniosek może być rozpatrywany nie dłużej niż w ciągu 60 dni od daty jego złożenia. Ocenę stanu zdrowia osoby wnioskującej przeprowadza skład orzekający. Wnioskodawca bierze udział w posiedzeniu składu orzekającego. Orzeczenia wydają co najmniej dwuosobowe składy orzekające, w których zasiada lekarz specjalista w dziedzinie, której

dotyczy schorzenie osoby wnioskującej oraz – w zależności od celu złożenia wniosku – doradca zawodowy, pracownik socjalny, psycholog lub pedagog. O terminie posiedzenia osoba wnioskująca powinna być powiadomiona najpóźniej 14 dni przed wyznaczoną datą. Jeżeli stan zdrowia wnioskodawcy nie pozwala na jego przybycie na posiedzenie składu, to wówczas ocena stanu zdrowia może odbyć się w miejscu przebywania wnioskodawcy. W takim przypadku należy niemożliwość przybycia na posiedzenie potwierdzić zaświadczeniem lekarskim. Istnieje również możliwość przeprowadzenia oceny stanu zdrowia wnioskodawcy bez badania, jeżeli lekarz- przewodniczący posiedzeniu uzna, że taka ocena może być przeprowadzona na podstawie dostarczonej dokumentacji medycznej. Od decyzji powiatowego zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności można się odwołać do wojewódzkiego zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności. Odwołanie należy złożyć w terminie 14 dni od daty doręczenia. Odwołanie składa się za pośrednictwem powiatowego zespołu, który przekazuje je wraz z aktami do wojewódzkiego zespołu ds. orzekania o niepełnosprawności. Jeżeli osoba nie zgadza się z orzeczeniem wydanym przez Wojewódzki Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności, to można odwołać się jeszcze do Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, za pośrednictwem organu, który wydał orzeczenie.

*Opracowanie:
Marzanna Antoniak
Doradca zawodowy
ChPKZ Łódź
Oddział w Piotrkowie Trybunalskim*

Bibliografia:

1. Ustawa z dn. 17 grudnia 1998r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (t. jedn. Dz. U. z 2009r. nr 153, poz.1227),
2. Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dn. 14 grudnia 2004 r. w sprawie orzekania o niezdolności do pracy (Dz. U. z 2004 r., Nr 273, poz. 2711),
3. Ustawa z dn. 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tj. Dz. U. z 2011r., Nr 127, poz. 721),
4. Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dn. 15 lipca 2003r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności (Dz. U. z 2003 r., Nr 139, poz. 1328),

Netografia: – dostępna 12.03.2015 rok

1. <http://www.zus.pl/default.asp?p=4&id=4#p399>
2. <http://www.zus.pl/default.asp?p=1&id=1083>

Bariery i problemy integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych

W świetle badań statystycznych istnieje ogromna dysproporcja między aktywnością zawodową osób niepełnosprawnych i pełnosprawnych na rynku pracy w Polsce⁴⁸. Również porównanie z innymi krajami europejskimi wypada na niekorzyść naszego kraju. Ważne staje się pytanie - jakie problemy i bariery stoją na drodze integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych?

Niepełnosprawność – co tak naprawdę oznacza? Definicja słownikowa wskazuje, że termin niepełnosprawny odnosi się do osoby dotkniętej inwalidztwem, kalectwem. Pojęcie inwalida pochodzi z łaciny (*invalidus*) i oznaczało osobę bezsilną, która nie może w pełnym zakresie pracować ze względu na swoje kalectwo⁴⁹. Kolejne opracowanie – Słownik psychologii pod redakcją Jerzego Siuty przybliży nam pojęcie niepełnosprawności w odniesieniu do sfery

fizycznej i psychicznej człowieka: „niepełnosprawność oznacza taki stan fizyczny lub psychiczny jednostki, który trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia jej wypełnianie zadań życiowych i ról społecznych zgodnie z normami prawnymi i społecznymi. ...jest konsekwencją uszkodzenia anatomicznej struktury organizmu i/lub naruszenia jego fizjologicznych funkcji”. Biorąc pod uwagę złożoność ludzkiego organizmu jak również cały obszar psychiki istnieją olbrzymie problemy z typologią niepełnosprawności. Nie ma jednej, powszechnie przyjętej definicji pojęcia niepełnosprawność⁵⁰. Wspomniany wyżej słownik psychologii podaje najczęściej uwzględniane kryteria niepełnosprawności⁵¹:

- Psychologiczne - odnoszą się do subiektywnej oceny uszkodzenia i ograniczeń jakie są z nim związane⁵². Nieprzypadkowo kryteria psychologiczne wymienione są tutaj jako pierwsze. Niepełnosprawność odciska swoje piętno na psychice człowieka i towarzyszy mu przez całe życie stawiając liczne wyzwania będące przedmiotem zainteresowań psychologów⁵³. W literaturze psychologicznej, mówi się o zadaniach rozwojowych⁵⁴. Rozwój emocjonalny, uczestniczenie w grupach rówieśniczych, związki heteroseksualne, nabywanie autonomii w stosunku do rodziców, nabywanie tożsamości płciowej, przygotowanie do ról społecznych to niektóre z wyzwań jakim muszą sprostać osoby borykające się dodatkowo z własną niepełnosprawnością.
- Społeczne – odnoszące się do wszelkich sytuacji w których osoba niepełnosprawna kontaktuje się z otoczeniem (np. przemieszczanie się na wózku, używanie języka migowego).

48 <http://www.trenerpracy.eu/wp-content/uploads/raport-z-analizy-systemu-prawnego-i-zakresu-mozliwosci-wprowadzenia-w-nimzmian-w-kontekscie-mainstreamingu-produktu-w-ramach-projektu-trener-pracy-jako-sposob-na-zwiekszenie-zatrudnienia-osob-niepełnospraw.pdf> dostępne 05.05.2015 r.

49 Okarmus J. Tytuła M. Słownik wyrazów obcych. Wydawnictwo Szkolne PWN. Warszawa 2011 str.103

50 Poliwczak I. Wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Wydawca; Krajowa Izba Gospodarcza – Rehabilitacyjna. Warszawa 2007 str. 14

51 Siuta J. Red. Słownik psychologii. Wydawnictwo Zielona Sowa. Kraków 2005 str. 165

52 Tamże str. 165.

53 Kijak R. Niepełnosprawność w zwierciadle dorosłości. Wydawnictwo Impuls. Kraków 2012 str. 13

54 Tamże str. 12

- Pedagogiczne – odnoszące się do edukacji osób niepełnosprawnych.
- Kliniczne – odnoszące się do sposobów w jakie niepełnosprawność jest opisywana pod względem medycznym.
- Prawne – odnoszą się do stopnia aktywności osób niepełnosprawnych, który poprzez regulacje prawne może być podwyższany do poziomu na jakim ze swoich praw korzystają osoby pełnosprawne (na przykład zatrudnianie osób niepełnosprawnych).

Powyższe kryteria będą przydatne w charakterystyce problemów i barier integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych. Od najdawniejszych czasów społeczeństwa odnosiły się do problemu niepełnosprawności. Dlatego należy zauważyć, że kryteria społeczne ściśle korespondują z kryteriami prawnymi. W starożytności a nawet w czasach prehistorycznych⁵⁵ funkcjonowały pewne normy postępowania wobec osób niepełnosprawnych – przykładem mogą być zalecenia i reguły wobec niepełnosprawności zawarte w kodeksie Hammurabiego⁵⁶. Powszechnie znane są zasady postępowania z osobami niepełnosprawnymi w starożytnej Grecji. Z dzisiejszej perspektywy zasady te wynikały z braku wiedzy i ignorancji natomiast skutkowały okrucieństwem wobec osób niepełnosprawnych⁵⁷. Obiektywnie należy zauważyć, że na przestrzeni wieków podejście do osób niepełnosprawnych wyznaczone był przede wszystkim przez pryzmat kultury i religii czy wielu kultur i religii. Dopiero czasy współczesne wraz z rozwojem wiedzy medycznej przyniosły zmianę społecznego postrzegania niepełnosprawności i rozumienia, czym tak naprawdę jest niepełnosprawność. Te pozytywne zmiany zachodzą na wielu poziomach (kultura, prawo, edukacja) i są związane z humanistycznym podejściem do ludzkiego życia. Jak twierdzi Remigiusz J. Kijak w książce pt. **Niepełnosprawność w zwierciadle dorosłości „dopiero niedawno zainteresowanie osobami niepełnosprawnymi przestało ograniczać się do dzieci i objęło również osoby dorosłe, a zupełnie niedawno starsze osoby niepełnosprawne”**. W literaturze naukowej pisze się o założeniach paradygmatu bytowego, opartego na humanistycznej wizji relacji międzyludzkich⁵⁸ - akcentujących prawa osób niepełnosprawnych do udziału w życiu społecznym. Ich integrację ze społeczeństwem rozumianą jako dążenie do wyrównywania szans i eliminowania utrudnień⁵⁹ (np. bariery architektoniczne). Słuszność humanistycznego podejścia do problemów osób niepełnosprawnych nie ulega wątpliwości. Podejście humanistyczne jest najzwyczajniej opłacalne ekonomicznie i społecznie⁶⁰. Nie oznacza to jednak braku barier i problemów związanych z udziałem osób niepełnosprawnych w życiu społecznym i ekonomicznym. Mówimy wtedy o procesie rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych⁶¹ rozumianym jako (cytując za Słownikiem Psychologicznym pod redakcją J. Siuty), **„kompleksowy i złożony proces oddziaływań medycznych, psychologicznych, społecznych, zawodowych i pedagogicznych, mających na celu**

55 B. Borowska - Beszta Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych. Kraków 2012, Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2012 str. 17.

56 Tamże str. 18.

57 Tamże str. 19

58 Kijak R. Niepełnosprawność w zwierciadle dorosłości. Wydawnictwo Impuls. Kraków 2012. str.11

59 Siuta J. Red. Słownik psychologii. Wydawnictwo Zielona Sowa. Kraków str. 110

60 Drake R. Bond G. Becker D. Indywidualny staż i wsparcie. Zatrudnienie wspomagane – podejście oparte na dowodach. Wydawca ; Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych. Warszawa 2013 str.99

61 Siuta J. Red. Słownik psychologii. Wydawnictwo Zielona Sowa. Kraków str. 240

przystosowanie do życia w społeczeństwie osób, które doznały przemijającej lub trwalej utraty zdrowia, sprawności i zdolności do pracy w skutek choroby lub uszkodzenia (urazu)”. Pomocne w przygotowaniu inwentarza barier i problemów integracji mogą być rodzaje rehabilitacji.

Wyróżnia się następujące rodzaje rehabilitacji⁶²:

1. lecznicza,
2. fizyczna,
3. psychiczna,
4. społeczna,
5. zawodowa.

Niestety nie brakuje tutaj szeregu barier i problemów mających swoje źródła w medycynie, psychice, prawie, kulturze czy ekonomii.

W literaturze poświęconej problemom rehabilitacji osób niepełnosprawnych można spotkać pojęcie rehabilitacji kompleksowej⁶³, na którą składają się:

- rehabilitacja medyczna,
- rehabilitacja psychiczna,
- rehabilitacja społeczna,
- rehabilitacja zawodowa,
- rehabilitacja edukacyjna (pedagogiczna),

Rehabilitacja kompleksowa (zespolona) jest wynikiem działań wielu specjalistów (lekarzy, psychologów, nauczycieli, pracowników socjalnych, doradców zawodowych), których wysiłki zmierzają do włączenia osoby niepełnosprawnej (w miarę jej możliwości) w nurt życia społecznego⁶⁴. Warto zatem prześledzić działania rehabilitacyjne, gdyż to właśnie tam występują bariery i problemy z którymi zmagają się osoby niepełnosprawne a także specjaliści a niekiedy nawet instytucje powołane do niesienia pomocy osobom niepełnosprawnym.

Rehabilitacja medyczna i psychiczna – przywrócenie sprawności uszkodzonych organów lub usprawnienie ich funkcji oraz akceptacja niepełnosprawności oraz ograniczeń i wymagań z nią związanych⁶⁵. Problemem, jaki może się pojawić jest niepełny opis istniejących zaburzeń co w dalszej perspektywie może utrudnić osobie niepełnosprawnej wybór zawodu i ścieżkę kształcenia zawodowego. Z tego punktu widzenia (doradcy zawodowego) nie jest istotna przyjęta nazwa niepełnosprawności jak również informacja na co dana osoba choruje lecz - co uległo zaburzeniu. Ważny jest dokładny opis wskazujący, jakie funkcje psychofizyczne nie funkcjonują prawidłowo i uniemożliwiają wykonywanie zawodu⁶⁶.

Rehabilitacja medyczna jest pierwszym obszarem działania (rehabilitacji kompleksowej) prowadzącym do integracji. Wspomniane wcześniej kryterium psychologiczne ma tutaj zastosowanie ponieważ u podstaw procesu niezmiennie pozostają diagnoza i rokowania

62 Siuta J. Red. Słownik psychologii. Wydawnictwo Zielona Sowa. Kraków str. 240

63 Poliwczak I. Wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Wydawca; Krajowa Izba Gospodarczo – Rehabilitacyjna. Warszawa 2007 str. 31

64 Tamże str. 32.

65 Siuta J. Red. Słownik psychologii Wydawnictwo Zielona Sowa. Kraków str. 240

66 Podręcznik oceny zawodów z punktu widzenia różnych rodzajów niepełnosprawności. Zeszyty informacyjne – metodyczne poradcy zawodowego nr 14, Gdańsk 2000.str.4

medyczne - wynikające z cech choroby lub uszkodzenia⁶⁷. Nie ulega wątpliwości iż odciska ona piętno na psychice osoby niepełnosprawnej.

Niezwykle ważne jest zatem wsparcie psychologiczne jakie należy zapewnić osobie niepełnosprawnej – na przykład po wypadku lub chorobie w wyniku której nastąpiło ograniczenie sprawności oraz utrata możliwości wykonywania wielu czynności życiowych i zawodowych. Celem tego oddziaływania jest osiągnięcie przez osobę niepełnosprawną adaptacji psychicznej do sytuacji i warunków zaistniałych na skutek niepełnosprawności⁶⁸.

Problemem występującym w tym obszarze może być sam proces leczenia, wymagający często dużych środków finansowych, których bardzo często osoby niepełnosprawne ani ich rodziny nie posiadają.

Rehabilitacja społeczna – polega na uczeniu się ról społecznych w nowych warunkach tj. po wystąpieniu niepełnosprawności lub też uczenie się ról społecznych przez osoby u których niepełnosprawność ma miejsce od urodzenia. Jest elementem świadomej polityki społecznej zmierzającej do nabycia przez osobę niepełnosprawną umiejętności potrzebnych we współczesnym świecie. Podejście takie jest wynikiem zmiany paradygmatu⁶⁹ - wzorca w postrzeganiu osoby z niepełnosprawnością. W tym stosunkowo nowym wzorcu kluczowymi elementami⁷⁰ są:

1. Środowisko lokalne i rodzina – człowiek ma prawo żyć w środowisku lokalnym korzystając ze wsparcia rodziny.
2. Więzi międzyludzkie – nawiązywanie relacji z osobami ze środowiska lokalnego,
3. Funkcjonalne programowanie i indywidualizacja – koncentrowanie się na rozwijaniu sprawności (umiejętności), które są potrzebne danej jednostce w konkretnej sytuacji życiowej.
4. Elastyczne i indywidualizowane wspieranie – umożliwia skuteczną pomoc nawet głęboko upośledzonym osobom pełniej uczestniczyć w różnych sferach życia społecznego.

Przy tak sformuowanym paradygmacie wspierania osób niepełnosprawnych pojawiają się potrzeby w zakresie jego wdrażania i promowania. Jak twierdzi Pani Profesor Anna Mirkowska Mankiewicz z akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie – do promocji modelu uczestnictwa/włączania są potrzebne:

- Rozwiązania legislacyjne,
- System wsparcia umożliwiający realizację praw osób niepełnosprawnych,
- Ukształtowanie wiedzy, świadomości i postaw społecznych, by niepełnosprawność traktowana była jako uniwersalne ludzkie doświadczenie, a osoby niepełnosprawne – jako pełnoprawni obywatele⁷¹

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Majewski T. „Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych” Zakład Badań Centrum Badawczo – Rozwojowego Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (ZBCBR-RON), Warszawa 1995 r. str. 44

⁶⁹ Z warsztatów Terapii Zajęciowej do pracy - rozwiązania systemowe (materiały pokonferencyjne). Publikacja opracowana przez Zarząd Główny Polskiego stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym w ramach projektu „Z WTZ do pracy – rozwiązania systemowe” Warszawa 2006 str. 14

⁷⁰ Tamże str. 18

⁷¹ Tamże str. 21

O ile zdaniem Pani Profesor Mirkowskiej Mankiewicz, rozwiązania prawne w zakresie wspierania osób niepełnosprawnych istnieją (osoby niepełnosprawne mają szczególne uprawnienia wynikające z Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych, Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Ustawa o rehabilitacji osób niepełnosprawnych oraz Kodeksu Pracy), to należy jeszcze dużo zrobić aby zbudować system wsparcia oraz przebudować postawy społeczne⁷². W świetle badań socjologicznych⁷³ prawie co piąty człowiek w Polsce nie utrzymuje żadnych kontaktów z osobami niepełnosprawnymi, co siódmy uważa, że kalectwo jest karą za grzechy własne bądź rodziców (!!!), ponad 60 % badanych wyraża przekonanie że większość niepełnosprawnych jest ciężarem dla swoich bliskich – a więc i dla społeczeństwa. Należy zatem zdawać sobie sprawę jak wiele barier tkwi w postawach społecznych i jak dużo w tym zakresie jest do zrobienia. Przemawia za tym ludzka solidarność oraz strategia Wspólnoty Europejskiej zawarta w komunikacie zatytułowanym „Ku wspólnocie bez barier dla osób niepełnosprawnych”.

Rehabilitacja edukacyjna i zawodowa – przygotowanie do zawodu w dziedzinie w której osoba niepełnosprawna może twórczo pracować. Od dawna mówi się o pilnej potrzebie dostosowania systemu edukacji do potrzeb rynku pracy⁷⁴. W zakresie obowiązującego prawa Ustawa z dnia 7 września 1991 roku (DzU Nr 95, poz. 425, art. 1) zapewnia możliwość pobierania nauki młodzieży niepełnosprawnej we wszystkich typach szkół. Z kolei w zarządzeniu nr 29 MEN z 4 października 1993 roku wskazano warunki dla prawidłowego przebiegu procesu adaptacji do szkoły. W literaturze naukowej mówi się o wskaźnikach warunkujących integrację⁷⁵ do których zalicza się rozwiązania prawne, właściwe warunki materialne, zatrudnianie specjalistów wspomagających proces edukacji, stworzenie odpowiednich warunków dydaktyczno – wychowawczych, kształcenie nauczycieli wychowawców, współpraca szkoły z placówkami specjalistycznymi i domem rodzinnym dziecka, Praca w środowisku funkcjonowania placówki ukierunkowana na zmianę postaw wobec osób niepełnosprawnych i integracji. W obszarze rehabilitacji edukacyjnej mogą występować problemy dotyczące efektywności integracji dziecka niepełnosprawnego ze szkołą. Duże znaczenie dla integracji środowisku szkolnym mają możliwości i ograniczenia dzieci, które w niej uczestniczą, warunki ekonomiczne, prawidłowe postawy rodzicielskie⁷⁶.

Problemem w obszarze rehabilitacji edukacyjnej pozostaje dostępność usług edukacyjnych dla osób ze środowisk wiejskich w których często brak przedszkola integracyjnego, ograniczenie pomocy socjalnej do wypłacania zasiłków finansowych, brak pedagogizacji rodziców⁷⁷, słaby dostęp do logopedów, psychologów i terapeutów. Są to czynniki które w znacznym stopniu obniżają przygotowanie dziecka niepełnosprawnego do realizacji obowiązku szkolnego. Skutkiem tego jest gorsze przygotowanie osób niepełnosprawnych ze środowisk wiejskich do podejmowania pracy.⁷⁸

72 Tamże

73 Ostrowska A. Sikorska J. Syndrom niepełnosprawności w Polsce. IFiS PAN, Warszawa 1996 str. 162

74 System wsparcia aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych. Red. W. Otrębski. Wydawca: Fundacja Między Nami. Lublin 1999. str. 80

75 Motow I. Kubacki J. Społeczne konteksty integracyjnego kształcenia w szkołach wiejskich. Problemy edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób niepełnosprawnych. Tom 4. Oficyna wydawnicza „Impuls” Kraków 2008. str. 133

76 Tamże.

77 <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU7341> dostępne 04.05.2015

78 Motow I. Kubacki J. Społeczne konteksty integracyjnego kształcenia w szkołach wiejskich. Problemy edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób niepełnosprawnych. Tom 4. Oficyna wydawnicza „Impuls” Kraków 2008. str. 138

Olbrzymim wyzwaniem jest w związku z tym, organizacja i doskonalenie procesu kształcenia a następnie wchodzenia osób bezrobotnych niepełnosprawnych na rynek pracy. Z badań statystycznych⁷⁹ wynika, że liczba pracujących osób niepełnosprawnych w ostatnim okresie malała i na koniec IV kwartału 2012 r. pracowało 492 tys. osób, czyli 14,8% osób niepełnosprawnych powyżej 16. roku życia. Nie jest to duży odsetek i ukazuje problem, jakim jest możliwość podejmowania pracy przez osoby niepełnosprawne. Należy pamiętać, że zatrudnianie osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy zapewnia im niezależność ekonomiczną. Daje im poczucie własnej wartości i w konsekwencji, sprzyja integracji ze społeczeństwem⁸⁰. Uważa się, że miarą przystosowania społecznego⁸¹ jest spełnianie się w roli pracownika. Wysiłki Państwa zmierzają w kierunku wyrównywania szans osób niepełnosprawnych na zatrudnienie na otwartym rynku pracy⁸² w formie zatrudnienia wspomagane - definiowanego jako zapewnienie wsparcia osobom niepełnosprawnym lub innym grupom zagrożonym wykluczeniem w uzyskaniu i utrzymaniu płatnego zatrudnienia na otwartym rynku pracy⁸³. Obowiązujące w tym zakresie ustawodawstwo (ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych Dz.U. 1997 nr 123 poz. 776.) daje możliwość powszechnego wykorzystania, wdrażania instytucji trenera pracy. Jest to sprawdzone rozwiązanie korzystające z modelu „Job Coaching” – Model ten opiera się na zmianie podejścia do usług w zakresie aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy z tradycyjnego „przeszkolić- zatrudnić” na „zatrudnić – wyszkolić – utrzymać”⁸⁴. Niestety i tutaj występują problemy i bariery na drodze do integracji zawodowej osoby niepełnosprawnej. Jak wyjaśnia Pan Adam Hadław z Polskiej Organizacji Pracodawców Osób Niepełnosprawnych: „**W polskim systemie prawnym nie ma wpisanej instytucji trenera pracy jako standardu, nie ma narzędzi do ich rekrutacji czy szkoleń. W krajach Europy Zachodniej takie wspomaganie zatrudnienia osoby niepełnosprawnej powoduje, że jest ona objęta kompleksową opieką - począwszy od decyzji o podjęciu zatrudnienia po przygotowanie jej profilu zawodowego, szkolenia w pracy i monitorowania, czy pomocy w jej trakcie**”⁸⁵. Wynika z tego, że w obszarze rehabilitacji zawodowej pojawiają się problemy legislacyjne oraz finansowe – związane brakiem możliwości zapewnienia środków na zatrudnianie trenerów pracy - pojawiają się różne pomysły, np. z Funduszu Pracy albo z PFRON⁸⁶.

Podsumowanie

Sporządzenie inwentarza barier i problemów integracji zawodowej i społecznej jest niezwykle trudne. Problem jest wieloaspektowy ponieważ nakładają się tutaj różne aspekty rehabilitacji kompleksowej – medyczne, społeczne, edukacyjne, zawodowe. Ciekawą propozycję podziału barier aktywności zawodowej można znaleźć w publikacji pt. *Badania wpływu kierunku i poziomu wykształcenia na aktywność zawodową osób niepełnosprawnych. Raport końcowy*,

79 <http://www.watchdogpfron.pl/wp-content/uploads/2014/03/Krynska-Sytuacja-ON.pdf> dostępne 04.04.2015 r.

80 Szyłko – Skoczny M. Polityka społeczna wobec bezrobocia w Trzeciej Rzeczypospolitej. Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2004 str. 240

81 Nowak A. Bezrobocie wśród niepełnosprawnych. Uniwersytet Śląski. Katowice 2002. str. 39

82 Cytowska B. Wołowicz – Ruskowska A. Trener pracy. Dokument uwzględniający wiedzę zastaną na temat funkcjonowania trenera pracy, na podstawie polskich i zagranicznych opracowań. Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Warszawa 2013. str 19

83 Tamże

84 Z warsztatów Terapii Zajęciowej do pracy - rozwiązania systemowe (materiały pokonferencyjne). Publikacja opracowana przez Zarząd Główny Polskiego stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym w ramach projektu „Z WTZ do pracy – rozwiązania systemowe” Warszawa 2006 str. 94

85 <http://prawo.rp.pl/artukul/1150461.html> dostępne 05.05.2015 r.

86 Tamże

wydanej przez PENTOR RESEARCH INTERNATIONAL w 2009r. Badanie finansowane ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Cz.1. Przedstawione w raporcie bariery uporządkowane są pod względem źródła pochodzenia i podzielone na zewnętrzne (niezależne od osoby niepełnosprawnej) oraz wewnętrzne których przyczyn należy upatrywać w osobie niepełnosprawnej.

Tabela 1. Bariery zewnętrzne (nie)podejmowania aktywności zawodowej przez osoby niepełnosprawne.

Bariera zewnętrzna	Przejawy
Izolacja wynikająca ze stereotypów m.in. niemożności partycypacji w różnych obszarach życia na tych samych warunkach co osoby sprawne	W przypadku osób niepełnosprawnych słuchowo izolacja jest efektem braku możliwości komunikacji. W przypadku osób niepełnosprawnych ruchowo bariera ta tożsama jest z barierami architektonicznymi i komunikacyjnymi. W przypadku osób niepełnosprawnych wzrokowo – brak samodzielności w poruszaniu się i załatwianiu własnych potrzeb i spraw poza domem. W przypadku osób niepełnosprawnych psychicznie stygmatyzacja chorobą i związane z tym odrzucenie społeczne jest szczególnie silne
System orzecznictwa oraz system ubezpieczeń społecznych	Demotywujący wpływ zasad przyznawania rent oraz zasad łączenia ich z pracą zawodową (ryzyko utraty świadczenia społecznego). Nazewnictwo występujące w orzeczeniu (dotyczy orzeczeń wydawanych przed 1997 r.). Osoby ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności opisywane są jako niezdolne do pracy albo zdolne do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej.
System kształcenia	W szkołach specjalnych osoby niepełnosprawne nie uczą się potrzebnych zawodów oraz nie nabywają umiejętności potrzebnych do poruszania się na rynku pracy (mobilność, elastyczność, przedsiębiorczość). Szkoły powszechne nie są dostosowane do specyficznych potrzeb osób niepełnosprawnych (bariery architektoniczne, brak wyspecjalizowanych pedagogów i psychologów, brak kształcenia ustawicznego).
System wsparcia instytucjonalnego	Nieodpowiedni rodzaj wsparcia instytucjonalnego – pomoc o charakterze dystrybutywnym (pomoc finansowa, materialna, opieka), a nie aktywizujący - doradcza (doradztwo w zakresie wyboru edukacji, doradztwo zawodowe, kompleksowe wsparcie dla rodzin itp.) Koncentracja na jednowymiarowych działaniach.
Sposób myślenia o niepełnosprawności	Rehabilitacyjno - medyczny sposób myślenia o osobach niepełnosprawnych stoi na przeszkodzie wyrównywania ich szans w zakresie dostępu do edukacji i rynku pracy i osłabia indywidualną motywację do jej podejmowania.

Sytuacja na rynku pracy i prawodawstwo w tym zakresie	Ustawodawstwo w zakresie zatrudnienia, a także postawy wobec zatrudniania tej grupy w oczach pracodawców, według których obowiązujące prawo w zakresie zatrudnienia osób niepełnosprawnych jest niestabilne, niejasne i skomplikowane oraz ma charakter restrykcyjno- represyjny. Większość pracodawców, w tym również instytucje państwowe, za bardziej racjonalne uznają zapłacenie składki do PFRON. Przekonania na temat niskiej wydajności pracy oraz niskich kwalifikacji osób niepełnosprawnych. Jako argumenty przeciwko zatrudnianiu osób niepełnosprawnych wskazano przede wszystkim częste zwolnienia lekarskie, nieodpowiedni charakter pracy, brak kwalifikacji i wykształcenia, stan zdrowia, wysokie koszty zatrudnienia, brak doświadczenia, małą wydajność niepełnosprawnych pracowników.
Charakterystyka miejsca pracy	Specyfika pracy (jej odległość do miejsca zamieszkania, rutynowość i konieczność powtarzania tych samych czynności, odpowiedzialność, stres, zmienowość, brak umowy). Czynniki te najczęściej zróżnicowane są podobnie w zależności od wykształcenia – im wyższe wykształcenie, tym przeciętnie wyższa gotowość do podejmowania pracy.

Źródło: <http://www.trenerpracy.eu/wp-content/uploads/dokument-uwzgledniajacy-wiedze-zastana-na-temat-funkcjonowania-trenera-pracy-na-podstawie-polskich-i-zagranicznych-opracowan.pdf> dostępne 06.05.2015 r.

Tabela 2. Bariery wewnętrzne (nie)podejmowania aktywności zawodowej przez osoby niepełnosprawne.

Bariera wewnętrzna	Przejawy
Zmienne demograficzne	W przypadku osób niepełnosprawnych gotowość do podejmowania aktywności na rynku pracy spada wraz z wiekiem. Jest większa wśród mieszkańców dużych miast niż mieszkańców wsi oraz wśród mężczyzn.
Sytuacja społeczno - bytowa osoby niepełnosprawnej	Jednym z podstawowych i bardziej oczywistych korelatów obydwu wymiarów aktywności jest pozycja społeczna osoby niepełnosprawnej. Im jest ona wyższa, tym większe szanse na podjęcie przez niepełnosprawnego edukacji czy pracy.
Stosunek rodziny do niepełnosprawnego	Postawą bezpośrednio sprzyjającą pozytywnemu ustosunkowaniu do nauki, jak również do aktywności zawodowej, jest wsparcie emocjonalne ze strony rodziny, zaś negatywny wpływ ma traktowanie osoby niepełnosprawnej jako niezdolnej do niczego kaleki oraz brak akceptacji dla niepełnosprawności; ważnym czynnikiem warunkującym status na rynku pracy jest partnerski model wychowawczy oparty na zasadzie równości.

Stan zdrowia, a w szczególności samodzielność	Większą gotowość wyrażają osoby niepełnosprawne od urodzenia z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności oraz oceniające swój stan zdrowia jako poprawiający się bądź stabilny, ale przede wszystkim te, które są w stanie samodzielnie, bez asysty innych funkcjonować poza własnym domem i samodzielnie załatwiać różne sprawy.
Stosunek do własnej niepełnosprawności	Motywację do pracy osłabia obawa przed drwinami i ośmieszaniem ze strony innych. Nie obserwuje się istotnego wpływu akceptacji swojej choroby na gotowość do pracy.
Opinie na temat miejsca osób niepełnosprawnych w społeczeństwie	Zmienna ta nie wiąże się istotnie z gotowością do podejmowania aktywności zawodowej, jedynie nieco osłabia ją przekonanie, iż niepełnosprawni w szkole czy też w pracy powinni być traktowani ulgowo.
Opinie na temat pracy	Dużą moc predykatywną ma pozytywne postrzeganie pracy jako ważnej i przynoszącej indywidualną satysfakcję oraz postrzeganie siebie jako osoby nadającej się do jej wykonywania (wysoka samoocena zawodowa). Negatywne postrzeganie pracy jako bezcelowej oraz nieniosącej ze sobą korzyści, co skutkuje brakiem chęci i postawą negacji wobec aktywności zawodowej, czego najlepszym wyrazem jest stwierdzenie – „wolę przyjmować zasiłek, niż pracować”. Negatywne postrzeganie pracy w kategoriach szeregu barier, trudności i ograniczeń, wśród których stan zdrowia, sprzeciw rodziny oraz pobierane renty wydają się najważniejsze.
Predyspozycje psychologiczne	Predyspozycje charakterologiczno - psychologiczne, które po części zaliczyć można do cech nabytych (kwalifikacji i umiejętności), które mogą być kształtowane w procesie kształcenia i edukacji. Ważnymi czynnikami są tu wysoka samoocena zawodowa wyrażana wiarą we własne umiejętności i przydatność oraz silna motywacja zadaniowa wyrażana wysokim poziomem aspiracji, stanowczością, uporem i chęcią realizacji własnych ambicji.

Źródło: <http://www.trenerpracy.eu/wp-content/uploads/dokument-uwzgledniajacy-wiedze-zastana-na-temat-funkcjonowania-trenera-pracy-na-podstawie-polskich-i-zagranicznych-opracowan.pdf> dostępne 06.05.2015 r.

Aktywność zawodowa odgrywa kluczową rolę w procesie rehabilitacji kompleksowej osób z niepełnosprawnością, a w konsekwencji w pozytywnej integracji ze społeczeństwem. Dzięki aktywności zawodowej można zwiększyć niezależność ekonomiczną, nawiązywać kontakty i na różne sposoby formy uczestniczyć w życiu społecznym, pomaga w osiągnięciu poczucia przydatności społecznej oraz samorealizacji. Bierność w obszarze aktywności zawodowej pociąga za sobą zjawisko wykluczenia społecznego⁸⁷. Trudna sytuacja na rynku pracy, brak rozwiązań prawnych, bariery finansowe, niewłaściwe postawy wobec idei integracji

⁸⁷ Cytowska B. Wołowicz – Ruszkowska A. Trener pracy. Dokument uwzględniający wiedzę zastaną na temat funkcjonowania trenera pracy, na podstawie polskich i zagranicznych opracowań. Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Warszawa 2013. str 16

przyczyniają się do powstawania wielu problemów przedstawionych w tym opracowaniu. Są to jednocześnie wyzwania na drodze do zbudowania nowoczesnego społeczeństwa „bez barier”. Jest to wyzwanie wielu instytucji zajmujących się problematyką integracji osób niepełnosprawnych oraz specjalistów z wielu dziedzin (psychologowie, doradcy zawodowy, terapeuci). Pojawia się pytanie o strategię pokonywania barier i rozwiązywania problemów związanych z szeroko rozumianą integracją osób niepełnosprawnych. Taką strategią jest zatrudnienie wspomagane – koncepcja wypracowana w Stanach Zjednoczonych w latach 80-tych XX wieku, stosowana w krajach Unii Europejskiej⁸⁸. Koncepcja ta znajduje zastosowanie również w Polsce i chociaż cytując za autorkami dokumentu uwzględniającego wiedzę zastaną na temat funkcjonowania trenera pracy, na podstawie polskich i zagranicznych opracowań⁸⁹:

„Polska: brak uregulowania prawnego programu zatrudniania wspomagane, wiele różnych programów współfinansowanych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej – Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, przez środki unijne (EFS) oraz z funduszy władz lokalnych. Programy zatrudnienia wspomagane realizowane są głównie przez organizacje pozarządowe lub przez agendy lokalne (np. urzędy pracy)”,
- to rośnie zainteresowanie tą formą pomocy dla osób niepełnosprawnych oraz możliwościami korzystania z doświadczeń Stanów Zjednoczonych i krajów Unii Europejskiej⁹⁰

*Opracowanie:
Janusz Grochmalowski
Doradca zawodowy
CiIPKZ Łódź
Oddział w Sieradzu*

Literatura

1. Borowska-Beszta B. Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych. Kraków 2012 Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2012
2. Cytowska B. Wołowicz – Ruszkowska A. Trener pracy. Dokument uwzględniający wiedzę zastaną na temat funkcjonowania trenera pracy, na podstawie polskich i zagranicznych opracowań. Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Warszawa 2013
3. Drake R. Bond G. Becker D. Indywidualny staż i wsparcie. Zatrudnienie wspomagane – podejście oparte na dowodach. Wydawca; Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych. Warszawa 2013
4. Gonciarz B. Ostrowska A. Pańkow W. Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób Gonciarz B. Ostrowska A. Pańkow W. Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w małych miastach i na terenach wiejskich Uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń Warszawa 2008 w małych miastach i na terenach wiejskich Uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń Warszawa 2008
5. Jachimczak B. Społeczno-edukacyjne uwarunkowania startu zawodowego młodych osób niepełnosprawnych. Studium empiryczne z regionu łódzkiego. Wydawnictwo IMPULS. Kraków 2011
6. Kijak R. Niepełnosprawność w zwierciadle dorosłości. Wydawnictwo Impuls. Kraków 2012
7. „Ku wspólnocie bez barier” - Komunikat Komisji Skierowany do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Komisja Wspólnoty Europejskiej. Bruksela, 12 maja 2000 r

⁸⁸ Tamże str. 18

⁸⁹ Tamże str. 131

⁹⁰ Parmenter. T. Promowanie możliwości zatrudniania osób z niepełno[prawnością] intelektualną – doświadczenia międzynarodowe. Wydawca : Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych. Warszawa 2013. str. 42

8. Majewski T., „Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych” Zakład Badań Centrum Badawczo – Rozwojowego Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (ZBCBR-RON), Warszawa 1995
9. Majewski T. Międzynarodowe doświadczenia w zakresie zatrudniania wspomaganych osób niepełnosprawnych, (w:) Zatrudnianie wspomagane. Materiały konferencyjne (praca zbiorowa), Warszawa 2011
10. Motow I. Kubacki J. Społeczne konteksty integracyjnego kształcenia w szkołach wiejskich. Problemy edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób niepełnosprawnych. Tom 4. Oficyna wydawnicza „Impuls” Kraków 2008.
11. Nowak A. Bezrobocie wśród niepełnosprawnych. Uniwersytet Śląski. Katowice 2002
12. Okarmus J. Tytuła M. Słownik wyrazów obcych. Wydawnictwo Szkolne PWN. Warszawa 2011
13. Ostrowska A. Sikorska J. Syndrom niepełnosprawności w Polsce. IFiS PAN. Warszawa 1996
14. Parmenter T. Promowanie możliwości szkolenia i zatrudniania osób z niepełnosprawnością intelektualną. Doświadczenia międzynarodowe. Wydawca: Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych. Warszawa 2013
15. Podręcznik oceny zawodów z punktu widzenia różnych rodzajów niepełnosprawności. Zeszyty informacyjno – metodyczne doradcy zawodowego nr 14 Gdańsk 2000.
16. Poliwczak I. Wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Wydawca; Krajowa Izba Gospodarczo – Rehabilitacyjna. Warszawa 2007
17. Poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych. Zeszyt informacyjno – Metodyczny Doradcy Zawodowego nr 44. MPiPS. Warszawa 2009
18. Siuta J. Red. Słownik psychologii. Wydawnictwo Zielona Sowa. Kraków 2005
19. System wsparcia aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych. Red. W. Otrębski. Wydawca; Fundacja Między Nami. Lublin 1999
20. Szyłko – Skoczny M. Polityka społeczna wobec bezrobocia w Trzeciej Rzeczypospolitej. Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2004.
21. Z warsztatów Terapii Zajęciowej do pracy - rozwiązania systemowe (materiały pokonferencyjne). Publikacja opracowana przez Zarząd Główny Polskiego stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym w ramach projektu „Z WTZ do pracy – rozwiązania systemowe” Warszawa 2006

Netografia:

1. <http://www.gandalf.com.pl/files/products/text/320796.pdf> dostępne 27 kwietnia 2015 r.
2. <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/zatrudnienie-osob-niepelnosprawn/> dostępne 27 kwietnia 2015 r.
3. <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/rehabilitacja/> dostępne 27 kwietnia 2015 r.
4. <http://www.watchdogpfron.pl/wp-content/uploads/2014/03/Krynska-Sytuacja-ON.pdf> dostępne 29 kwietnia 2015 r.
5. <http://www.trenerpracy.eu/wp-content/uploads/dokument-uwzgledniajacy-wiedze-zastana-na-temat-funkcjonowania-trenera-pracy-na-podstawie-polskich-i-zagranicznych-opracowan.pdf> dostępne 05.05.2015 r.
6. <http://www.trenerpracy.eu/wp-content/uploads/raport-z-analazy-systemu-prawnego-i-zakresu-mozliwosci-wprowadzenia-w-nim-zmian-w-kontekscie-mainstreamingu-produktu-w-ramach-projektu-trener-pracy-jako-sposob-na-zwiekszenie-zatrudnienia-osob-niepelnospraw.pdf> dostępne 05.05.2015 r.
7. <http://prawo.rp.pl/artukul/1150461.html> dostępne 05.05.2015 r.

Przydatne adresy internetowe:

- <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/>
- <http://bip.uml.lodz.pl/index.php?str=109>

Praca ważnym czynnikiem integracji społecznej. Osoba niepełnosprawna jako członek zespołu.

„Każdy człowiek ma prawo do szczęścia i swego miejsca w społeczeństwie”

Maria Grzegorzewska

Czym jest integracja społeczna?

O społecznej integracji osób niepełnosprawnych zaczęto mówić w Europie Zachodniej w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia. Wiązało się to z nowym podejściem do osób niepełnosprawnych przeciwstawiającym się ich społecznej izolacji i dyskryminacji. Do Polski nurt ten został przeniesiony na początku lat siedemdziesiątych. Jego głównym propagatorem był gorący zwolennik idei społecznej integracji osób niepełnosprawnych – profesor Aleksander Hulek⁹¹. Według opinii profesora integracja „wyraża się w takim wzajemnym stosunku pełno- i niepełnosprawnych, w którym respektowane są te same prawa (...) i w których stwarzane są dla obu grup identyczne warunki maksymalnego, wszechstronnego rozwoju. Integracja pozwala więc osobie niepełnosprawnej być sobą wśród innych. W takim znaczeniu może mieć ona zastosowanie do wszystkich sfer życia jednostki niepełnosprawnej – życia rodzinnego, kształcenia ogólnego i zawodowego, pracy, czasu wolnego, aktywności społecznej i politycznej⁹². Niestety, nowe podejście do problematyki integracji osób niepełnosprawnych nie przyniosło wówczas żadnych znaczących efektów. Dopiero w ostatnich latach obserwuje się powolne zmiany w postrzeganiu miejsca i roli osób niepełnosprawnych w społeczeństwie

Pojęcie „**integracja**” wywodzi się od łacińskiego słowa *integratio* - odnowienie. Według „*Słownika wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*” Władysława Kopalińskiego „integracja to scalanie, proces tworzenia całości z części, włączanie jakiegoś elementu w całość; zespolenie i zharmonizowanie składników zbiorowości społecznej”⁹³

Ostatnio w polszczyźnie słowo „integracja” pojawia się w kontekście integracji społecznej osób niepełnosprawnych, co wynika ze zmiany poglądów dotyczących stosunku społeczeństwa do problemów życiowych i rehabilitacji osób niepełnosprawnych. Zmiana ta polega na akceptacji osób niepełnosprawnych i ich podmiotowej roli w życiu społecznym. W ujęciu encyklopedycznym **integracja społeczna** to „zespolenie i zharmonizowanie elementów zbiorowości społecznej rozumiane jako intensywność i częstotliwość kontaktów między członkami danej zbiorowości oraz akceptacja w jej obrębie wspólnych systemów wartości, norm, ocen”⁹⁴. Istotą integracji społecznej jest zatem proces tworzenia wspólnoty

91 Maria Fuksa: „Integracja społeczna osób niepełnosprawnych intelektualnie” <http://www.edukacja.edux.pl/p-16530-integracja-spoeczna-osob-niepelnosprawnych.php> (dostęp: 15.07.2015r.)

92 „Integracja - sposób kształcenia osób z orzeczeniem o niepełnosprawności” <http://www.sp1miasto.zgierz.pl/integracja.dpc> (dostęp: 15.07.2015r.)

93 „Integracja - sposób kształcenia osób z orzeczeniem o niepełnosprawności” <http://www.sp1miasto.zgierz.pl/integracja.dpc> (dostęp: 15.07.2015r.)

94 Integracja - sposób kształcenia....., op. cit.

między osobami pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi, obejmującej zarówno warunki życia, działania, dążenia, interesy, jak i system wartości, norm i ocen. Integracja społeczna prowadzi do coraz ściślejszego włączenia osób niepełnosprawnych w społeczność osób pełnosprawnych oraz uwzględnienia ich podmiotowej roli w społeczeństwie.

Podobne podejście do problematyki integracji społecznej reprezentuje Aleksandra Maciarz - pedagog specjalny zajmujący się m.in. społeczną integracją dzieci niepełnosprawnych. **Integrację społeczną** definiuje jako „ideę, kierunek przemian oraz sposób organizowania zajęć i rehabilitacji osób niepełnosprawnych wyrażające się w dążeniu do stworzenia tym osobom możliwości uczestniczenia w normalnym życiu, dostępu do tych wszystkich instytucji i sytuacji społecznych, w których uczestniczą pełnosprawni oraz do kształtowania ustosunkowań i więzi psychospołecznych między pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi”⁹⁵. Tak zdefiniowane pojęcie integracji społecznej kładzie nacisk na zapewnienie osobom niepełnosprawnym równego dostępu do uczestnictwa w normalnym życiu oraz tworzenie więzi między osobami niepełnosprawnymi, a pełnosprawnymi.

W ostatnich latach pojawiło się nowe pojęcie **wyrównywanie szans**, które określa się jako: „proces udostępniania osobom niepełnosprawnym wszystkich ogólnych systemów występujących w społeczeństwie, takich jak: fizyczne i kulturalne środowisko, mieszkania i środki transportu, świadczenie społeczne i lecznicze, placówki oświatowe i zakłady pracy, życie kulturalne i społeczne, włączając w to sport i rekreację”⁹⁶.

Nadrzędnym pojęciem do pojęć *integracji społecznej* i *wyrównywania szans* jest pojęcie **rehabilitacji kompleksowej**. Obejmuje ono wszelkie działania, które mają na celu promocję autonomii osób niepełnosprawnych oraz zapewnienie im samodzielności ekonomicznej i jak najpełniejszej integracji społecznej. W skład tak szeroko pojętej rehabilitacji kompleksowej wchodzi zarówno przedsięwzięcia z zakresu architektury i urbanistyki,

dostęp do budynków biurowych i mieszkalnych, transport, łączność, jak i urządzenia sportowe, zajęcia kulturalne, zajęcia w czasie wolnym od pracy, wakacje, itp. Do rehabilitacji kompleksowej zaliczane są więc wszelkie działania przyczyniające się do pełnego udziału osób niepełnosprawnych w życiu społecznym.⁹⁷

Według najnowszych koncepcji „niepełnosprawność nie jest czymś, z czym przychodzi się na świat, ale czymś, co powstaje wskutek zderzenia możliwości rozwojowych człowieka z wymaganiami i warunkami panującymi w społeczeństwie”⁹⁸. Integracja osób niepełnosprawnych nie polega zatem na ich dostosowaniu do życia w społeczeństwie osób zdrowych, lecz do wzajemnego połączenia się światów osób niepełnosprawnych i sprawnych w nową całość. Nie tylko osoby zdrowe mogą wiele ofiarować osobom niepełnosprawnym, ale i niepełnosprawni mogą wzbogacać nasz świat.

95 Integracja - sposób kształcenia osób z orzeczeniem o niepełnosprawności <http://www.sp1miasto.zgierz.pl/integracja.dpc> (dostęp: 15.07.2015r.)

96 Integracja - sposób kształcenia....., op. cit.

97 Integracja - sposób kształcenia....., op. cit.

98 Integracja - sposób kształcenia....., op. cit.

Praca jako czynnik integracji osoby niepełnosprawnej

Praca w życiu człowieka, a zwłaszcza osoby niepełnosprawnej zajmuje szczególne miejsce. W przypadku osób niepełnosprawnych pełni trzy ważne funkcje: **dochodową, rehabilitacyjną i socjalizującą.**⁹⁹ Praca stanowi często jedyne lub dodatkowe źródło dochodów, które zapewnia egzystencję osobie niepełnosprawnej i jej rodzinie. Ponadto jest bardzo ważnym elementem rehabilitacji. Zwiększa motywację do podjęcia rehabilitacji, ma

pozytywny wpływ na jej przebieg, przyspiesza powrót do pełnej lub częściowej sprawności, ponieważ poprawia ogólną sprawność ruchową. Rehabilitacja może być bardziej efektywna gdy osoba jest czynna zawodowo.¹⁰⁰

Praca jest nieodłączną częścią tego, co stanowi o szacunku do samego siebie, poczuciu godności i spełnienia. Dzięki pracy osoby niepełnosprawne zdobywają poczucie własnej wartości oraz niezależności.¹⁰¹ Pozwala na rozwijanie umiejętności, doświadczanie osiągnięć, oraz potwierdzenie własnych zdolności sprostania oczekiwaniom zewnętrznym, co w konsekwencji doprowadza do wzrostu samooceny i pewności siebie. Jest to bardzo ważne, szczególnie w przypadku osób niepełnosprawnych, które często mają zaniżoną samoocenę.

Dla osób niepełnosprawnych zatrudnienie jest często jedyną możliwością uczestnictwa w życiu społecznym. Daje szansę na realizację tak ważnych potrzeb w życiu człowieka, jak potrzeba szacunku, uznania i przynależności. Dzięki pracy człowiek ma poczucie przynależności do grupy, jaką jest zespół ludzi, z którymi pracuje. Jest też furtką do innych rodzajów aktywności wynikających z kontaktów z osobami zatrudnionymi w firmie.¹⁰² Praca jest bowiem doskonałym miejscem na poznawanie ludzi, nawiązywanie znajomości oraz nabywanie w związku z tym nowych doświadczeń. Kontakty z innymi ludźmi podwyższają poczucie własnej wartości i motywują do działania. Łączy się to z poczuciem tożsamości społecznej, z postrzeganiem siebie jako osoby pracującej w określonym zawodzie, co jest niezbędne do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.¹⁰³

W ostatnich latach wzrasta znaczenie pracy i kariery zawodowej, ale kariera zawodowa nie jest już zarezerwowana tylko dla osób pełnosprawnych. Realizowanie się poprzez pracę zawodową, osiąganie sukcesu zawodowego odgrywa ważną rolę również w życiu osób niepełnosprawnych. Jest to wyraz nie tylko coraz większej otwartości społeczeństwa, ale również dążenia osób niepełnosprawnych do coraz większego udziału we wszystkich sferach życia społecznego.¹⁰⁴

99 Znaczenie pracy w życiu osoby niepełnosprawnej” <http://www.ocwip.pl/informacje/wszystkie/zobacz/Znaczenie-pracy-w-zyciu-osoby-niepełnosprawnej-> (dostęp: 15.07.2015r.)

100 Integracja - sposób kształcenia osób z orzeczeniem o niepełnosprawności <http://www.sp1miasto.zgierz.pl/integracja.dpc> (dostęp: 15.07.2015r.)

101 Praca i integracja społeczna osób niepełnosprawnych w woj. małopolskim. <http://www.politykaspoeczna.obserwatorium.malopolska.pl/pl/badania-i-analizy/zakonczony/praca-i-integracja-spoeczna-osob-niepełnosprawnych-w-województwie-malopolskim.html> (dostęp: 15.07.2015r.)

102 Beata Jachimczak Społeczno-educacyjne uwarunkowania startu zawodowego młodych osób niepełnosprawnych. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2011. s. 59. ISBN 978-83-7587-712-0

103 Daniel Kukla, Łukasz Bednarczyk Poradnictwo zawodowe dla osób z grupy szczególnego ryzyka. Warszawa: Difin, 2010. s. 60. ISBN 978-83-7641-166-8

104 Kariera i praca zawodowa osób niepełnosprawnych http://www.ksiegaria.difin.pl/imgs_upload/fragment-osoby-niepełnosprawne.pdf

Mimo zmian nadal znaczna część osób niepełnosprawnych w Polsce nie uczestniczy w życiu społecznym i zawodowym. Tylko 16% osób niepełnosprawnych jest aktywnych zawodowo, podczas gdy w Unii Europejskiej odsetek ten wynosi ok. 40-50%.¹⁰⁵ Niestety osoby niepełnosprawne zbyt często jeszcze pozostają na marginesie świata pracy i są uzależnione od społeczeństwa. Taka sytuacja wynika z szeregu barier utrudniających integrację społeczną osób niepełnosprawnych.

Bariery w integracji społecznej osób niepełnosprawnych

Spółeczna integracja osób niepełnosprawnych napotyka na różnego rodzaju bariery, które tkwią w otoczeniu cywilizacyjnym, w środowisku społecznym, w sferze kulturowych wartości i sposobów zachowania się ludzi oraz w procesie edukacji dzieci i młodzieży. Ze względu na charakter bariery dzielimy na: fizyczne, społeczne, kulturowe i edukacyjne¹⁰⁶.

Jeszcze do niedawna otoczenie przestrzenne dostosowane było tylko do potrzeb i możliwości osób pełnosprawnych i nie uwzględniało ograniczeń oraz potrzeb osób niepełnosprawnych. Osoby te napotykały na wiele przeszkód natury fizycznej, które nazywane są **barierami architektonicznymi**. Tkwią one w konstrukcji tras komunikacyjnych, w obiektach architektonicznych, w środkach komunikacji oraz w różnych urządzeniach technicznych. Przybierają postać np.: wysokich progów, schodów, wąskich drzwi i korytarzy, zbyt małych pomieszczeń, braku poręczy, wind, klimatyzacji i odpowiedniego oświetlenia.

Bariery społeczne to negatywne postawy oraz przesady na temat osób niepełnosprawnych. Przyczyniają się one do ograniczenia uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, ich aktywności oraz pełnienia różnych ról. Upowszechnianie idei społecznej integracji zlagodziło bariery społeczne tkwiące w różnych środowiskach.¹⁰⁷ Nadal jednak można spotkać się z negatywnym nastawieniem, np. części pracodawców wobec niepełnosprawnych pracowników nacechowanym lękiem, uprzedzeniem i niewiedzą. Nieprawdziwe lub sprzeczne informacje na temat zdolności osób niepełnosprawnych do pracy niejednokrotnie opierają się na krzywdzących stereotypach, a nie na wiedzy i doświadczeniach współpracy z osobami niepełnosprawnymi.¹⁰⁸

Bariery kulturowe tkwią w oddziaływaniach kulturowych, którym poddawani jesteśmy od wczesnego dzieciństwa. Choroby i niesprawność są przedstawiane jako najbardziej niepożądane zjawisko w życiu człowieka. Już od dziecka wpaja się nam, że w życiu ważne są takie wartości, jak uroda i zdrowie, ponieważ zapewniają atrakcyjność i powodzenie społeczne. Dlatego też w kontaktach z osobami niepełnosprawnymi mogą pojawiać się negatywne emocje i niewłaściwe zachowania typu: lęk, obawa, unikanie kontaktu.¹⁰⁹

Bariery edukacyjne tkwią przede wszystkim w systemie edukacji i rehabilitacji zawodowej, który jest nieadekwatny do potrzeb rynku pracy i samych niepełnosprawnych. Promuje się

(dostęp: 15.07.2015r.)

105 pod. red. Ewa Giermanowska Młodzi niepełnosprawni. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2007 s. 20.
ISBN: 978-83-89817-07-5

106 Zbigniew Marciniuk Bariery społecznej integracji osób niepełnosprawnych
<http://www.wspolnota.garwolin.pl/index.php?a=68&id=924&pm=0> (dostęp: 15.07.2015r.)

107 Zbigniew Marciniuk „Bariery społecznej integracji, op. cit.

108 Iwona Stańko „Rola pracy w integracji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie równych szans” Socjus Nr 2/2009
www.wrzos.org.pl/download/socius2pol.pdf (dostęp: 15.07.2015r.)

109 Zbigniew Marciniuk „Bariery społecznej integracji, op. cit.

nauczanie indywidualne i specjalne zamiast nauczania integracyjnego. Brak też programów nauczania dostosowanych do możliwości i rozwoju osób niepełnosprawnych. W efekcie znaczna część osób niepełnosprawnych ma niższy poziom wykształcenia i kwalifikacji, co w połączeniu z ograniczeniami natury zdrowotnej stawia te osoby w bardzo trudnej sytuacji na rynku pracy.¹¹⁰

Pełne uczestnictwo osób niepełnosprawnych w życiu społecznym wymaga zniesienia wszelkich barier, zarówno tych najbardziej widocznych: architektonicznych i urbanistycznych, jak i barier głęboko ukrytych - kulturowych i społecznych.

Osoba niepełnosprawna w pracy

W dzisiejszych czasach niepełnosprawność nie skazuje ludzi na trwanie w bezradności i bezczynności. Jeśli osoba niepełnosprawna wykonuje pracę przystosowaną do swoich możliwości i uzyskuje odpowiednie efekty, a praca przynosi jej satysfakcję i pracodawca jest z niej zadowolony, to jest ona w sferze zawodowej jak najbardziej „pełnosprawna”. Często zdarzają się sytuacje odwrotne. Osoby uważane przez społeczeństwo za zdrowe i pełnosprawne nie wykazują ani chęci, ani motywacji do pracy, przez co w sferze zawodowej można uznać je za nieefektywne i „niepełnosprawne”.¹¹¹

W Polsce osoby niepełnosprawne mogą podjąć zatrudnienie w Zakładach Aktywności Zawodowej, Zakładach Pracy Chronionej oraz na otwartym rynku pracy. Zakłady Aktywności Zawodowej są instytucjami, które zatrudniają osoby z niepełnosprawnością w stopniu znacznym i przygotowują je do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia na miarę możliwości danej jednostki. Zakłady

Pracy Chronionej są szczególną formą prowadzenia działalności gospodarczej. Głównym celem ich funkcjonowania jest dawanie możliwości zatrudnienia i zarabkowania ludziom niepełnosprawnym. Są przedsiębiorstwami i działają w celu osiągnięcia zysków, ale decydując się na zatrudnienie znacznej liczby osób niepełnosprawnych, muszą być przystosowane do ich potrzeb. Jednak większość osób niepełnosprawnych negatywnie ocenia Zakłady Pracy Chronionej jako te, w których wykonuje się rutynowe prace uniemożliwiające rozwój i oczekuje zatrudnienia na otwartym rynku pracy.¹¹²

Faktem jest, że osoby niepełnosprawne znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy, ponieważ muszą pokonać szereg przeszkód, z którymi inni poszukujący zatrudnienia nie mają do czynienia. Muszą one opuścić dom, pokonać odległości, zdobyć kwalifikacje poszukiwane na rynku pracy, z uwzględnieniem własnych ograniczeń zdrowotnych, pokonać negatywne nastawienie pracodawców i klientów.¹¹³ Wśród pracodawców nadal bowiem istnieje dużo uprzedzeń natury psychologicznej i społecznej wobec osób niepełnosprawnych. Wciąż

110 Iwona Stańko „Rola pracy w integracji, op. cit.

111 Daniel Kukla, Łukasz Bednarczyk Poradnictwo zawodowe dla osób z grupy szczególnego ryzyka. Warszawa: Difin, 2010. s. 53. ISBN 978-83-7641-166-8

112 Znaczenie pracy w życiu osoby niepełnosprawnej” <http://www.ocwip.pl/informacje/wszystkie/zobacz/Znaczenie-pracy-w-zyciu-osoby-niepełnosprawnej> (dostęp: 15.07.2015r.)

113 Praca wzbogaca - rola pracy w życiu niepełnosprawnych <http://pełnosprawni.pracy.eu/publikacje/78-praca-wzbogaca-rola-pracy-w-zyciu-osob-niepełnosprawnych.html> (dostęp: 15.07.2015r.)

pojawiają się obawy przed ich zatrudnieniem, ponieważ uważa się, że są mniej produktywni, częściej chorują, a przez to są kłopotliwi i nieprzydatni. Barierą w podejmowaniu aktywności zawodowej przez osoby niepełnosprawne jest również silne przywiązanie do świadczeń o charakterze rentowym, które są z reguły niewystarczające, ale stanowią pewne źródło dochodów. Największą jednak przeszkodą jaką muszą pokonać osoby niepełnosprawne wkraczające na rynek pracy jest lęk przed zmianą, nieznaną rzeczywistością, która niesie ze sobą wiele szans, ale i zagrożeń¹¹⁴.

Adaptacja osoby niepełnosprawnej w firmie

Osoba niepełnosprawna podejmując zatrudnienie postawiona jest w całkowicie nowej dla niej sytuacji. Praca zawodowa, a w szczególności pierwsze dni w pracy stanowią jeden z najbardziej stresogennych czynników z jakimi spotykają się ludzie. Szczególnie podatne na stres są osoby niepełnosprawne. Pierwszy dzień w pracy może spowodować u nich wystąpienie osłabienia kondycji psychiczno-fizycznej. Dlatego też w przypadku osoby niepełnosprawnej proces adaptacji zawodowej powinien rozpoczynać się przed podjęciem pracy. Wiele działań można wykonać w okresie poprzedzającym zatrudnienie. Pracownik może wcześniej uzyskać informacje o zadaniach, jakie będą przed nim stawiane; miejscu, w którym podejmuje pracę; bezpieczeństwie i higienie pracy; kolegach i współpracownikach.

Bardzo istotnym elementem w procesie adaptacji osoby niepełnosprawnej jest dostosowanie powierzonych jej zadań do kwalifikacji i zainteresowań oraz doświadczenia zawodowego. Okres adaptacji zawodowej powinien pokazać, czy ta osoba radzi sobie w wystarczającym stopniu z powierzonymi zadaniami, czy też potrzebuje pomocy innych. Natomiast odwiedziny w firmie jeszcze przed formalnym zatrudnieniem mogą ustrzec pracownika przed wieloma lękami towarzyszącymi mu w nowym miejscu pracy. Jednak w przypadku osób niepełnosprawnych najważniejsze jest sprawdzenie, czy stanowisko pracy zostało odpowiednio przygotowane do potrzeb wynikających z niepełnosprawności.¹¹⁵ Odpowiednie przygotowanie może wymagać specjalnych rozwiązań przestrzennych np.: dopasowanie stanowiska pracy do rodzaju niepełnosprawności, zapewnienie dobrej widoczności i słyszalności, zapobieganie sytuacjom grozącym wypadkiem.

Adaptacja zawodowa nie jest procesem łatwym dla żadnej grupy zawodowej, zwłaszcza jeśli do organizacji wprowadzana jest osoba niepełnosprawna. Proces adaptacji przebiega prawidłowo tylko wtedy, gdy wszystkie osoby w nim uczestniczące, tj. bezpośredni przełożony nowozatrudnionego pracownika, członkowie zespołu, dział kadr, opiekun nowego pracownika oraz przedstawiciel związku pracowniczego potrafią ze sobą rozmawiać, pytać i słuchać. Na wszystkich tych osobach spoczywa odpowiedzialność za wprowadzenie nowego pracownika w system pracy danego zakładu. Najważniejsze zadanie spoczywa na dyrektorze, który powinien określić zakres pracy i obowiązków zatrudnianej osobie. Odpowiednie wyznaczenie zadań i granic odpowiedzialności zmniejszy w przyszłości ilość nieporozumień i konfliktów.¹¹⁶

114 Janusz Kirenko, Ewa Szarzyńska Bezrobocie. Niepełnosprawność. Potrzeby Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2010, s.25. ISBN 978-83-227-3105-5

115 Daniel Kukla, Wioleta Duda, Monika Czerw-Bajer Osoby niepełnosprawne w systemie edukacji zawodowej i poradnictwa zawodowego. Warszawa: Difin, 2011. str. 115 - 116. ISBN 978-83-7641-554-3

116 Daniel Kukla, Wioleta Duda, Monika Czerw-Bajer Osoby niepełnosprawne ... op. cit, str.115

Kolejnym krokiem w adaptacji osoby niepełnosprawnej jest wprowadzenie w środowisko społeczne zakładu pracy. To głównie relacje ze współpracownikami wpływają na atmosferę w pracy i nasze samopoczucie. Dlatego też pierwszy kontakt ma ogromne znaczenie w nawiązaniu interakcji. Życzliwość ze strony przyszłych współpracowników, przejawiająca się choćby poprzez przyjazne gesty, kontakt wzrokowy, uśmiech ma duże znaczenie dla pracownika wkraczającego po raz pierwszy do zakładu pracy. Warto, aby nastąpiło to jeszcze przed podjęciem pracy. Nowy pracownik, który odbiera przyjazne sygnały pozawerbalne stopniowo pozbawia się stresu, który mu towarzyszy. Akceptacja kolegów z pracy, możliwość porozmawiania z nimi, uzyskania od nich potrzebnych informacji na pewno sprzyja procesowi adaptacji zawodowej.¹¹⁷

Pokonanie trudności związanych z podjęciem zatrudnienia stwarza osobom niepełnosprawnym niespotykane nigdzie indziej możliwości rozwoju. Do jednej z najważniejszych zmian dochodzi w zakresie postrzegania samego siebie. Pracujące osoby niepełnosprawne mają utrwalony bardzo dobry obraz siebie jako pracownika. Do swoich atutów najczęściej zaliczają sumienność, dokładność oraz obowiązkowość. Podczas pracy osoba z niepełnosprawnością uruchamia swoje umiejętności, sprawności i kształtuje pewne nawyki, zwiększając w ten sposób odporność na sytuacje trudne, wynikłe z procesu pracy, oraz łagodzi lęk przed nowymi zadaniami, na nowych stanowiskach. Uczy się własnych reakcji i radzenia sobie ze słabościami.¹¹⁸

Dla niepełnosprawnych praca to dodatkowo szansa na odnalezienie nowego sposobu na życie, na walkę ze stereotypami, poza wszelkimi podziałami i stworzenie nowego, lepszego wizerunku własnej osoby oraz szansa na budowanie wiary we własne możliwości.

Korzyści z integracji w pracy z osobami niepełnosprawnymi odnoszą również osoby pełnosprawne. Kontakty z osobami, które posiadają pewne ograniczenia zdrowotne sprzyjają rozwojowi tak ważnych umiejętności, jak: umiejętność pomagania, efektywnej współpracy, dostrzegania i spełniania potrzeb drugiego człowieka, zachowania tolerancji wobec odmienności drugiego człowieka.¹¹⁹

*Opracowanie:
Urszula Biłska
CiPKZ Łódź
Oddział w Skierniewicach*

117 Daniel Kukla, Wioleta Duda, Monika Czerw-Bajer Osoby niepełnosprawne... op. cit, str. 116 - 117

118 Znaczenie pracy w życiu osoby niepełnosprawnej” <http://www.ocwip.pl/informacje/wszystkie/zobacz/Znaczenie-pracy-w-zyciu-osoby-niepełnosprawnej> (dostęp: 13.07.2015r.)

119 Praca i integracja społeczna osób niepełnosprawnych w woj. małopolskim. <http://www.politykaspoeczna.obserwatorium.malopolska.pl/pl/badania-i-analizy/zakonczone/praca-i-integracja-spoeczna-osob-niepełnosprawnych-w-województwie-malopolskim.html> (dostęp: 13.07.2015r.)

Bibliografia:

1. Jachimczak B. Społeczno-edukacyjne uwarunkowania startu zawodowego młodych osób niepełnosprawnych, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011. ISBN 978-83-7587-712-0
2. Kukła D., Bednarczyk Ł. Poradnictwo zawodowe dla osób z grupy szczególnego ryzyka, Difin Warszawa 2010. ISBN 978-83-7641-166-8
3. Kukła D., Duda W., Czerw-Bajer M. Osoby niepełnosprawne w systemie edukacji zawodowej i poradnictwa zawodowego. Warszawa Difin 2011. ISBN 978-83-7641-554-3
4. Kirenko J., Szarzyńska E. Bezrobocie. Niepełnosprawność. Potrzeby, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, ISBN 978-83-227-3105-5

Netografia: (dostęp.: 15.07. 2015r.)

1. Fuksa M. Integracja społeczna osób niepełnosprawnych intelektualnie, <http://www.edukacja.edux.pl/p-16530-integracja-spoeczna-osob-niepelnosprawnych.php>
2. Integracja - sposób kształcenia osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, <http://www.sp1miasto.zgierz.pl/integracja.dpc>
3. Znaczenie pracy w życiu osoby niepełnosprawnej <http://www.ocwip.pl/informacje/wszystkie/zobacz/Znaczenie-pracy-w-zyciu-osoby-niepelnosprawnej>
4. Praca i integracja społeczna osób niepełnosprawnych w woj. małopolskim. <http://www.politykaspoleczna.obserwatorium.malopolska.pl/pl/badania-i-analizy/zakonczone/praca-i-integracja-spoeczna-osob-niepelnosprawnych-w-wojewodztwie-malopolskim.html>
5. Marciniuk Z. Bariery społecznej integracji osób niepełnosprawnych <http://www.wspolnota.garwolin.pl/index.php?a=68&id=924&pm=0>
6. Stańko I. Rola pracy w integracji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie równych szans Socius Nr 2/2009 www.wrzos.org.pl/download/socius2pol.pdf
7. pod. red. Giermanowska E. Młodzi niepełnosprawni. Warszawa Instytut Spraw Publicznych 2007 ISBN: 978-83-89817-07-5
8. Kariera i praca zawodowa osób niepełnosprawnych http://www.ksiegarnia.difin.pl/imgs_upload/fragment-osoby-niepelnosprawne.pdf
9. Praca wzbogaca - rola pracy w życiu niepełnosprawnych <http://pelnosprawniwpacy.eu/publikacje/78-praca-wzbogaca-rola-pracy-w-zyciu-osob-niepelnosprawnych.html>

Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON)¹²⁰

Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) jest funduszem celowym działającym na mocy Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011r., Nr 127, poz. 721, z późn. zm.), którego środki przeznaczone są na rehabilitację zawodową i społeczną osób niepełnosprawnych oraz

ich zatrudnianie. PFRON wspiera także pracodawców zatrudniających osoby z różnymi rodzajami niepełnosprawności oraz organizacje pozarządowe działające na ich rzecz.

Głównym zadaniem Funduszu jest wspieranie zatrudnienia osób niepełnosprawnych umożliwiając im osiągnięcie aktywności zawodowej adekwatnie do ich aktualnych możliwości psychofizycznych.

Środki PFRON przeznaczone są między innymi na:¹²¹

- rekompensatę pracodawcom chronionego i otwartego rynku pracy podwyższonych kosztów związanych z zatrudnianiem osób niepełnosprawnych (dofinansowanie do wynagrodzeń),
- refundację pracodawcom kosztów przystosowania, adaptacji i wyposażenia miejsc pracy osób niepełnosprawnych,
- dofinansowanie tworzenia i funkcjonowania warsztatów terapii zajęciowej oraz zakładów aktywności zawodowej,
- zlecanie organizacjom pozarządowym i fundacjom realizacji zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych,
- współfinansowanie projektów systemowych realizowanych ze środków pomocowych Unii Europejskiej,
- wspieranie indywidualnych osób niepełnosprawnych poprzez:
 - udzielanie dotacji na rozpoczęcie działalności gospodarczej, rolniczej lub wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej,
 - refundację składek na ubezpieczenia społeczne dla osób prowadzących działalność gospodarczą, niepełnosprawnych rolników oraz rolników zobowiązanych do opłacania składek za niepełnosprawnego domownika,
 - dofinansowanie: likwidacji barier architektonicznych w komunikowaniu się i technicznych, zakupu sprzętu rehabilitacyjnego, przedmiotów ortopedycznych i środków pomocniczych oraz turnusów rehabilitacyjnych,

¹²⁰ Podstawa prawna: PFRON działa na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011 r., Nr 127, poz. 721, z późn. zm.) oraz na podstawie statutu Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych jest państwowym funduszem celowym w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. Nr 157, poz. 1240; z późn. zm.) oraz ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. przepisy wprowadzające ustawę o finansach publicznych (Dz. U. Nr 157, poz. 1241, z późn. zm.).

¹²¹ <http://pfron.org.pl/> - dostęp 24.07.2015

- finansowanie aktywnych instrumentów rynku pracy dla osób zarejestrowanych jako bezrobotne lub poszukujące pracy (szkolenia, staże, itp.),
- programy PFRON (np. „Aktywny samorząd”)¹²²

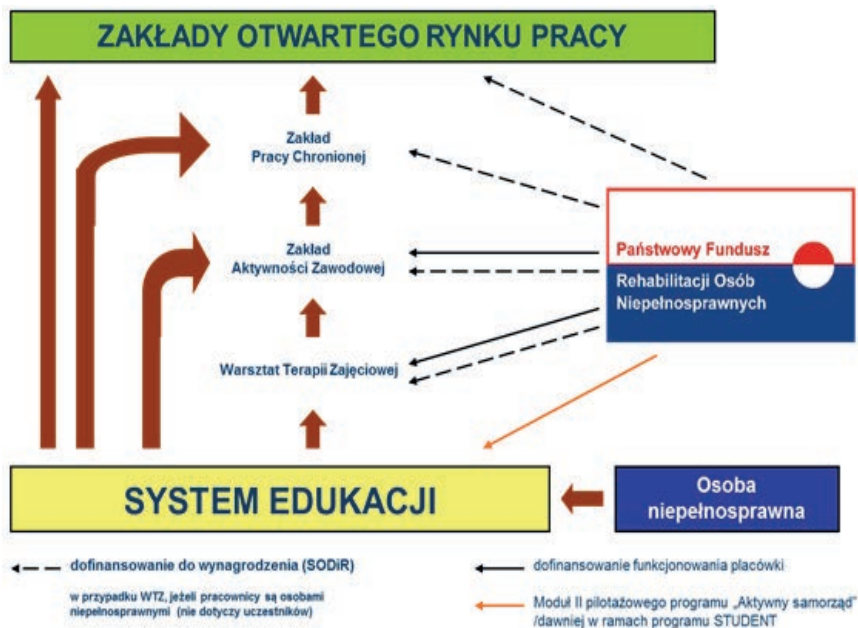
Najwięcej spraw związanych z pomocą indywidualnym osobom niepełnosprawnym należy do kompetencji samorządu powiatowego. Sprawy te są obsługiwane przede wszystkim przez:

- powiatowe centra pomocy rodzinie (PCPR) właściwe dla miejsca zamieszkania osoby niepełnosprawnej,
- powiatowe urzędy pracy (PUP),
- organizacje pozarządowe wyłącznie działające na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie organizacji przedsięwzięć związanych ze sportem, kulturą, turystyką i rekreacją.

Wyszukiwarki organizacji pozarządowych (w tym pożytku publicznego) dostępne są pod adresami elektronicznymi: <http://bazy.ngo.pl/> lub <http://bopp.pozytek.gov.pl/>

Aktualnie PFRON wspiera ponad 420 organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych. Łączna liczba beneficjentów zadań zleczanych przez PFRON wynosi ok. 140 000 osób niepełnosprawnych, w tym ponad 17 000 - to osoby niepełnoletnie¹²³

Tabela 1. Poprzez rehabilitację społeczną do aktywności zawodowej¹²⁴

Źródło: <http://www.pfron.org.pl/>

122 Więcej informacji na <http://www.pfron.org.pl/pl/programy-i-zadania-pfr/programy-i-zadania-pfro/2596,Programy-i-zadania-PFRON-s skierowane-do-osob-niepełnosprawnych-w-tym-dzieci-dotyc.html> - dostęp 24.07.2015

123 <http://pfron.org.pl/pl/pfron/1,PFRON.html> - dostęp 24.07.2015

124 <http://www.pfron.org.pl/> - dostęp 21.07.2015r.

Osoby niepełnosprawne zarejestrowane w powiatowym Urzędzie Pracy¹²⁵

Osoby z orzeczoną stopniem niepełnosprawności mogą poszukiwać zatrudnienia zarówno na otwartym rynku pracy, jak i w zakładach pracy chronionej, w zależności od wskazań zawartych w orzeczeniu o stopniu niepełnosprawności.

Osoba niepełnosprawna może być zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy jako:

- **bezrobotna** – osoba, która posiada ustaloną niepełnosprawność, jednak nie jest uprawniona m.in. do renty z tytułu niezdolności do pracy, renty socjalnej, zasiłku stałego.
- **poszukująca pracy** – osoba, która oprócz ustalonej niepełnosprawności jest uprawniona m.in. do renty z tytułu niezdolności do pracy, renty socjalnej, zasiłku stałego.

Osoba z orzeczoną stopniem niepełnosprawności, posiadająca status osoby bezrobotnej lub osoby poszukującej pracy niepozostająca w zatrudnieniu, zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy, może skorzystać z ustawowych¹²⁶ usług i instrumentów rynku pracy, które w szczególności obejmują:¹²⁷

1. USŁUGI RYNKU PRACY (osoby bezrobotne i poszukujące pracy)

- **pośrednictwo pracy** – polega na udzielaniu pomocy bezrobotnym i poszukującym pracy niepozostającym w zatrudnieniu w uzyskaniu odpowiedniego zatrudnienia oraz pracodawcom w pozyskaniu pracowników o poszukiwanych kwalifikacjach zawodowych,
- **poradnictwo zawodowe** – jest to udzielanie osobom bezrobotnym i poszukującym pracy pomocy w wyborze odpowiedniego zawodu i miejsca zatrudnienia, badanie zainteresowań i uzdolnień zawodowych, kierowanie na specjalistyczne badania psychologiczne i lekarskie, umożliwianie wydawanie opinii o przydatności zawodowej do pracy i zawodu albo kierunku szkolenia,
- **usługi EURES** – polegają one na udzielaniu bezrobotnym i poszukującym pracy pomocy w uzyskaniu odpowiedniego zatrudnienia zgodnie z prawem swobodnego przepływu pracowników w Unii Europejskiej;
- **szkolenia** – powiatowe urzędy pracy organizują szkolenia przeznaczone dla osób niepełnosprawnych, zarejestrowanych jako bezrobotne lub poszukujące pracy niepozostające w zatrudnieniu. Ich celem jest zwiększenie szans na uzyskanie zatrudnienia oraz podwyższenie posiadanych kwalifikacji zawodowych, konieczności ich zmiany w związku z utratą zdolności do wykonywania dotychczasowego zawodu. Szkolenia są bezpłatne – koszty finansowane są ze środków PFRON lub Funduszu Pracy.
- **szkolenia na podstawie trójstronnych umów szkoleniowych** – trójstronna umowa szkoleniowa (TUS) zawierana jest na podstawie art. 40 ust. 2e ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2013 r. poz.

¹²⁵ Podstawa prawna: Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2015 r. poz. 149, z późn. zm.); Akty wykonawcze do ustawy: <http://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/akty-prawne> - dostępna na 27.07.2015r.

¹²⁶ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2015 r. poz. 149, z późn. zm.)

¹²⁷ Opracowanie własne na podstawie bibliografii i netografii

674, z późn. zm.) pomiędzy starostą, pracodawcą i instytucją szkoleniową i dotyczy sfinansowania przez urząd pracy szkolenia dla osób bezrobotnych na zamówienie pracodawcy. W trójstronnej umowie szkoleniowej określany jest w szczególności zakres umiejętności i kwalifikacji wymaganych przez pracodawcę, będący podstawą przygotowania przez instytucję szkoleniową programu kształcenia, oraz zobowiązanie pracodawcy do zatrudnienia bezrobotnego po odbytym szkoleniu.

2. INSTRUMENTY RYNKU PRACY

- dla osoby niepełnosprawnej zarejestrowanej jako bezrobotna:
 - **staż** – oznacza nabywanie przez bezrobotnego umiejętności praktycznych do wykonywania pracy bez nawiązania stosunku pracy pomiędzy pracodawcą a osobą skierowaną na staż,
 - **przygotowanie zawodowe dorosłych** – to instrument aktywizacji w formie praktycznej nauki zawodu dorosłych, realizowany bez nawiązywania stosunku pracy z pracodawcą, według programu obejmującego nabywanie umiejętności praktycznych i wiedzy teoretycznej, zakończonego egzaminem,
 - **prace interwencyjne** – to zatrudnienie osoby bezrobotnej, zawsze na podstawie umowy o pracę, które nastąpiło w wyniku umowy zawartej między pracodawcą a powiatowym urzędem pracy. Starosta zwraca pracodawcy część kosztów poniesionych na wynagrodzenia, nagrody oraz składki na ubezpieczenie społeczne skierowanych bezrobotnych w wysokości uprzednio uzgodnionej. Prace interwencyjne, w zależności od decyzji powiatowego urzędu pracy, mogą trwać do 6, 12, 18, 24 miesięcy lub do 4 lat.
 - **roboty publiczne** – zatrudnienie bezrobotnego przy wykonywaniu prac organizowanych przez powiaty, gminy, organizacje pozarządowe statutowo zajmujące się problematyką ochrony środowiska, kultury, oświaty, kultury fizycznej i turystyki, opieki zdrowotnej, bezrobocia oraz pomocy społecznej, a także spółki wodne i ich związki, jeżeli prace te są finansowane lub dofinansowywane ze środków samorządu terytorialnego, budżetu państwa, funduszy celowych, organizacji pozarządowych, spółek wodnych i ich związków,
 - **prace społecznie użyteczne** – instrument rynku pracy skierowany do osób bezrobotnych. Organizowane są one przez gminę w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, organizacjach lub instytucjach statutowo zajmujących się pomocą charytatywną lub działalnością na rzecz społeczności lokalnej. Wykonywanie prac społecznie użytecznych odbywa się na podstawie porozumienia zawartego między starostą a gminą,
 - **pożyczka szkoleniowa** – udzielana na sfinansowanie kosztów szkolenia, przyznawana na wniosek bezrobotnego lub poszukującego pracy, w celu umożliwienia podjęcia lub utrzymania zatrudnienia bądź innej pracy zarobkowej;
 - **dofinansowanie kosztów egzaminów, licencji** – przyznawane jest przez powiatowy urząd pracy na wniosek bezrobotnego lub poszukującego pracy. Dofinansowaniem mogą być objęte koszty egzaminów umożliwiających uzyskanie świadectw, dyplomów, zaświadczeń, określonych uprawnień zawodowych lub tytułów zawodowych oraz koszty uzyskania licencji niezbędnych do wykonywania danego zawodu,
 - **dofinansowanie studiów podyplomowych** – starosta na wniosek bezrobotnego może sfinansować koszty studiów podyplomowych należne organizatorowi studiów

do wysokości 100%, jednak nie więcej niż 300% przeciętnego wynagrodzenia. Dofinansowanie to może nastąpić jednorazowo lub w ratach za kolejne semestry studiów,

- **stypendium z tytułu podjęcia dalszej nauki** – instrument mający na celu wsparcie osób bezrobotnych, które decydują się podjąć dalszą naukę w celu uzyskania kwalifikacji zawodowych,
 - **zwrot kosztów dojazdu i zakwaterowania** – obejmuje koszty przejazdu z miejsca zamieszkania i powrotu do miejsca zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, odbywania u pracodawcy stażu, przygotowania zawodowego dorosłych lub odbywania zajęć z zakresu poradnictwa zawodowego czy pomocy w aktywnym poszukiwaniu pracy oraz koszty zakwaterowania,
 - **zwrot kosztów opieki nad dzieckiem** – możliwość uzyskania po wcześniejszym udokumentowaniu części kosztów poniesionych w związku z opieką nad:
 - dzieckiem lub dziećmi do lat siedmiu,
 - osobą zależną, która ze względu na stan zdrowia lub wiek wymaga stałej opieki i jest połączona więzami rodzinnymi, lub zamieszkuje we wspólnym gospodarstwie domowym,
 - **boni dla osób w wieku do 30 roku życia (bon na zasiedlenie, stażowy, szkoleniowy),**
 - **refundacja kosztów wyposażenia lub doposażenia stanowiska pracy do skierowanej osoby niepełnosprawnej**
 - **pożyczka na podjęcie działalności gospodarczej,**
 - **jednorazowe środki na podjęcie działalności gospodarczej** – możesz otrzymać jednorazowo środki na podjęcie działalności gospodarczej, rolniczej albo na wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej. Wniosek składa się do starosty właściwego ze względu na miejsce zarejestrowania osoby niepełnosprawnej jako bezrobotnej lub poszukującej pracy niepozostającej w zatrudnieniu.
- Dla osoby niepełnosprawnej poszukującej pracy niepozostającej w zatrudnieniu:
 - **staż,**
 - **przygotowanie zawodowe dorosłych,**
 - **prace interwencyjne,**
 - **pożyczka szkoleniowa,**
 - **dofinansowanie kosztów egzaminów i licencji,**
 - **zwrot kosztów badań lekarskich lub psychologicznych,**
 - **refundacja kosztów przejazdu,**
 - **refundacja kosztów zakwaterowania,**
 - **bon na zasiedlenie,**
 - **bon stażowy,**
 - **bon szkoleniowy,**
 - **jednorazowe środki na podjęcie działalności gospodarczej**

Rodzaj przyznanego wsparcia zależy będzie od sprofilowanej pomocy podczas wizyty u doradcy klienta w powiatowym urzędzie pracy. Instrumenty te są adresowane bezpośrednio do osób niepełnosprawnych, jak też do ich pracodawców.

Wydatki na instrumenty lub usługi rynku pracy, są finansowane w odniesieniu do osób niepełnosprawnych zarejestrowanych jako:

- bezrobotne – ze środków Funduszu Pracy;
- poszukujące pracy niepozostające w zatrudnieniu – ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

*Opracowanie:
Krystyna Depczyńska
Pośrednik pracy
CLiPKZ Łódź*

Oddział w Piotrkowie Trybunalskim

Bibliografia:

1. Ustawa z dn. 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tj. Dz. U. z 2011r., Nr 127, poz. 721),
2. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2015r. poz. 149, z późn. zm.)

Netografia: – dostępna w okresie 09.07 - 30.07.2015r.

1. <http://pfron.org.pl/>
2. <http://pfron.org.pl/pl/pfron/1,PFRON.html>
3. <http://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/>
4. http://psz.praca.gov.pl/documents/10828/1095792/130102_informator_dla_pracodawcow_drp.pdf/
5. www.mpips.gov.pl
6. [www.http://zielonalinia.gov.pl/](http://zielonalinia.gov.pl/)
7. <http://rynekpracy.org/> - M. Klaus, Osoby niepełnosprawne na rynku pracy
8. <http://www.lodolamcze.info.pl/pliki/materialy-poradniki/vademecum.pdf>
- Vademecum zatrudnienia osób niepełnosprawnych
9. <http://www.aktywizacja.org.pl/>
10. www.sprawni-niepelnosprawni.pl
11. www.niepelnosprawni.gov.pl
12. www.popon.pl

Poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych

Wybór zawodu, zaplanowanie ścieżki edukacyjnej, a następnie znalezienie zatrudnienia to nie lada wyzwanie dla każdego człowieka. Zadanie to jest jeszcze trudniejsze w odniesieniu do osób niepełnosprawnych, z uwagi na ograniczenia zdrowotne wymagające uwzględnienia specyficznych czynników w procesie planowania kariery zawodowej i poszukiwania odpowiedniego miejsca na rynku pracy. Należy pamiętać o tym, że poczucie bycia potrzebnym i przydatnym społecznie poprzez wykonywanie pracy zawodowej, jest nieocenionym środkiem terapeutycznym. W przypadku osób niepełnosprawnych praca stanowi istotny etap dochodzenia do zdrowia, gdyż daje szansę na samorealizację oraz integrację społeczną.¹²⁸

Specyfika poradnictwa zawodowego dla osób niepełnosprawnych

Osoby dotknięte niepełnosprawnością w większości przypadków nie tracą zupełnej sprawności na skutek uszkodzenia organizmu. Zachowują umiejętność wykonywania wielu czynności, które często trzeba im pomóc określić, a następnie znaleźć takie miejsce pracy, w którym będzie można te umiejętności i sprawności efektywnie wykorzystać.¹²⁹ Poradnictwo zawodowe jest szczególnie ważne dla osób z niepełnosprawnością, ponieważ stanowi pierwszy etap rehabilitacji zawodowej, która jako dopełnienie rehabilitacji leczniczej i społecznej, ma pomóc w podniesieniu jakości życia oraz poziomu funkcjonowania. Doradztwo zawodowe definiowane jest jako „proces pomagania ludziom w osiągnięciu lepszego zrozumienia siebie samego w odniesieniu do rodzaju pracy i środowiska pracy, w odniesieniu do wyboru odpowiedniego zawodu, zmiany zatrudnienia oraz właściwego dostosowania zawodowego”.¹³⁰ Zainteresowani mogą uzyskać profesjonalną pomoc w tym zakresie ze strony doradców zawodowych.

Z poradnictwa zawodowego może korzystać zarówno niepełnosprawna młodzież stojąca przed wyborem zawodu i ścieżki edukacyjnej, jak również niepełnosprawne osoby dorosłe poszukujące pracy, zmieniające zawód lub pragnące uzupełnić kwalifikacje. W odniesieniu do każdej z tych grup doradztwo będzie przebiegało w odmienny sposób, ponieważ różna jest wyjściowa sytuacja i potrzeby poszczególnych klientów, co wiąże się z chęcią realizacji innych priorytetów.

Doradca wspomagający osoby niepełnosprawne w dokonywaniu nietłatnych wyborów zawodowych posiada wiedzę m. in. na temat rodzajów i stopni niepełnosprawności, potencjału rozwojowego, a także informacje o możliwościach kształcenia z uwzględnieniem szkół integracyjnych i specjalnych. Ważna w tym przypadku jest również znajomość prawodawstwa dotyczącego rehabilitacji i warunków korzystania ze świadczeń socjalnych.

128 Danuta Kukla, Wioleta Duda, Monika Czerw-Bajer: Osoby niepełnosprawne w systemie edukacji i poradnictwa zawodowego, Wyd. 1. Warszawa: Difin, 2011, s.59. ISBN 978-83-7641-554-3

129 Bożena Kurkus-Rozowska, Osoby niepełnosprawne - zagadnienia rehabilitacji zawodowej, W: Praca i Rehabilitacja Niepełnosprawnych, 2005, nr 5, s.53

130 <http://www.zawodyregulowane.pl> (dostęp: 01.07.2015r.)

Aby doradca mógł we właściwy sposób określić potencjał zgłaszającego się do niego klienta, potrzebuje szeregu informacji. Z tego powodu osoby niepełnosprawne korzystające z poradnictwa zawodowego powinny być przygotowane na udzielenie odpowiedzi m.in. na pytania dotyczące diagnozy lekarskiej ich schorzenia, przebiegu rehabilitacji medycznej oraz rokowań, czyli opinii lekarza odnośnie ewentualnego rozwoju lub ustępowania dysfunkcji/schorzenia.

Bardzo ważną z punktu widzenia poradnictwa zawodowego jest również wiedza o przeciwwskazaniach do wykonywania pracy, tzn. o czynnościach związanych z pracą, których osoba niepełnosprawna nie może wykonywać ze względu na stan zdrowia, a także o warunkach, w jakich nie powinna pracować. Pomocną jest też lekarska opinia o ogólnej wydolności fizycznej i możliwościach psychofizycznych.¹³¹

Jak wynika z badań zdarza się, że osoby niepełnosprawne odczuwają lęk przed tym, iż nie zostaną zrozumiane i zaakceptowane przez osoby pełnosprawne. Utrudnia to znacznie funkcjonowanie w społeczeństwie, w tym m.in. poszukiwanie pracy i kontaktowanie się z potencjalnymi pracodawcami.¹³² W tej sytuacji doradca udziela osobom niepełnosprawnym pomocy w zaakceptowaniu ograniczeń oraz wskazuje ich atuty i możliwości. Istotne jest także motywowanie do samodzielności i samoakceptacji. Doradca zawodowy staje się zatem swego rodzaju rehabilitantem. Rolą doradcy jest zaktywizowanie osoby korzystającej z poradnictwa do samodzielnego poszukiwania informacji o szkołach, zawodach i rynku pracy.¹³³ W przypadku osób z niepełnosprawnością, zadanie to może być trudniejsze z uwagi na konieczność uświadomienia sobie i uwzględnienia podczas zdobywania informacji, ograniczeń wynikających z niepełnosprawności. Z pewnością warto podjąć ten wysiłek, ponieważ wykazanie się inicjatywą dodaje osobom wkraczającym na rynek pracy odwagi i pewności siebie, a także stanowi nieoceniony trening przed przystąpieniem do samodzielnego poszukiwania zatrudnienia.

Kolejny ważny element działań doradczych to praca z rodzinami. Często najbliższe otoczenie okazując troskę, wyręcza osobę niepełnosprawną w podejmowaniu decyzji i usprawiedliwia brak działania, zamiast mobilizować do samorealizacji. W przypadku uczniów z niepełnosprawnością bardzo ważną jest współpraca z rodzicami. Zadanie doradcy to przekonanie ich, aby zaakceptowali decyzję dziecka o wyborze zawodu, pozwolili mu podjąć pracę i usamodzielnic się w takim zakresie, w jakim jest to możliwe.¹³⁴ Należy pamiętać, że osoba niepełnosprawna, tak jak każdy inny klient korzystający z pomocy doradcy zawodowego, ma prawo do samodzielnego podejmowania życiowych decyzji. Kierując się zasadą autonomii klienta, doradca nie narzuca swoich rozwiązań, a jedynie wskazuje alternatywne możliwości oraz może pokazać prawdopodobne konsekwencje dokonanych wyborów.

131 Danuta Kukla, Wioleta Duda, Monika Czerw-Bajer: Osoby niepełnosprawne... op.cit., s.79

132 Katarzyna Kowalczyk: Specyfika doradztwa zawodowego dla osób niepełnosprawnych, <http://www.praca.ffmpeg.pl> (dostęp: 10.07.2015)

133 Danuta Kukla, Wioleta Duda, Monika Czerw-Bajer: Osoby niepełnosprawne... op.cit., s.82

134 Marta Łuczak: Specyficzne aspekty poradnictwa zawodowego dla osób niepełnosprawnych <http://edukator.koweziu.edu.pl> (dostępny: 10.07.2015)

Warto podkreślić, że podjęcie błędnej decyzji zawodowej przez osobę dotkniętą niepełnosprawnością, czyli np. wybór niewłaściwego szkolenia czy zawodu, ma poważniejsze konsekwencje niż w odniesieniu do osób pełnosprawnych, ponieważ wiąże się z inwestowaniem większego wysiłku w uzyskanie kwalifikacji zawodowych.¹³⁵ Z tego względu wskazane jest korzystanie przy planowaniu kariery zawodowej ze wsparcia specjalistów - doradców zawodowych.

Zakres pomocy udzielanej przez doradców zawodowych

Misją doradcy jest udzielanie wsparcia w określeniu potencjału zawodowego klienta, w tym m.in. preferencji i zainteresowań zawodowych, w wyborze zawodu i kierunku kształcenia, przekwalifikowaniu, a także w przygotowaniu do samodzielnego poruszania się po rynku pracy i znalezieniu odpowiedniego miejsca zatrudnienia. Ustalenie zasobów polega na przeanalizowaniu cech i predyspozycji fizycznych, psychicznych oraz społecznych, które potrzebne są do wykonywania pracy. Ponadto doradca musi poznać postawy, oczekiwania, mocne i słabe strony swojego podopiecznego. Bardzo ważne jest również zastanowienie się nad potrzebami rynku pracy i uwarunkowaniami systemu edukacji pod kątem danej osoby oraz szczegółowe poznanie wymagań różnych zawodów i stanowisk pracy, które są dostępne na rynku.

Doradca zawodowy udzielając porady powinien dokładnie poznać możliwości osoby niepełnosprawnej, a także uwzględnić rodzaj schorzenia i wskazania do zatrudnienia określone przez komisje orzekające o niepełnosprawności.

Doradcy w swojej pracy często wykorzystują **standaryzowane metody ułatwiające wybór zawodu, zmianę kwalifikacji, podjęcie, czy zmianę pracy**. Są to różnego rodzaju testy i kwestionariusze badające m.in. kompetencje, zainteresowania i uzdolnienia zawodowe. Narzędzia te są jednak tylko wsparciem dla doradcy podczas udzielania porady. Podstawą procesu doradczego jest indywidualny kontakt z klientem i rozmowa, w czasie której doradca i klient nawiązują pozytywne relacje, budują zaufanie, prowadzą dialog i współdziałają w celu wypracowania właściwej ścieżki postępowania prowadzącej do osiągnięcia założonego celu zawodowego. Oprócz rozmów doradczych w ramach poradnictwa zawodowego **klienci mogą skorzystać z zasobów informacji zawodowej** odnoszącej się m.in. do rynku pracy, zawodów oraz możliwości kształcenia i szkolenia udostępnianych w formie ulotek, poradników, przewodników itp. Aby dobrze przygotować się do poszukiwania i podjęcia pracy, można także skorzystać z organizowanych w zakresie poradnictwa zawodowego, **grupowych zajęć warsztatowych oraz grupowych informacji zawodowych** dotyczących m.in. tworzenia dokumentów aplikacyjnych, autoprezentacji, przygotowania do rozmowy kwalifikacyjnej, a także sytuacji na lokalnym i ogólnokrajowym rynku pracy.¹³⁶ Zaletą zajęć grupowych jest możliwość spotkania się z innymi osobami znajdującymi się w podobnej sytuacji życiowej, wymiana doświadczeń, nawiązanie nowych znajomości oraz pozyskanie przydatnej wiedzy i umiejętności. Uczestnicy spotkań grupowych uczą się od siebie nawzajem i wymieniają informacjami, przełamując często towarzyszący im lęk przed kontaktami z innymi ludźmi i wyrażaniem własnych opinii.

¹³⁵ Katarzyna Kowalczyk: Specyfika doradztwa zawodowego ... , op.cit.

¹³⁶ <http://www.pup.rzeszow.pl> (dostęp: 10.07.2015)

Oprócz standardowego sposobu kontaktowania się z doradcą zawodowym (bezpośrednie spotkania, rozmowa „face to face”), powiatowe urzędy pracy oraz centra informacji i planowania kariery zawodowej oferują **poradnictwo i informację zawodową na odległość**. Usługi te umożliwiają kontaktowanie się z doradcą za pośrednictwem Internetu i telefonu. Jest to dogodne rozwiązanie przede wszystkim dla osób niepełnosprawnych mających trudności z poruszaniem się. Warto również wspomnieć, że niektóre instytucje realizujące zadania z zakresu poradnictwa zawodowego udostępniają nieodpłatnie swoim klientom sprzęt komputerowy z dostępem do Internetu w celu m.in. przygotowania dokumentów aplikacyjnych i poszukiwania ofert pracy.

Gdzie szukać pomocy?

Z poradnictwa zawodowego może skorzystać każda osoba zainteresowana tematyką świadomego planowania przyszłości zawodowej, wyboru/ lub zmiany zawodu, poszukiwania zatrudnienia itp. Należy jednak pamiętać, że poszczególne instytucje oferujące usługi z zakresu doradztwa zawodowego, kierują swoją pomoc do określonych grup odbiorców. Warunkiem uzyskania wsparcia jest zgłoszenie się do odpowiedniej placówki. Niepełnosprawni uczniowie uzyskują wsparcie ze strony doradców zawodowych zatrudnionych w szkołach. Konsultacje doradcze skierowane do dzieci i młodzieży uczącej się proponują również poradnie psychologiczno-pedagogiczne, z kolei studenci mogą szukać pomocy u doradców zatrudnionych w akademickich biurach karier działających przy wyższych uczelniach.

Pozostałe osoby mają możliwość skorzystania z poradnictwa zawodowego w publicznych instytucjach rynku pracy: powiatowych urzędach pracy (PUP) oraz centrach informacji i planowania kariery zawodowej (CiPKZ) funkcjonujących w strukturach wojewódzkich urzędów pracy w całej Polsce. Klientami powiatowych urzędów pracy są osoby w wieku powyżej 18 lat, zarejestrowane jako bezrobotne - posiadające ustaloną niepełnosprawność, jednak nie uprawnione m.in. do renty z tytułu niezdolności do pracy, renty socjalnej, zasiłku stałego oraz osoby zarejestrowane jako poszukujące pracy, które oprócz ustalonej niepełnosprawności są uprawnione m.in. do renty z tytułu niezdolności do pracy, renty socjalnej, zasiłku stałego.¹³⁷

Z kolei centra informacji i planowania kariery zawodowej zapraszają do siebie wszystkie osoby zainteresowane tematyką doradztwa, które ukończyły 18 rok życia, zarówno zarejestrowane, jak i niezarejestrowane w PUP. Pomoc w zakresie poradnictwa oferują również niepubliczne instytucje świadczące usługi dla osób niepełnosprawnych.

Dane teled adresowe wybranych instytucji z terenu województwa łódzkiego, w których osoby niepełnosprawne mogą skorzystać z poradnictwa zawodowego:

- **Centrum Edukacji i Aktywizacji Zawodowej Osób Niepełnosprawnych**
- Oddział Fundacji Aktywizacja w Łodzi
ul. Dowborczyków 30/34
90-019 Łódź
tel.: 42 237 55 19
e-mail: lodz@idn.org.pl
www.aktywizacja.org.pl

¹³⁷ <http://psz.praca.gov.pl/dla-bezrobotnych-i-poszukujacych-pracy/dla-niepełnosprawnych> (dostęp: 31.08.2015)

- **Centrum Informacji i Planowania Kariery Zawodowej w Łodzi**

ul. Wólczańska 49

90-608 Łódź

tel.: 42 663 02 55, 663 02 73, 663 02 79

e-mail: centrum@wup.lodz.pl

www.wup.lodz.pl

Oddział w Piotrkowie Trybunalskim

ul. Starowarszawska 4

97-300 Piotrków Tryb.

tel.: 44 649 60 87

e-mail: cizpt@wup.lodz.pl

www.wup.lodz.pl

Oddział w Sieradzu

ul. 3 Maja 7

98-200 Sieradz

tel.: 43 822 8184, 822 81 86

e-mail: lowusi@wup.lodz.pl

www.wup.lodz.pl

Oddział w Skierniewicach

ul. Senatorska 10

96-100 Skierniewice

tel.: 46 833 36 50, 833 39 74

e-mail: centrumsk@wup.lodz.pl

www.wup.lodz.pl

- **Centrum Karier Osób Niepełnosprawnych działające przy Fundacji TUS**

al. Kościuszki 59/61

90-514 Łódź

tel.: 512 405 969

e-mail: ckon.lodzkie@tus.org.pl

www.ckon.org.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Belchatowie**

ul. Bawełniana 3

97-400 Belchatów

tel.: 44 632 94 04, 632 17 43

lobe@praca.gov.pl

pupbelchatow.pl

Filia w Żelowie

ul. Żeromskiego 21

97-425 Żelów

tel.: 44 634 10 66

lobeze@praca.gov.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Brzezinach**
ul. Sienkiewicza 11
95-060 Brzeziny
tel.: 46 874 25 23
e-mail: lobr@praca.gov.pl
www.pup-brzeziny.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Kutnie**
ul. Wyszyńskiego 11
99-300 Kutno
tel.: 24 355 70 50
email: loku@praca.gov.pl
www.pupkutno.com.pl

Filia w Żychlinie

ul. Barlickiego 15a
99-320 Żychlin
tel.: 24 285 13 46
e-mail: lokuzy@praca.gov.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Łasku**
ul. Objazdowa 4
98-100 Łask
tel.: 43 675 21 83, 675 20 35
e-mail: lola@praca.gov.pl
www.puplask.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Łęczycy**
ul. H. Sienkiewicza 31
99-100 Łęczyca
tel.: 24 721 29 14, 721 32 78
e-mail: lole@praca.gov.pl
www.pupleczyca.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Łodzi**
ul. Milionowa 91
93-121 Łódź
tel.: 42 676 80 00, 676 80 75
e-mail: lol2@praca.gov.pl
www.pup-lodz.pl

ul. Kilińskiego 102/102a
90-012 Łódź
tel.: 42 251 65 00, 251 66 00
e-mail: lol1@praca.gov.pl
www.pup-lodz.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Łodzi-Wschód**
ul. Częstochowska 40/52
93-121 Łódź
tel.: 42 253 15 00
e-mail: lolo@praca.gov.pl
www.pup-lodz.pl

Filia w Koluszkach

ul. Brzezińska 36
95-040 Koluszki
tel.: 44 714 26 59
e-mail: loko@pop.up.gov.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Łowiczu**
ul. Stanisławskiego 28
99-400 Łowicz
tel.: 46 837 04 20, 46 837 07 76
e-mail: lolw@praca.gov.pl
lowicz.praca.gov.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Opocznie**
ul. Armii Krajowej 2a
26-300 Opoczno
tel.: 44 755 33 05
e-mail: loop@praca.gov.pl
pupopoczno.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy
w Pabianicach**
ul. Waryńskiego 11
95-200 Pabianice
tel.: 42 215 70 86, 215 70 71
e-mail: lopa@praca.gov.pl
www.puppabianice.pl

Filia w Konstantynowie Łódzkim

ul. Moniuszki 1
95-050 Konstantynów Łódzki
tel.: 42 211 19 16
e-mail: lopako@praca.gov.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Pajęcznie**
ul. 1 Maja 65
98-330 Pajęczno
tel.: 34 311 28 82, 311 28 42
e-mail: lope@praca.gov.pl
www.pup.pajeczno.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Piotrkowie Trybunalskim**
ul. Dmowskiego 27
97-300 Piotrków Tryb.
tel.: 44 647 45 26
e-mail: lopi@praca.gov.pl
puppiotrkow.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Poddębicach**
ul. Polna 9
99-200 Poddębice
tel.: 43 678 20 22, 678 39 48
e-mail: lopo@praca.gov.pl
puppoddebice.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Radomsku**
ul. Tysiąclecia 2
97-500 Radomsko
tel.: 44 683 73 54, 683 73 55
e-mail: lora@praca.gov.pl
www.pup-radomsko.pl

Filia w Przedborzu

ul. Pocztowa 29
97-570 Przedbórz
tel.: 44 781 21 22
e-mail: filia@pup-radomsko.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Rawie Mazowieckiej**
ul. 1-go Maja 1A
96-200 Rawa Maz.
tel.: 46 814 40 51
e-mail: lorm@praca.gov.pl
www.puprawa.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Sieradzu**
ul. Plac Wojewódzki 3
98-200 Sieradz
tel.: 43 822 11 43, 822 11 47
e-mail: losi@pop.up.gov.pl
pupsieradz.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Skierniewicach**
Al. Niepodległości 7
96-100 Skierniewice
tel.: 46 833 61 82
e-mail: losk@praca.gov.pl
www.pupskierniewice.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Tomaszowie Mazowieckim**

ul. Konstytucji 3 Maja 46
97-200 Tomaszów Maz.
tel.: 44 724 26 75, 724 60 79
e-mail: loto@praca.gov.pl
puptomaszow.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Wieluniu**

ul. Sieradzka 56A
98-300 Wieluń
tel.: 43 843 47 33
e-mail: lowi@praca.gov.pl
www.pup.wielun.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Wieruszowie**

ul. Waryńskiego 15
98-400 Wieruszów
tel.: 62 784 15 53
e-mail: lowe@praca.gov.pl
www.pup.wieruszow.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Zduńskiej Woli**

ul. Getta Żydowskiego 4
98-220 Zduńska
tel.: 43 823 23 27
e-mail: lozd@praca.gov.pl
pupzdwola.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Zgierzu**

ul. Barona 10
95-100 Zgierz
tel.: 42 716 49 41
e-mail: pup@pupzgierz.pl
www.pupzgierz.pl

Punkt Informacyjno-Konsultacyjny w Aleksandrowie Łódzkim

ul. Piotrkowska 4/6
95-070 Aleksandrów Łódzki
tel.: 42 712 22 41
e-mail: aleksandrow@pupzgierz.pl

Punkt Informacyjno-Konsultacyjny w Głownie

ul. Ludwika Norblina 1
95-015 Głowno
tel.: 42 710 22 15
e-mail: glowno@pupzgierz.pl

Punkt Informacyjno-Konsultacyjny w Ozorkowie

ul. Kościelna 1
95-035 Ozorków
tel.: 42 718 28 26
e-mail: ozorkow@pupzgierz.pl

Punkt Informacyjno-Konsultacyjny w Parzęczewie

ul. Południowa 1
95-045 Parzęczew
tel.: 42 718 60 12
e-mail: parzeczew@pupzgierz.pl

Punkt Informacyjno-Konsultacyjny w Strykowie

ul. Kościuszki 29
95-010 Stryków
tel.: 42 719 06 36
e-mail: strykov@pupzgierz.pl

Opracowanie:

Aneta Knapieńska

Doradca zawodowy

CLiPKZ Łódź

Oddział w Skierniewicach

Bibliografia:

1. Kurkus-Rozowska Bożena: Osoby niepełnosprawne - zagadnienia rehabilitacji zawodowej, W: Praca i Rehabilitacja Niepełnosprawnych, 2005, nr 5
2. Kukla Danuta, Duda Wioleta, Czerw-Bajer Monika: Osoby niepełnosprawne w systemie edukacji i poradnictwa zawodowego, Wyd. 1. Warszawa: Difin, 2011, ISBN 978-83-7641-554-3

Netografia:

1. Kowalczyk Katarzyna: Specyfika doradztwa zawodowego dla osób niepełnosprawnych, <http://www.praca.ffmpeg.pl> (dostęp: 10.07.2015)
2. Łuczak Marta: Specyficzne aspekty poradnictwa zawodowego dla osób niepełnosprawnych <http://edukator.koweziu.edu.pl> (dostęp: 10.07.2015)
3. <http://psz.praca.gov.pl/dla-bezrobotnych-i-poszukujacych-pracy/dla-niepelnosprawnych> (dostęp: 31.08.2015)
4. <http://www.pup.rzeszow.pl> (dostęp: 01.07.2015)
5. <http://www.zawodyregulowane.pl> (dostęp: 01.07.2015)

Uprawnienia niepełnosprawnego pracownika

*Pojęcie pracy często kojarzy się nam z trudem się
- z zajęciem, które ograniczylibyśmy do minimum (...).
W nowoczesnych społeczeństwach posiadanie pracy jest ważne
dla zachowania poczucia własnej wartości.*

Anthony Giddens¹³⁸

Prawa osób niepełnosprawnych gwarantowane są w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.).¹³⁹ Zapewnia ona prawo do niedyskryminacji stanowiąc, że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny (art. 32 pkt 2.). Konstytucja nakłada też na władze publiczne obowiązek zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej osobom niepełnosprawnym (art. 68), a także obowiązek pomocy tym osobom w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej (art. 69).

Według kodeksu pracy „pracownikiem jest osoba zatrudniona na podstawie umowy o pracę, powołania, mianowania, wyboru lub spółdzielczej umowy o pracę”¹⁴⁰. Pracodawcę zatrudniającego osoby niepełnosprawne obowiązują zawarte w Kodeksie pracy uregulowania dotyczące czasu pracy, urlopów wypoczynkowych oraz zwolnień z pracy. Przede wszystkim należy pamiętać, że jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu ze względu m.in. na niepełnosprawność jest zabroniona. Przepisy kodeksu stosuje się odpowiednio, również w przypadku zatrudnienia na czas określony jak i nieokreślony, w pełnym wymiarze godzin jak i niepełnym. W myśl przepisów kodeksu niedopuszczalne są praktyki, które powodują pogorszenie sytuacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy m.in. poprzez ograniczenia w warunkach zatrudnienia, w dostępie do awansów czy szkoleń.

Uprawnienia pracownicze osób niepełnosprawnych zostały uregulowane w rozdziale 4 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2011 r. nr 127, poz. 721 z późn. zm.), a także w rozporządzeniach wykonawczych do tej ustawy¹⁴¹.

Ustawa mówi o uprawnieniach niepełnosprawnego pracownika dotyczących:¹⁴²

138 A. Giddens, Socjologia, PWN, Warszawa 2007; Od samoakceptacji do aktywności? Postawy wobec własnej niepełnosprawności a aktywność zawodowa, (red.) Wierzbicka-Wiszejko D. Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, Warszawa 2008, s. 47.

139 Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.).

140 Kodeks pracy, art.2

141 Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 12 grudnia 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie turnusów rehabilitacyjnych (Dz.U.2014.1937); Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 maja 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad udzielania zwolnień od pracy osobom o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności w celu uczestniczenia w turnusie rehabilitacyjnym (Dz.U.03.100.927);

142 Tekst jednolity: Dz.U. z 2011 r. nr 127, poz. 721 z późn. zm.

1. CZASU PRACY¹⁴³

Aby osoba niepełnosprawna mogła skorzystać z dodatkowych ulg wynikających z w/w aktów prawnych powinna powiadomić pracodawcę, o fakcie posiadania orzeczenia o stopniu niepełnosprawności i tak:

- **niepełnosprawny w stopniu lekkim** – czas pracy nie może przekroczyć 8 godzin na dobę i 40 godzin tygodniowo.
- **niepełnosprawny w stopniu znacznym lub umiarkowanym** – czas pracy nie może być większy niż 7 godzin dziennie i 35 tygodniowo. Stosowanie skróconych norm czasu pracy (7 godzin na dobę i 35 godzin tygodniowo) nie powoduje obniżenia wysokości przysługującego wynagrodzenia wypłacanego w stałej miesięcznej wysokości.

Wymienionych wyżej ograniczeń czasu pracy osób niepełnosprawnych nie stosuje się:

- do osób zatrudnionych przy pilnowaniu (tj. pracownik ochrony)
- gdy, na wniosek osoby zatrudnionej, lekarz przeprowadzający badania profilaktyczne pracowników lub, w razie jego braku, lekarz sprawujący opiekę nad tą osobą wyrazi na to zgodę.

2. PRZERW W PRACY¹⁴⁴

Jak podaje kodeks pracy każdemu pracownikowi pracującemu ponad 6h dziennie przysługuje przerwa 15 minutowa, która wliczana jest do czasu pracy Pracownikowi z niepełnosprawnością przysługuje natomiast dodatkowo 15 minut przerwy. Dodatkowa przerwa jest również płatna.

Każda osoba niepełnosprawna w stopniu znacznym lub umiarkowanym ma prawo do zwolnienia od pracy i zachowania wynagrodzenia za nieprzepracowane godziny w sytuacjach, gdy musi wykonać badania, zabiegi lecznicze lub usprawniające, albo chce kupić lub naprawić sprzęt ortopedyczny, a czynności te nie mogą być wykonywane poza godzinami pracy.

3. URLOPU¹⁴⁵

Niepełnosprawny w stopniu znacznym lub umiarkowanym ma prawo do dodatkowo urlopu wypoczynkowego w wymiarze 10 dni. Prawo do pierwszego dodatkowego urlopu osoba niepełnosprawna nabywa po przepracowaniu roku od dnia wydania orzeczenia o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności. Dodatkowy urlop niewykorzystany w danym roku kalendarzowym przechodzi na rok następny, tak samo jak urlop podstawowy. Uzyskanie uprawnień do dodatkowego urlopu wypoczynkowego przez osobę niepełnosprawną ma takie skutki, że zwiększa wymiar zwykłego urlopu wypoczynkowego przysługującego pracownikom na podstawie Kodeksu pracy, tj. obecnie z 20 dni do 30 dni oraz z 26 dni do 36 dni

¹⁴³ Art. 15-16 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych

¹⁴⁴ Tamże, art.17-18

¹⁴⁵ Art. 19 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych

4. 21 DNI URLOPU NA TURNUS REHABILITACYJNY¹⁴⁶

Osoby niepełnosprawne w stopniu znacznym lub umiarkowanym mają prawo do jeszcze jednego urlopu – przeznaczonego wyłącznie na uczestnictwo w turnusie rehabilitacyjnym. Można go uzyskać tylko raz w roku, suma dni dodatkowego urlopu nie może przekraczać 21 dni. Pracownik ubiegający się o udział w turnusie rehabilitacyjnym powinien uzyskać od lekarza sprawującego nad nim opiekę wniosek o skierowanie na taki turnus. Skierowanie na turnus rehabilitacyjny pracownik powinien przedstawić pracodawcy w takim terminie, który umożliwi mu zapewnienie normalnego toku pracy. Za czas omawianego zwolnienia od pracy pracownikom niepełnosprawnym przysługuje prawo do wynagrodzenia obliczonego tak jak ekwiwalent pieniężny za urlop wypoczynkowy. Osoba niepełnosprawna może ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu uczestnictwa w turnusie. Wnioski osób niepełnosprawnych o dofinansowanie uczestnictwa w turnusie są składane w powiatowych centrach pomocy rodzinie.

5. SZCZEGÓLNYCH OBOWIĄZKÓW I UPRAWNIENIĘĆ PRACODAWCÓW W ZWIĄZKU Z ZATRUDNIANIEM OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH.¹⁴⁷

Zgodnie z przepisami artykułu 21 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych pracodawca zatrudniający co najmniej 25 pracowników w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy jest obowiązany dokonywać miesięcznych wpłat na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Obowiązkiem pracodawcy, przed nawiązaniem stosunku pracy, jest skierowanie osoby niepełnosprawnej (obowiązek ten dotyczy również pracownika pełnosprawnego) do lekarza medycyny pracy na badania lekarskie w celu uzyskania orzeczenia o braku przeciwwskazań zdrowotnych do pracy tej osoby na określonym stanowisku pracy.

Pracodawca jest obowiązany zapewnić niezbędne racjonalne usprawnienia dla osoby niepełnosprawnej pozostającej z nim w stosunku pracy. Niezbędne racjonalne usprawnienia polegają na przeprowadzeniu koniecznych w konkretnej sytuacji zmian lub dostosowań do szczególnych, zgłoszonych pracodawcy potrzeb wynikających z niepełnosprawności danej osoby. Każdy pracodawca zatrudniający osoby niepełnosprawne ma obowiązek - dostosować zgodnie z przepisami techniczno-budowlanymi stanowiska pracy, urządzenia higieniczno-sanitarne oraz prowadzące do nich dojścia - do potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych wynikających z ich zmniejszonej sprawności. Należy podkreślić, że obowiązki te dotyczą wszystkich pracodawców zatrudniających osoby niepełnosprawne niezależnie od ogólnej liczby zatrudnionych i typu pracodawcy. Na pracodawcy ciąży obowiązek zapewnienia odpowiednio przystosowanych dla niepełnosprawnych stanowisk pracy. Pracodawca musi uwzględnić ograniczone możliwości ruchowe niepełnosprawnych pracowników. Dotyczy to m.in. konieczności dostosowania dróg komunikacyjnych w przedsiębiorstwie, schodów (wind), drzwi, okien, łazienek itp. do zmniejszonej sprawności tych osób.

6. ELASTYCZNYCH FORMY ZATRUDNIENIA wobec niepełnosprawności

Pojęcie elastyczności w odniesieniu do rynku pracy najczęściej definiowane jest jako zdolność przystosowania się do nowych warunków na dynamicznie zmieniającym się rynku oraz umiejętność adaptacji do pojawiających się nowych rozwiązań technologicznych.

Elastyczność może dotyczyć również obszarów takich jak:

¹⁴⁶ Tamże, art.20,

¹⁴⁷ Art. 21 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych

- czas pracy,
- miejsce pracy,
- forma prawna na podstawie, której wykonuje się pracę,
- wynagrodzenie,
- organizacja pracy,
- narzędzia pracy¹⁴⁸.

Elastyczne formy zatrudnienia mogą być wygodną alternatywą dla osób niepełnosprawnych, ponieważ nie zawsze praca na pełen etat w miejscu zatrudnienia, w stałych godzinach jej wykonywania, będzie korzystna, a czasami w ogóle możliwa dla osób niepełnosprawnych. Warto wiedzieć, że żadna praca nie wymaga od człowieka, który ma ją wykonywać, pełnej sprawności, bowiem istnieją prace o różnej skali wymagań. Jedne wymagają wysokiej sprawności fizycznej lub manualnej, inne zaś wysokiej sprawności intelektualnej, a jeszcze inne – specjalnych zdolności i umiejętności czy określonych cech osobowości.¹⁴⁹

7. TELEPRACY

Jedną z form organizacji pracy dającą szansę zatrudnienia osobom niepełnosprawnym jest telepraca. Praca ta może być wykonywana regularnie poza zakładem pracy, z wykorzystaniem telefonu oraz Internetu. Osoba niepełnosprawna może wykonywać pracę w każdym miejscu, bardziej przyjaznym niż biuro i w dowolnym czasie. Telepraca stanowi dla osób niepełnosprawnych niewątpliwie ogromną szansę na zatrudnienie, zwłaszcza na otwartym rynku pracy. Dla grupy osób niepełnosprawnych, zwłaszcza z dużymi problemami w przemieszczaniu się, telepraca może być jedyną realną możliwością pozyskania zatrudnienia i niezależności ekonomicznej.¹⁵⁰

Pracodawca, decydując się na taką formę zatrudnienia, zobowiązuje się dostarczyć pracownikowi sprzęt niezbędny do wykonywania pracy, ubezpieczyć ten sprzęt, pokryć wszelkie koszty związane z jego eksploatacją oraz wsparciem technicznym.

8. ZATRUDNIENIA W NIEPEŁNYM WYMIARZE CZASU PRACY

Doskonałą alternatywą dla osób niepełnosprawnych jest zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu pracy. Pracodawca wspólnie z pracownikiem określają sposób wymiar czasu w umowie ale z reguły określa się go ułankowo (np. 1/2, 1/4 1/8 etatu etc.). Po ustaleniu konkretnego wymiaru czasu pracy pracownika, pracodawca musi pamiętać, aby w rozkładzie czasu pracy jasno określić, w jakich dniach i po ile godzin ma on wykonywać swoją pracę¹⁵¹. Zmniejszenie wymiaru czasu pracy sprawi, że niepełnosprawny pracownik będzie w stanie godzić pracę zawodową z zabiegami, z których musi korzystać ze względu na niepełnosprawność. Ponadto, pracownik zatrudniony w niepełnym wymiarze czasu pracy ma prawo korzystać z takich samych uprawnień np. urlop, określonych przepisami prawa pracy, jak pracownik zatrudniony na cały etat.¹⁵²

148 Elastyczne formy zatrudnienia, Informator Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Warszawie, Warszawa 2011, str. 8-9

149 T. Majewski, B. Szczepankowska, Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych, [w:] Problem niepełnosprawności w poradnictwie zawodowym, „Zeszyty informacyjno-metodyczne doradcy zawodowego” 1998, nr 10, s. 29

150 Grzebiński R., Telepraca – program wspierania zatrudnienia osób niepełnosprawnych, „Służba Pracownicza”, 1 (347), 2002

151 Informator Elastyczne formy zatrudnienia, Warszawa 2011

152 Vademecum zatrudnienia osób niepełnosprawnych

9. ZADANIOWEGO CZAS PRACY

Zadaniowy czas pracy jest przydatny w sytuacjach, gdy wykonywana praca jest możliwa do opisania jako system zadań wykonywanych przez pracownika samodzielnie. Wtedy można określić zadania i ogólny czas na ich wykonanie, a szczegóły organizacji pracy pozostawia się pracownikowi. Zadaniowy czas pracy może być wprowadzony w stosunku do pracowników samodzielnych, którzy wykonują swoją pracę samodzielnie, bez udziału innych pracowników i ścisłego nadzoru. Istotą takiego zatrudnienia jest porozumienie z pracownikiem co do zadań, które ma wykonać i czasu, który poświęci na to. Pracownik sam będzie decydował o organizacji pracy, dostosowując ją do swoich możliwości i tempa pracy. Nie jest tu istotne kiedy tę pracę wykonuje, w jaki sposób, kiedy robi przerwy. Istotne będzie natomiast wykonanie powierzonego zadania. Pracodawca skorzysta również na takim systemie zatrudniania, które zwolni go z obowiązku ewidencjonowania czasu pracy i nadzoru nad nią.

*Opracowanie:
Agnieszka Raczyńska
Doradca zawodowy
CLiPKZ Łódź*

Oddział w Piotrkowie Trybunalskim

Bibliografia:

1. Elastyczne formy zatrudnienia, Informator Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Warszawie, Warszawa 2011.
2. Giddens A., Socjologia, PWN, Warszawa 2007; Od samoakceptacji do aktywności? Postawy wobec własnej niepełnosprawności a aktywność zawodowa, (red.) Wierzbicka-Wiszejko D., Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, Warszawa 2008.
3. Grzebiński R., Telepraca – program wspierania zatrudnienia osób niepełnosprawnych. „Służba Pracownicza”, 1 (347), 2002
4. Majewski T., B. Szczepankowska, Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych, Problem niepełnosprawności w poradnictwie zawodowym, „Zeszyty informacyjno-metodyczne doradcy zawodowego” 1998, nr 10
5. Niepełnosprawny pracownik – informator Państwowej Inspekcji Pracy
6. Vademecum zatrudniania osób niepełnosprawnych – informator Polskiej Organizacji Pracodawców Osób Niepełnosprawnych

Netografia:

1. www.niepelnosprawni.pl – stan na dzień 03.08.2015
2. www.niepelnosprawni.gov.pl – stan na dzień 24.08.2015r.
3. www.kadry.infor.pl – stan na dzień 14.07.2015r.
4. www.money.pl – stan na dzień 14.07.2015

Akty prawne:

1. Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2011 r. nr 127, poz. 721 z późn. zm.)
3. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy.

Zatrudnienie wspomagane

Koncepcja zatrudnienia wspomaganego powstała w USA i w Kanadzie na przełomie lat 70. i 80. XX wieku. U jej podstaw stały obserwacje trudności, z jakimi borykają się osoby niepełnosprawne na drodze do uzyskania zatrudnienia oraz pełnej adaptacji w pracy.

Wcześniejsze rozwiązania, takie jak zatrudnienie w warunkach chronionych (zakłady pracy chronionej) czy rehabilitacja zawodowa poprzez centra integracji i państwowe instytucje opiekuńcze w małym stopniu przyczyniły się do integracji osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Zarzucano im tworzenie „gett dla niepełnosprawnych”, utrudnianie integracji społecznej, niemożność stworzenia optymalnych warunków do rozwoju zawodowego oraz obciążanie budżetu państwa.

Okazuje się, iż podejście „najpierw przeszkolić, potem zatrudnić” i stosowane metody rehabilitacji zawodowej nie wystarczają osobom niepełnosprawnym do znalezienia i utrzymania zatrudnienia. Obok niedostatecznego przygotowania do wykonywania obowiązków zawodowych (gorsze wykształcenie, słabsze kwalifikacje zawodowe i kompetencje społeczne) osoby niepełnosprawne mają większe trudności w adaptacji społeczno-zawodowej w początkowym okresie zatrudnienia. Potrzebują więc odpowiedniej pomocy nie tylko w okresie poszukiwania pracy, ale i po podjęciu zatrudnienia. Również ze strony pracodawcy obserwuje się obawy związane z zatrudnieniem osób niepełnosprawnych wynikające w dużej mierze z braku wiedzy na temat możliwości zawodowych takich osób.

Wykorzystując wcześniejsze doświadczenia w edukacji osób niepełnosprawnych model zatrudnienia wspomaganego wykorzystał rolę asystenta osoby niepełnosprawnej, który współpracuje z wkraczającym na rynek pracy niepełnosprawnym, pomaga mu znaleźć pracę, a w początkowym okresie zatrudnienia wspiera zarówno pracownika jak i pracodawcę.

Model zatrudnienia wspomaganego wprowadziło wiele krajów na świecie, m.in. USA, Australia, Kanada, Hongkong, Nowa Zelandia, Peru czy Zambia. Od lat osiemdziesiątych programy zatrudnienia wspomaganego zaczęto realizować w krajach Unii Europejskiej (w roku 1993 została utworzona Europejska Unia Zatrudnienia Wspomaganego, która zbiera i upowszechnia informacje na temat dobrych praktyk realizowanych w ramach tej usługi¹⁵³), zaś w Polsce idea ta zaczęła być wdrażana w 2001 roku.

Zasady zatrudnienia wspomaganego

Wedle definicji Światowego Stowarzyszenia Zatrudnienia Wspomaganego (World Association for Supported Employment, WASE) zatrudnienie wspomagane jest to „praca zarobkowa w zintegrowanym środowisku na otwartym rynku pracy, przy zapewnieniu pracownikowi

153 Doświadczenia z krajów europejskich opisane zostały w opracowaniu: Europejska Unia Zatrudnienia Wspomaganego. Zbiór praktycznych wskazówek. Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2013

*niepełnosprawnemu stałego wspomaganie. Praca zarobkowa oznacza taką samą zapłatę za taką samą pracę, jak w przypadku pracownika pełnosprawnego*¹⁵⁴.

Zatrudnienie wspomagane jest formą wsparcia przeznaczoną dla osób borykających się z wszelkiego rodzaju problemami utrudniającymi wejście na oparty na zasadzie konkurencji rynek pracy, najczęściej spotykaną w odniesieniu do osób niepełnosprawnych - bez względu na charakter i stopień posiadanej niepełnosprawności. Zakres oraz czas świadczenia wsparcia uzależniony jest od indywidualnych potrzeb zarówno osoby niepełnosprawnej jak i pracodawcy czy zespołu, w jakim wykonuje się pracę.

Istotą zatrudnienia wspomagane jest indywidualne wsparcie trenera pracy, który działa bezpośrednio z osobą niepełnosprawną i z pracodawcą, budując w ten sposób porozumienie między obiema stronami, starając się wychodzić naprzeciw oczekiwaniom pracodawcy i możliwościom pracownika¹⁵⁵. Trener pracy współdziała z niepełnosprawnym już na etapie poszukiwania zatrudnienia, pomaga w analizie szans na rynku pracy, ułatwia nawiązanie kontaktu z pracodawcą. Jednocześnie z pracodawcą negocjuje warunki zatrudnienia, uwzględniające możliwości i bariery wynikające z sytuacji swojego klienta. Z chwilą rozpoczęcia pracy przez klienta pomaga mu przystosować się do wykonywania obowiązków zawodowych i do sytuacji społecznej w środowisku pracy, a następnie wspiera go w funkcjonowaniu zawodowym i społecznym.

Model zatrudnienia wspomagane opiera się na kilku kluczowych – obecnych na wszystkich etapach działania – wartościach, takich jak¹⁵⁶:

- Każda osoba jest niepowtarzalną jednostką z własnymi zainteresowaniami, preferencjami, uwarunkowaniami i historią życiową.
- Podejmowane działania zawsze są dostosowane do wieku osoby, stawiają na poszanowanie jej godności i poprawę sytuacji.
- Zatrudnienie wspomagane wspiera w rozwijaniu zainteresowań i preferencji, wyrażaniu własnych wyborów oraz definiowaniu własnych planów życiowych i zawodowych zgodnie z uwarunkowaniami osobistymi i kontekstowymi.
- Zatrudnienie wspomagane wspiera w procesie zrozumienia możliwości i szans uczestników po to, by mogli oni dokonywać wyborów spójnych ze swoimi preferencjami a jednocześnie byli świadomi konsekwencji własnych wyborów.
- Osoba niepełnosprawna stoi w centrum procesu planowania, ewaluacji i tworzenia usług dla niej przeznaczonych; zatrudnienie wspomagane wspiera w podejmowaniu decyzji dotyczących stylu życia oraz uczestnictwa w życiu społecznym.
- Wszystkie informacje przekazane przez osoby z niepełnosprawnością są poufne i mogą być ujawnione tylko za zgodą klienta.
- Usługi zatrudnienia wspomagane mają charakter elastyczny i zależą od potrzeb usługobiorców. Mogą być także dostosowane do specyficznych wymagań danej osoby.
- Usługi, infrastruktura oraz informacje dotyczące zatrudnienia wspomagane są w pełni dostępne dla wszystkich osób z niepełnosprawnością.

154 Tadeusz Majewski, Zatrudnienie wspomagane osób niepełnosprawnych. Krajowa Izba Gospodarczo-Rehabilitacyjna, Warszawa 2006, s. 15.

155 Zatrudnienie wspomagane. Online: http://bizon.org.pl/?page_id=149 [dostępna 20.05.2015]

156 Oprac. na podstawie: Europejska Unia Zatrudnienia Wspomagane. Broszura informacyjna i standardy jakości. Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2013, ss. 17-18.

Kluczowe dla zatrudnienia wspomaganego jest to, iż trenerzy pracy współdziałają z klientem zgodnie z zasadą: “wsparcia tylko tyle, ile jest niezbędne, samodzielności i autonomii tyle, ile jest możliwe”.

Zatrudnienie wspomagane jest procesem dynamicznym kierowanym przez samą osobę i składa się z pięciu etapów¹⁵⁷:

ETAP 1

Zaangażowanie klienta

- rekrutacja do udziału w programie zatrudnienia wspomaganego
- poznanie klienta z trenerem, prezentacja zasad programu
- gromadzenie wstępnych informacji o kandydacie, przede wszystkim kwalifikacji formalnych, dotychczasowego doświadczenia, kompetencji społecznych
- wypracowanie i zawarcie kontraktu, ustalenie zasad współpracy w procesie aktywizacji

ETAP 2

Tworzenie profilu zawodowego

- wypracowanie we współpracy z klientem diagnozy jego zasobów (preferencji i predyspozycji zawodowych, kompetencji społecznych) i określenie możliwych trudności
- warsztaty praktyczne (1-2 dni) w przedsiębiorstwie – „próbki pracy”
- warsztaty grupowe kształtujące kompetencje społeczne oraz umiejętności związane z poruszaniem się po rynku pracy
- stworzenie Indywidualnego Profilu Zawodowego
- przygotowanie w formie pisemnej planu działania zawierającego cele zawodowe, działania i terminy ich realizacji

ETAP 3

Poszukiwanie pracy

- przygotowanie dokumentów aplikacyjnych
- analiza rynku pracy, identyfikacja potencjalnych miejsc pracy, dopasowanie osoby pod względem jej kompetencji do wymagań związanych z konkretną pracą
- rozwijanie kontaktów z pracodawcami, tworzenie sieci networkingowej
- organizacja praktyk i staży u pracodawcy umożliwiających praktyczne poznanie obowiązków zawodowych

ETAP 4

Zaangażowanie pracodawcy

- zachęcenie pracodawcy do zatrudnienia osoby niepełnosprawnej
- zapoznanie klienta z warunkami zatrudnienia w danym miejscu pracy
- wsparcie klienta w przygotowaniu się do rozmowy kwalifikacyjnej
- przygotowanie pracodawcy i środowiska zawodowego do współpracy z klientem

¹⁵⁷ Oprac. na podstawie: Europejska Unia Zatrudnienia Wspomaganego. Broszura informacyjna i standardy jakości. Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2013, ss. 18-21.

- zorganizowanie spotkania klienta, trenera i pracodawcy, ustalenie zasad współpracy
- wsparcie klienta i pracodawcy w procedurach zatrudnienia
- podjęcie zatrudnienia: podpisanie umowy z pracodawcą

ETAP 5

Wsparcie w miejscu pracy i poza nim

- wsparcie klienta w sprawach formalnych związanych z miejscem pracy (określenie kultury miejsca pracy, zwyczajów i praktyk, określenie szans na rozwój zawodowy) zgodnie z jego potrzebami
- wsparcie klienta w wykonywaniu obowiązków pracowniczych: szkolenie stanowiskowe w docelowym miejscu pracy, monitorowanie przebiegu pracy w kontakcie z pracodawcą, ocena okresowa motywacji i zaangażowania w pracę
- wsparcie coachingowe w adaptacji w miejscu pracy
- wsparcie klienta poza miejscem pracy: rozwiązywanie problemów związanych z dotarciem do miejsca pracy, pomoc w kwestiach biurokratycznych, kontakt z pracownikami opieki społecznej

Adresaci zatrudnienia wspomaganego

Zatrudnienie wspomagane jest formą aktywizacji zawodowej rekomendowaną dla osób z głębszym stopniem niepełnosprawności, które - z uwagi na charakter i stopień upośledzenia, poziom funkcjonowania oraz występujące bariery społeczne - spotykają się z największymi trudnościami w znalezieniu i utrzymaniu zatrudnienia na otwartym rynku pracy.

W krajach realizujących programy zatrudnienia wspomaganego stosuje się też następujące kryteria rekrutacji¹⁵⁸:

- rodzaj niepełnosprawności - najczęściej do programów kwalifikowane są osoby z niepełnosprawnością intelektualną, zaburzeniami psychicznymi, niewidome, osoby z poważnym uszkodzeniem narządu ruchu oraz z niepełnosprawnościami sprzężonymi),
- trudności w uzyskaniu i utrzymaniu pracy na otwartym rynku - zatrudnieniem wspomaganym obejmuje się osoby, które bez specjalnej pomocy i wsparcia nie są w stanie znaleźć i utrzymać zatrudnienia,
- stopień zrehabilitowania i posiadane przygotowanie do pracy - zatrudnieniem wspomaganym obejmuje się zwłaszcza osoby bez kwalifikacji i doświadczenia zawodowego.

¹⁵⁸ Tadeusz Majewski, Międzynarodowe doświadczenia w zakresie zatrudniania wspomaganego osób niepełnosprawnych. [w:] Zatrudnienie wspomagane. Materiały konferencyjne. Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2011, s. 12.

Korzyści z zatrudnienia wspomaganego¹⁵⁹

Pracownik/niepełnosprawny:	Pracodawca:
• kompleksowa pomoc przy wejściu i początkowym funkcjonowaniu na rynku pracy • poczucie bezpieczeństwa, jakie daje zespół specjalistów wspierających w rozmaitych problemowych sytuacjach, jakie mogą wystąpić • nowe cenne doświadczenia, umiejętności i kwalifikacje zawodowe zdobywane na każdym etapie procesu zatrudnienia wspomaganego • zdolność do samodzielnego przełamywania barier, jakie napotyka na swojej drodze	• ograniczenie kosztów związanych z przebiegiem procesu rekrutacyjnego przy jednoczesnym zapewnieniu wysokiej jakości tej usługi • zyskanie wartościowego, dobrze przygotowanego do pracy i zmotywowanego pracownika • długoterminowe wsparcie pracownika w procesie adaptacji do wykonywanych obowiązków oraz do zespołu, w jakim wykonuje tę pracę • uzyskanie nowych, lepszych relacji w zespole (wsparcie trenera oddziałuje również na dotychczasowych pracowników) • atrakcyjny wizerunek firmy zapewniającej równe szanse w zatrudnieniu oparty o idee odpowiedzialności społecznej

Zatrudnienie wspomagane w Polsce

Programy wdrażające model zatrudnienia wspomaganego realizowane są również w naszym kraju. Wykorzystując doświadczenia krajów europejskich oraz środki finansowe z Unii Europejskiej od 2004 roku rozmaite instytucje (zwykle organizacje pozarządowe działające na rzecz osób niepełnosprawnych) upowszechniają model zatrudnienia wspomaganego oraz funkcję trenera pracy jako wsparcia osoby niepełnosprawnej w pełnej adaptacji w miejscu pracy¹⁶⁰.

Od 2013 roku Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w partnerstwie z Polskim Forum Osób Niepełnosprawnych, Polską Organizacją Pracodawców Osób Niepełnosprawnych oraz KARE Promoting Inclusion for People with Intellectual Disabilities z Irlandii realizują duży projekt systemowy „Trener pracy jako sposób na zwiększenie zatrudnienia osób niepełnosprawnych”. Celem zasadniczym tego projektu jest *„podniesienie szans na zatrudnienie osób niepełnosprawnych poprzez wypracowanie, przetestowanie oraz wdrożenie ujednoliconych procedur naboru, szkolenia, monitorowania*

¹⁵⁹ Zatrudnienie wspomagane. Online: http://bizon.org.pl/?page_id=149 [dostępna 20.05.2015].

¹⁶⁰ Przykładowo: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym zrealizowało m.in. projekty: „Centrum Doradztwa Zawodowego i Wspierania Osób Niepełnosprawnych Intellektualnie (Centrum DZWONI)” (2006) oraz „Trener pracy - zatrudnienie wspomagane osób niepełnosprawnych” (2008-2010). Od 2006 roku w Poznaniu w ramach Stowarzyszenia Na Tak działa Agencja Zatrudnienia Wspomaganego BIZON (<http://bizon.org.pl>). Fundacja Eudajmonia na terenie Dolnego Śląska projekty związane z promocją zatrudnienia wspomaganego realizowała w latach 2012-2015.

*i zarządzania pracą Trenera Pracy, jako skutecznej formy aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy*¹⁶¹.

W 2014 roku powstała Polska Unia Zatrudnienia Wspomaganego, zrzeszającą ponad dwadzieścia stowarzyszeń i organizacji, działających na rzecz zatrudnienia wspomaganego osób niepełnosprawnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Od kwietnia 2015 roku Agencja Zatrudnienia Wspomaganego BIZON realizuje projekt „Spróbuj PRACY!” adresowany do osób z udokumentowaną niepełnosprawnością psychiczną lub intelektualną zamieszkałych na terenie woj. wielkopolskiego¹⁶². Obecnie prowadzona jest na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, dolnośląskiego i mazowieckiego rekrutacja do realizowanego przez Warmińsko-Mazurski Sejmik Osób Niepełnosprawnych, Fundację Pomocy Młodzieży i Dzieciom Niepełnosprawnym „Hej, Koniku!” z Warszawy oraz Fundację Eudajmonia projektu „Zatrudnienie Wspomagane”¹⁶³

Opracowała:
Aleksandra Zajac
Doradca zawodowy
CliPKZ Łódź

Oddział w Piotrkowie Trybunalskim

Przydatne linki:

- Agencja Zatrudnienia Wspomaganego BIZON: <http://bizon.org.pl/>
- Centrum Doradztwa Zawodowego i Wspierania Osób Niepełnosprawnych Intelektualnie (Centrum DZWONI): <http://www.centrumdzwoni.pl/>
- Polska Unia Zatrudnienia Wspomaganego: <http://puzw.pl/>
- Trener pracy jako sposób na zwiększenie zatrudnienia osób niepełnosprawnych – strona projektu: <http://www.trenerpracy.eu/>

Bibliografia:

1. Dubanik J., Fiedorowicz M., Gawryluk M., Gemza I., Gorący M., Kornaszewska-Antoniuk Ł., Skalska K., Zakrzewska M., Żydok P., Cygan M., Podręcznik zatrudnienia wspomaganego, Fundacja EUDAJMONIA, Polkowice 2012, Online: <http://www.blog.jcaban.pl/wp-content/uploads/2014/09/Podręcznik-zatrudnienia-wspomaganego1.pdf> [dostępna 20.05.2015]
2. Europejska Unia Zatrudnienia Wspomaganego. Zbiór praktycznych wskazówek, Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2013
3. Kompendium dobrych praktyk. Zatrudnienie wspomagane dla osób niepełnosprawnych w Unii Europejskiej i na obszarze Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu / Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2013
4. Majewski T., Zatrudnienie wspomagane osób niepełnosprawnych. Krajowa Izba Gospodarczo-Rehabilitacyjna, Warszawa 2006
5. Zatrudnienie wspomagane. Materiały konferencyjne. Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2011
6. Zatrudnienie wspomagane. Online: http://bizon.org.pl/?page_id=149 [dostępna 20.05.2015]

161 Źródło: <http://www.trenerpracy.eu/o-projekcie/> [dostępna 20.05.2015]

162 Szczegóły na stronie projektu: http://bizon.org.pl/?page_id=266 [dostępna 20.05.2015]

163 Szczegóły na stronie projektu: <http://www.eudajmonia.pl/index.php?p=new&id=mg.2&id=129> [dostępna 20.05.2015]

Obecnie, coraz skuteczniej obala się stereotypy osoby niepełnosprawnej, postrzeganej jako niezdolnej do samodzielnej egzystencji, często przykutej do wózka i nie mogącej podejmować aktywności zawodowej. Jednak w każdym państwie i społeczeństwie istnieją grupy osób szczególnie narażone na dyskryminację, a nawet wykluczenie społeczne, które potrzebują dodatkowych uprawnień i udogodnień, umożliwiających im korzystanie z pełni praw, w tym prawa do pracy. Niestety, niektóre osoby niepełnosprawne, ze względu na swoje schorzenie i ograniczenia fizyczne lub psychiczne, nie mogą trafić do firmy funkcjonującej na ogólnie przyjętych zasadach rynkowych. Stąd, czymś naturalnym wydaje się funkcjonowanie chronionego rynku pracy. Zatrudnienie na otwartym rynku pracy jest zatrudnieniem na zasadach i warunkach zbliżonych dla pełnosprawnych pracowników zakładu. Z obserwacji i praktyki doradcy zawodowego wynika, że firmy działające w warunkach ciągłej konkurencji zarówno lokalnej jak i globalnej, najczęściej zatrudniają osoby niepełnosprawne, które z ekonomicznego punktu widzenia pracodawcy są najbardziej przydatne dla firmy; posiadają odpowiednie kwalifikacje, doświadczenie zawodowe i cechy osobowościowe wymagane przez pracodawcę oraz stanowią „źródło określonych korzyści ekonomicznych wynikających z przepisów prawnych wspierających zatrudnienie”. We współczesnej rzeczywistości, gospodarce pracodawca zatrudniający osobę niepełnosprawną musi brać pod uwagę konieczność poniesienia dodatkowych kosztów np. na adaptację miejsca pracy lub kosztów mniejszej wydajności pracy. Dlatego też, w większości państw UE, również w Polsce, powstały specjalne systemy kompensacji kosztów ze środków publicznych dla pracodawców zatrudniających osoby niepełnosprawne.¹⁶⁴ Chroniony rynek pracy tworzą zakłady pracy, które gwarantują miejsca pracy dla osób niepełnosprawnych, a zatrudnione w nich osoby niepełnosprawne znajdują zatrudnienie w specjalnych warunkach.¹⁶⁵ Chroniony rynek pracy w Polsce obejmuje dwie podstawowe formy organizacyjne: Zakłady pracy chronionej (ZPCh) i Zakłady aktywności zawodowej (ZAZ). Obie formy przedsiębiorstw przewidziane są jako miejsca pracy dla osób niepełnosprawnych, które z różnych przyczyn mają trudności w zatrudnieniu na otwartym rynku pracy. Zarówno Zakłady pracy chronionej (ZPCh), jak i Zakłady aktywności zawodowej (ZAZ) dają możliwość przygotowania osób niepełnosprawnych do zatrudnienia w przyszłości na otwartym rynku pracy. Idea tworzenia specjalnych zakładów pracy dla osób niepełnosprawnych, które miały problemy z uzyskaniem i podejmowaniem pracy sięga końca XVIII i początków XIX wieku. Była związana z powstawaniem specjalnych szkół dla dzieci głuchych, niewidomych, niepełnosprawnych intelektualnie (umysłowo upośledzonych). Pierwsze tego typu placówki powstały we Francji, Anglii, Niemczech, a później w innych krajach. W Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej pierwszy Zakład pracy chronionej dla niewidomych został zorganizowany w 1850

164 <http://www.lambsworld.mariusz.net/?txt=104>. – dostępny 10 marzec 2015 r.

165 <http://www.pfron.org.pl/ebi/popzednie-wydania/numer-22012-abc-rynku/16,Chroniony-rynek-pracy.html> – dostępny 12.08.2015r.

roku w Nowym Jorku. W Rosji taki zakład dla ociemniałych żołnierzy powstał po wojnie turecko-rosyjskiej w latach 50. XIX wieku. Po II wojnie światowej różne organizacje międzynarodowe takie jak: Międzynarodowa Organizacja Pracy, Organizacja Narodów Zjednoczonych i Rada Europy popierały tworzenie i rozwój specjalnych zakładów pracy dla osób niepełnosprawnych.¹⁶⁶ W Polsce, Zakłady pracy chronionej powstały na podstawie przepisów uchwalonych na początku lat 90.¹⁶⁷ Od tej pory, pracodawcom prowadzącym Zakłady pracy chronionej (ZPCh) oraz organizatorom Zakładów aktywności zawodowej (ZAZ) przysługują instrumenty wsparcia finansowego ze środków publicznych: zwolnienia z różnych podatków i opłat oraz miesięczne dofinansowania do wynagrodzenia pracowników niepełnosprawnych z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON). W przypadku Zakładów aktywności zawodowej (ZAZ), ze środków publicznych dofinansowane jest również ich utworzenie. Zakład aktywności zawodowej jest podmiotem ekonomicznym, który nie dąży do osiągnięcia zysku, a ewentualny dochód przeznaczają na działania związane z rehabilitacją swoich niepełnosprawnych pracowników. Zadaniem Zakładów Aktywności zawodowej jest przygotowanie osób niepełnosprawnych do integracji ze społeczeństwem oraz pomoc w prowadzeniu, w miarę ich możliwości, aktywnego i samodzielnego życia.¹⁶⁸ Natomiast Zakład pracy chronionej jest firmą, czyli jednostką biznesową, która generuje zysk, a jednocześnie w związku z zatrudnianiem dużej liczby osób niepełnosprawnych korzysta z szeregu form wsparcia finansowego ze środków publicznych. Te dwie formy różnią się od siebie pod względem funkcjonowania, formy prawnej podmiotu tworzącego przedsiębiorstwo oraz np. sposobem rekrutacji pracowników. Głównym celem stworzenia Zakładów pracy chronionej było zachęcenie pracodawców do zatrudniania osób niepełnosprawnych. Status Zakładu pracy chronionej przynajmniej w wojewodzie w formie decyzji administracyjnej. Wymagania, które musi spełnić pracodawca, żeby uzyskać status ZPCh zostały uregulowane w art. 28 Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (*tekst jednolity: Dz.U. z 2011 r. nr 127, poz.721 z późn. zm.*). Z przepisów wynika, że **o uzyskanie statusu Zakładu pracy chronionej może ubiegać się, podmiot/pracodawca prowadzący działalność gospodarczą przez minimalny okres 12 miesięcy, zatrudniający nie mniej niż 25 osób w przeliczeniu na pełny etat i osiągający przy tym, przez minimalny okres 6 miesięcy jeden z następujących wskaźników zatrudnienia osób niepełnosprawnych:**

- co najmniej 50%, a w tym co najmniej 20% ogółu zatrudnionych stanowią osoby zaliczone do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności, albo
- co najmniej 30% niewidomych lub psychicznie chorych, albo upośledzonych umysłowo zaliczonych do znacznego stopnia niepełnosprawności.

Ponadto, pracodawca musi użytkować obiekty i pomieszczenia odpowiadające przepisom i zasadom bezpieczeństwa i higieny pracy oraz zabezpieczać potrzeby osób niepełnosprawnych w zakresie przystosowania stanowisk pracy, pomieszczeń higieniczno-sanitarnych i ciągów komunikacyjnych. Musi również zapewnić zatrudnionym osobom niepełnosprawnym doraźną i specjalistyczną opiekę medyczną oraz poradnictwo i usługi rehabilitacyjne. Od 1 kwietnia 2014 r. zaczęły obowiązywać nowe przepisy dotyczące wysokości dofinansowania z PFRON do wynagrodzeń zatrudnionych pracowników niepełnosprawnych (*art.3 ustawy*

166 Majewski T. Zatrudnienie wspomagane osób niepełnosprawnych, Krajowa Izba Gospodarczo-Rehabilitacyjna, Warszawa 2006

167 http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:HDluS3rayHJM:www.biznes.newseria.pl/news/zaklady_pracy_chronionej,p1168434417+&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=us

168 http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:8pvajRXI8k:zeszyty.wne.tu.koszalin.pl/images/wydawnictwo/zeszyty/03/dok_16.pdf+&cd=7&hl=pl&ct=clnk&gl=pl – dostępny 13.08.2015r.

z dnia 8 listopada 2013 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z realizacją ustawy budżetowej - Dz.U. z 2013 r. poz. 1645), które zrównały kwoty dofinansowania dla ZPCh i innych podmiotów działających na rynku. Oznacza to, że **od 1 kwietnia 2014 roku pracodawcy prowadzący Zakład pracy chronionej oraz pracodawcy z otwartego rynku pracy otrzymują takie samo dofinansowanie do wynagrodzeń zatrudnionych niepełnosprawnych pracowników**. Zgodnie z art. 26a Ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia 1997 r., miesięczne dofinansowanie do wynagrodzeń przysługuje dla niepełnosprawnych pracowników ujętych w ewidencji zatrudnionych osób niepełnosprawnych, którą prowadzi PFRON. Ewidencja zatrudnionych osób niepełnosprawnych jest uzupełniana przez Fundusz na podstawie informacji składanych co miesiąc przez pracodawców.

Maksymalne kwoty dofinansowania do miesięcznego wynagrodzenia pracownika niepełnosprawnego wynoszą aktualnie:¹⁶⁹

- **1.800 zł** – dla osób niepełnosprawnych ze znacznym stopniem niepełnosprawności
- **1.125 zł** - dla osób niepełnosprawnych z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności
- **450 zł** - dla osób z lekkim stopniem niepełnosprawności.

Kwoty powyższe zwiększa się o 600 zł w przypadku zatrudnienia osób niepełnosprawnych, w odniesieniu do których orzeczono chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe, całościowe zaburzenia rozwojowe lub epilepsję oraz niewidomych, zwane schorzeniami specjalnymi (*tak stanowi art. 26a ust. 1 i 1b ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji...*). Trzeba podkreślić, że wcześniej, przed zmianą przepisów, dofinansowanie do wynagrodzeń, wyliczane było procentowo w oparciu o najniższą pensję i dla pracodawców z rynku otwartego kształtowało się mniej więcej na tym samym co obecnie poziomie. Natomiast dla ZPCh obecne kwoty dofinansowania uległy obniżeniu w porównaniu do wcześniej obowiązujących (np. w 2013 r. dofinansowanie do wynagrodzeń w ZPCh wynosiło 2700 zł dla stopnia znacznego, 1500 zł - dla umiarkowanego i 600 zł - dla lekkiego). W związku z tym, ZPCh znalazły się w trudniejszej sytuacji w porównaniu do firm działających na otwartym rynku pracy. Z danych statystycznych opublikowanych na stronie Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych wynika, że najwięcej Zakładów pracy chronionej działało w Polsce w 1999 roku - było ich wówczas 3.736 i pracowało w nich łącznie 218.130 osób niepełnosprawnych. Od tego momentu ilość ZPCh w Polsce systematycznie się zmniejszała, a pod koniec 2014 roku działało już tylko 1.278 ZPCh, zatrudniających 147.790 osób niepełnosprawnych. Zatem od szczytowego momentu, w ciągu 15 lat liczba ZPCh zmniejszyła się o 2.458 podmiotów (o ponad 68%), a zatrudnienie osób niepełnosprawnych zmalało o 70.340 osób (tj. o ponad 32%). Tylko wciąż jednego roku 20014, liczba osób niepełnosprawnych zatrudnionych w ZPCh zmniejszyła się o ok. 29,3 tys. osób. Ciekawym może być fakt, że wskaźnik zatrudnienia niepełnosprawnych pracowników w ZPCh działających w 2014 roku, wynosił 80%, co oznacza, że 80% wszystkich zatrudnionych w ZPCh stanowiły osoby niepełnosprawne. Dane statystyczne potwierdzają, że pracodawcy najchętniej zatrudniają osoby niepełnosprawne z orzeczoną umiarkowaną stopniem niepełnosprawności. Ta grupa stanowi zdecydowaną większość niepełnosprawnych pracujących w ZPCh. W końcu grudnia 2014 r. ich udział wynosił - 68,6% (101.387 osób). Niepełnosprawni z umiarkowanym stopniem (36.067 osób) stanowili 24,4%. Najmniejsze szanse na zatrudnienie w ZPCh, pomimo największych dopłat

¹⁶⁹ <http://www.pfron.org.pl/pl/obsługa-dofinansowan-i/dofinansowanie-do-wyna/543,Wysokosc-dofinansowania.html>
- dostępny 17.08.2015r.

do wynagrodzeń, mają niepełnosprawni ze znacznym stopniem niepełnosprawności; ich udział wśród ogółu niepełnosprawnych zatrudnionych w ZPCh w końcu 2014 roku wynosił zaledwie 7% (10.336 osób). Trzeba podkreślić, że prawie 1/3 niepełnosprawnej załogi pracowniczej ZPCh, to były osoby ze schorzeniami specjalnymi (42.725 osób), którym przysługiwała dodatkowa dopłata do wynagrodzenia 600 zł.¹⁷⁰ Pan Jan Zając

- Prezes Zarządu Krajowego Polskiej Organizacji Pracodawców Osób Niepełnosprawnych w wywiadzie dla agencji informacyjnej Newseria Biznes potwierdził, że ujednolicenie dopłat do wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych, bez uwzględnienia formy prowadzonej działalności, stawia ZPCh w trudniejszej sytuacji w stosunku firm działających na otwartym rynku; powiedział: „...wycofują się oni z tej formy prowadzenia przedsiębiorstwa...Dotacje na zatrudnienie osoby niepełnosprawnej zostały zrównane, choć obowiązki zakładów pracy chronionej są znacznie większe niż zwykłych firm zatrudniających osoby niepełnosprawne. Różni je choćby konieczność zapewnienia zatrudnionym specjalistycznej opieki medycznej. – To są normalne firmy, które funkcjonują w gospodarce rynkowej. Konkurują na rynku z jego pozostałymi uczestnikami, mając tylko ten specjalny status, który głównie dotyczy spełnienia określonych warunków w zakresie zatrudniania osób niepełnosprawnych, tzn. wskaźnika zatrudnienia oraz dostosowania zakładu pracy do potrzeb osób niepełnosprawnych”.¹⁷¹ Przedsiębiorcy coraz częściej rezygnują ze statusu Zakładu pracy chronionej, bo po prostu, ta formuła prowadzenia firmy stała się dla nich mniej korzystna. Generuje określone wymagania i koszty nie dając żadnej przewagi nad firmami działającymi na otwartym rynku. Prowadzący je coraz częściej decydują się na rezygnację ze statusu ZPCh i przejścia na otwarty rynek.¹⁷² Pracodawcy, którzy uczestniczyli 19 lutego 2015 roku w Warszawie w Ogólnopolskim Kongresie Pracodawców Osób Niepełnosprawnych, zorganizowanym przez Polską Organizację Pracodawców Osób Niepełnosprawnych (POPON), stwierdzili że ich zdaniem dotychczasowe działania rządu zmierzają do likwidacji chronionego rynku pracy i wezwali stronę rządową do podjęcia dialogu z pracodawcami w celu budowania warunków do tworzenia nowych bezpiecznych i trwałych miejsc pracy dla osób z niepełnosprawnością.¹⁷³ Jednocześnie z wypowiedzi, reprezentującego stronę rządową, Pana Jarosława Dudy-Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych wynikało, że rząd nie prowadzi celowej polityki aby likwidować w Polsce rynek pracy chronionej. Niemniej podkreślił on, cytując „... trudno jest mówić o rynku pracy otwartym i chronionym. Rynek jest jeden, ma swoje uwarunkowania i wymagania, konkurencję, jest podatny na koniunkturę gospodarczą. To ona, a nie dopłaty, decyduje o wskaźnikach zatrudniania osób z niepełnosprawnością”.¹⁷⁴

Dr Tadeusz Majewski w referacie wygłoszonym na konferencji poświęconej problematyce zatrudnienia wspomaganego, zorganizowanej we wrześniu 2010 roku przez Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych zwrócił uwagę, że już w latach 80.

¹⁷⁰ <http://www.niepełnosprawni.gov.pl/p,84,dane-dotyczace-zakladow-pracy-chronionej> – dostępny 13.08.2015 r.

¹⁷¹ http://www.biznes.newseria.pl/news/zaklady_pracy_chronionej.p1168434417 – dostępny 17.08.2015r.

¹⁷² Fiedorowicz A., „Czy to koniec zakładów pracy chronionej?”- www.niepełnosprawni.pl/ledge/x/246604+&cd=4&hl=pl&ct=clnk&gl=pl – dostępny 17.08.2015 r.

¹⁷³ tamże

¹⁷⁴ Fiedorowicz A., „Czy to koniec zakładów pracy chronionej?”- www.niepełnosprawni.pl/ledge/x/246604+&cd=4&hl=pl&ct=clnk&gl=pl – dostępny 17.08.2015

ubiegłego wieku zaczęto w wielu krajach krytykować specjalne zakłady pracy (ZPCh), w związku z promocją zasady integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych. Pod adresem ZPCh zaczęto wysuwać zarzuty, że są gettami osób niepełnosprawnych, co jest wbrew zasadzie integracji społecznej oraz, że nie stwarzają warunków do dalszego rozwoju zawodowego niepełnosprawnych pracowników i w końcu obciążają budżety państwowe. Być może takie przesłanki zadecydują o przyszłym losie Zakładów pracy chronionej. Niemniej jednak chyba przyzwyczailiśmy się do ich funkcjonowania, i w naszej świadomości np. Spółdzielnie inwalidów, które są Zakładami pracy chronionej, to coś bardzo pozytywnego, co w polskiej rzeczywistości społeczno-gospodarczej stwarza szansę aktywności zawodowej dla wielu osób najbardziej poszkodowanych zdrowotnie, którzy jak wszyscy obywatele chcą po prostu „normalnie żyć”. Natomiast, coraz częściej słyszymy, że formą alternatywną do zatrudnienia osób niepełnosprawnych w specjalnych zakładach pracy czyli Zakładach pracy chronionej jest wprowadzenie formuły zatrudnienia wspomagane na otwartym rynku pracy (*ang. supported employment*), w której główną rolę spełnia trener pracy. Jego rolą jest, z jednej strony - wspomaganie pracownika niepełnosprawnego w wypełnianiu zadań zawodowych zgodnie z oczekiwaniami pracodawcy, a z drugiej strony - służenie pracodawcy jako doradca w rozwiązywaniu ewentualnych problemów związanych z zatrudnieniem pracownika niepełnosprawnego.¹⁷⁵

Wykaz Zakładów pracy chronionej działających w skali kraju i regionu można znaleźć m.in. na stronach internetowych: www.pfron.org.pl/pl/publikacje/katalog-zpch, www.zpch.pl oraz na stronach urzędów wojewódzkich.

*Opracowanie:
Renata Kolbusz-Kielska
Doradca zawodowy
CLiPKZ Łódź
Oddział w Sieradzu*

Bibliografia:

1. Majewski Tadeusz, Zatrudnienie wspomagane osób niepełnosprawnych, Krajowa Izba Gospodarczo-Rehabilitacyjna, Warszawa 2006,
2. Rymasz Agnieszka, Woźniak-Szymańska Anna, Oleksik Elżbieta, Boguszewska Katarzyna, Dunaj Magdalena, Fiedorowicz Marcin, Zakrzewska Monika, Dziurła Rafał, Majewski Tadeusz, Zatrudnienie wspomagane materiały konferencyjne, Wydawca Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, Warszawa, 2011

Netografia:

1. <http://www.niepelnosprawni.gov.pl>
2. www.pfron.org.pl
3. <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/246604>
4. http://www.pfron.org.pl/ftp/publikacje/Informator_dla_osob_niepelnosprawnych_2014.pdf
5. <http://niepelnosprawni.gov.pl/container/publikacje/zatrudnienie-osob-niepelnosprawnych/zatrudnienie-wspomagane.-materiały-konferencyjne.pdf>

¹⁷⁵ <http://niepelnosprawni.gov.pl/container/publikacje/zatrudnienie-osob-niepelnosprawnych/zatrudnienie-wspomagane.-materiały-konferencyjne.pdf> - dostępny 19.08.2015 r.

Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój /PO WER dla niepełnosprawnych

Od 1 maja 2004 roku Polska jest członkiem Unii Europejskiej, organizacji międzynarodowej, która dysponuje własnym budżetem. Dzięki niemu finansowane są działania mające na celu rozwiązywanie wspólnych problemów. W ten sposób od ponad 40 lat Unia realizuje aktywną politykę rozwoju regionalnego, zwaną też polityką spójności lub polityką strukturalną. Jej głównym celem jest zmniejszenie różnic w rozwoju krajów i regionów, co zwiększa konkurencyjność krajów członkowskich i samej Unii na globalnym rynku.¹⁷⁶

Do 2014 roku Polska otrzymała ponad 61 mld euro (po odliczeniu składek członkowskich), które przeznaczone były m.in. na poprawę infrastruktury drogowej, rozwój obszarów wiejskich, ochronę środowiska, szkolnictwo, wspieranie przedsiębiorczości oraz rynek pracy. Dzięki temu nastąpił wyraźny rozwój gospodarczy kraju, spadło bezrobocie i zwiększył się PKB.

Obecnie, czyli na lata 2014-2020 Unia Europejska przeznaczyła dla Polski aż 82,5 mld euro, które wykorzystane będą poprzez 6 krajowych programów operacyjnych zarządzanych przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju oraz 16 programów regionalnych zarządzanych przez Urzędy Marszałkowskie. Programy operacyjne to inaczej dokumenty uszczegóławiające zasady faktycznej obsługi wdrażania Funduszy Europejskich. Określają m.in. typy przedsięwzięć oraz podmioty, które mogą ubiegać się o dofinansowanie.

Jednym z programów krajowych jest program operacyjny **Wiedza Edukacja Rozwój** w skrócie **PO WER**, na który Unia Europejska przeznaczyła kwotę 4,69 mld euro. Jest to nowy instrument, którego celem jest m.in. ograniczenie bezrobocia wśród ludzi młodych, w tym osób niepełnosprawnych. Środki unijne będą przeznaczone na wsparcie osób niepełnosprawnych w radzeniu sobie na rynku pracy, poszukiwanie i utrzymanie zatrudnienia.

PO WER – założenia programu, obszary wsparcia i odbiorcy

Program składa się z 5 priorytetowych osi zawierających ukierunkowane działania na wybrane obszary:

Oś I Osoby młode na rynku pracy - wsparcie dla ludzi młodych, do 29 roku życia, bez pracy, w tym w szczególności osób, które nie uczestniczą w kształceniu i szkoleniu (tzw. młodzież NEET – skrót od „not in employment, education or training”) poprzez pomoc w zakresie określenia ścieżki zawodowej, szkolenia i egzaminy, staże, praktyki, subsydiowane zatrudnienie, dotacje na rozpoczęcie działalności gospodarczej, wsparcie w zakresie mobilności międzysektorowej i geograficznej.

¹⁷⁶ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/zasady-dzialania-funduszy/czym-sa-fundusze-europejskie/>
(dostęp: 18.08.2015r.)

Oś II Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji - mają na celu modernizację instytucji rynku pracy, rozwój polityki edukacyjnej, poprawę jakości działań skierowanych do osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

Oś III Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju - rozwój szkolnictwa wyższego poprzez np. zapewnienie kształcenia odpowiadającego potrzebom gospodarki, rynku pracy i społeczeństwa, podniesienie jakości studiów doktoranckich, zwiększenie otwartości i mobilności międzynarodowej, poprawa jakości dydaktyki i systemów zarządzania kształceniem.

Oś IV Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa - obejmują zwiększenie wykorzystania innowacji społecznych w ramach polityk publicznych, wzmocnienie potencjału rozwojowego osób i instytucji z wykorzystaniem programów mobilności ponadnarodowej oraz rozwój współpracy polskich podmiotów z partnerami zagranicznymi.

Oś V Wsparcie dla rozwoju zdrowia - przeciwdziałanie dezaktywizacji zawodowej z przyczyn zdrowotnych, wspieranie systemu kształcenia zawodowego, przeddyplomowego i podyplomowego kadr medycznych, poprawa efektywności funkcjonowania systemu ochrony zdrowia, w szczególności na poziomie podstawowej opieki zdrowotnej.¹⁷⁷

Przedsięwzięcia podejmowane w ramach PO WER noszą nazwę projektów, te zaś realizowane są w dwóch podstawowych trybach:

- pozakonkursowym, w którym projekty realizowane są przez dokładnie określone instytucje konkursowym, w którym o dofinansowanie mogą się ubiegać różne instytucje m.in:
- jednostki administracji samorządowej i rządowej, organizacje pozarządowe, związki
- zawodowe i organizacje pracodawców, partnerzy społeczni.

Projekty mogą być również realizowane ze środków finansowych pochodzących z różnych funduszy europejskich, np. Europejskiego Funduszu Społecznego, Inicjatywy na rzecz zatrudnienia osób młodych, Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Grupy docelowe czyli osoby i instytucje, które mogą ubiegać się o wsparcie w ramach realizowanych projektów to m.in.:

- osoby młode, **w tym niepełnosprawne**, w wieku od 15 do 29 lat bez pracy, które nie uczestniczą w kształceniu lub szkoleniu (tzw. kategoria NEET),
- osoby uczestniczące w kształceniu na poziomie wyższym, **w tym studenci niepełnosprawni**,
- przedsiębiorstwa i ich pracownicy,
- ośrodki wsparcia,
- pracownicy administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości i prokuratury,
- jednostki samorządu terytorialnego i ich pracownicy,

¹⁷⁷ <https://www.power.gov.pl/strony/o-programie/zasady/co-mozna-zrealizowac/> (dostęp: 18.08.2015r.)

- instytucje rynku pracy, publiczne i niepubliczne służby zatrudnienia, Ochotnicze Hufce Pracy,
- partnerzy społeczni,
- szkoły i placówki oświatowe różnego typu, uczelnie i jednostki naukowe,
- absolwenci szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie zawodowe,
- osoby w wieku aktywności zawodowej, w większości ze zidentyfikowanych grup największego ryzyka,
- podmioty świadczące usługi w zakresie podstawowej opieki zdrowotnej i ich pracownicy,
- społeczność romska.¹⁷⁸

Działania w ramach programu PO WER skierowane do osób niepełnosprawnych

Młode osoby niepełnosprawne, tj. do 29 roku życia mogą skorzystać z projektów realizowanych w ramach:

- Osi I Osoby młode na rynku pracy oraz
- Osi IV Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa.

Oś priorytetowa I

Osoby młode na rynku pracy

W ramach Osi I osoby niepełnosprawne mogą ubiegać się o pomoc przewidzianą w:

- **Działaniu 1.1 Wsparcie osób młodych pozostających bez pracy na regionalnym rynku pracy – projekty pozakonkursowe** Wsparcie to udzielane jest z Europejskiego Funduszu Społecznego (Poddziałanie 1.1.1) oraz z Inicjatywy na rzecz zatrudnienia ludzi młodych (Poddziałanie 1.1.2).
- **Działaniu 1.2 Wsparcie osób młodych pozostających bez pracy na regionalnym rynku pracy – projekty konkursowe.** Wsparcie to udzielane jest z Europejskiego Funduszu Społecznego (Poddziałanie 1.2.1) oraz z Inicjatywy na rzecz zatrudnienia ludzi młodych (Poddziałanie 1.2.2).
- **Działaniu 1.3 Wsparcie osób młodych znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji – projekty konkursowe i pozakonkursowe.**
Poddziałanie 1.3.1 (wsparcie udzielane z Europejskiego Funduszu Społecznego) tryb pozakonkursowy i tryb konkursowy oraz **Poddziałanie 1.3.2** (wsparcie udzielane z Inicjatywy na rzecz zatrudnienia ludzi młodych)

Cel działań: zwiększenie możliwości zatrudnienia osób młodych do 29 roku życia bez pracy, w tym w szczególności osób, które nie uczestniczą w kształceniu i szkoleniu (tzw. młodzież NEET).

Kto jest odbiorcą?

Osoby młode, w tym osoby niepełnosprawne w wieku 15-29 lat bez pracy, które nie uczestniczą w kształceniu i szkoleniu.

- Działanie 1.1 skierowane jest do osób zarejestrowanych w PUP jako bezrobotne (dla których został ustalony I lub II profil pomocy),

¹⁷⁸ https://www.power.gov.pl/strony/o-programie/zasady/dla_kogo_jest_program/ (dostęp: 18.08.2015r.)

- Działanie 1.2 i Działanie 1.3 skierowane jest w szczególności do osób, które nie są zarejestrowane w urzędach pracy.

Warto zwrócić uwagę na projekty konkursowe realizowane w Działaniu 1.3 Poddziałanie 1.3.1, które skierowane jest do osób młodych, w tym niepełnosprawnych, w wieku 15-29 lat bez pracy, które nie uczestniczą w kształceniu i szkoleniu – tzw. młodzież NEET, z następujących grup: młodzież z pieczy zastępczej opuszczająca pieczę (do roku po opuszczeniu instytucji pieczy) ze szczególnym uwzględnieniem: wychowanków pieczy zastępczej powyżej 15 roku życia, którzy po zakończeniu pobytu w instytucjach pieczy zastępczej powrócili do rodzin naturalnych, wychowanków pieczy zastępczej powyżej 18 roku życia, którzy założyli własne gospodarstwo domowe, wychowanków pieczy zastępczej powyżej 18 roku życia, którzy mają trudności ze znalezieniem zatrudnienia po zakończeniu pobytu w instytucjach pieczy zastępczej; matki opuszczające pieczę (do roku po opuszczeniu pieczy); absolwenci młodzieżowych ośrodków wychowawczych i młodzieżowych ośrodków socjoterapii (do roku po opuszczeniu); absolwenci specjalnych ośrodków szkolno – wychowawczych i specjalnych ośrodków wychowawczych (do roku po opuszczeniu); matki przebywające w domach samotnej matki; osoby opuszczające areszty śledcze (do roku po opuszczeniu).

Kto realizuje projekty?

W ramach Działania 1.1 - projekty realizują tylko i wyłącznie Powiatowe Urzędy Pracy.

Projekty przewidziane w Działaniu 1.2 realizować mogą następujące podmioty: *publiczne służby zatrudnienia, Ochotnicze Hufce Pracy, agencje zatrudnienia, instytucje szkoleniowe, instytucje dialogu społecznego* (związki zawodowe lub organizacje związków zawodowych, organizacje pracodawców, organizacje bezrobotnych, organizacje pozarządowe jeżeli wśród zadań statutowych znajduje się realizacja zadań w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej), *instytucje partnerstwa lokalnego*.

W ramach Działania 1.3 mogą być realizowane zarówno **projekty konkursowe, jak i pozakonkursowe**. Projekty **pozakonkursowe** przewidziane w Poddziałaniu 1.3.1 oraz Poddziałaniu 1.3.2 realizują tylko i wyłącznie Ochotnicze Hufce Pracy. Natomiast Projekty realizowane **w trybie konkursowym** w Poddziałaniu 1.3.1 mogą realizować następujące podmioty: instytucje rynku pracy zgodnie z art. 6 Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, czyli: publiczne służby zatrudnienia, Ochotnicze Hufce Pracy, agencje zatrudnienia, instytucje szkoleniowe, instytucje dialogu społecznego, instytucje partnerstwa lokalnego; jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej zgodnie z ustawą z dnia 9 czerwca 2011r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2013r. poz. 135); młodzieżowe ośrodki wychowawcze; młodzieżowe ośrodki socjoterapii; specjalne ośrodki szkolno - wychowawcze; specjalne ośrodki wychowawcze; domy samotnej matki; Centralny Zarząd Więziennictwa.

Z jakiej pomocy można skorzystać?

W ramach Działania 1.1 i Działania 1.2 osoby niepełnosprawne będą mogły skorzystać z instrumentów i usług rynku pracy wynikających z Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2013r poz. 674, z późn. zm.). Mają one na celu niwelowanie barier, jakie napotykają osoby młode niepełnosprawne w zakresie zdobycia i utrzymania zatrudnienia. Należą do nich m.in. *usługi pośrednictwa pracy, usługi poradnictwa zawodowego, staże, szkolenia, prace interwencyjne, dotacje na rozpoczęcie działalności gospodarczej, przygotowanie zawodowe dorosłych, bony na zasiedlenie, bony szkoleniowe, bony stażowe, studia podyplomowe, szkolenia na podstawie umów trójstronnych*. Ponadto finansowanie pracy asystenta osoby niepełnosprawnej, którego praca spełnia standardy wyznaczone dla takiej usługi oraz doposażenie stanowiska pracy do potrzeb osób niepełnosprawnych¹⁷⁹.

W ramach Działania 1.3 Poddziałanie 1.3.1 i Poddziałanie 1.3.2 w trybie pozakonkursowym Ochotnicze Hufce Pracy realizują dwa projekty: „Równi na rynku pracy”, skierowany do osób w wieku 18-24 lata oraz „Pomysł na siebie” przeznaczony dla osób w wieku od 15 do 17 lat. Osoby niepełnosprawne będą mogły skorzystać m.in.: ze wsparcia aktywizująco-doradczego czyli zajęć z doradcami zawodowymi oraz psychologami, pozwalającymi na wybór odpowiedniego, zgodnego z ich predyspozycjami szkolenia zawodowego lub kursu; zajęć wyrównawczych, kursów języka obcego, kursów komputerowych, zajęć z zakresu przedsiębiorczości – oferta tylko dla uczestników „Pomysłu na siebie”; różnego rodzaju szkoleń zawodowych czy też kursów; stażu zawodowego trwającego 6 miesięcy; stypendium stażowego. Ponadto uczestnicy będą mieć możliwość podjęcia zatrudnienia u pracodawców współpracujących z OHP przy realizacji projektu.¹⁸⁰

Osoby zainteresowane udziałem w projekcie „Równi na rynku pracy” znajdą informacje na ten temat na stronie <http://www.ohp.pl/?id=19507>, a zainteresowani projektem „Pomysł na siebie” na stronie http://www.ohp.pl/?id=19524&id_menu_r=129, dostęp 18.08.2015r.

Natomiast z projektów realizowanych w ramach Działania 1.3. Poddziałanie 1.3.1 **tryb konkursowy** osoby niepełnosprawne mogą skorzystać z pośrednictwa pracy w zakresie wyboru zawodu zgodnego z kwalifikacjami i kompetencjami lub poradnictwa zawodowego w zakresie planowania rozwoju kariery zawodowej, w tym podnoszenia lub uzupełniania kompetencji i kwalifikacji zawodowych. Ponadto będą mogły skorzystać m.in. ze szkoleń, staży, praktyk, subsydiowanego zatrudnienia, dotacji na rozpoczęcie działalności gospodarczej.¹⁸¹

UWAGA! To z jakiej formy pomocy będzie mogła skorzystać osoba niepełnosprawna zostanie określone w konkretnym projekcie.

179 Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych PO WER <http://wuplodz.praca.gov.pl/web/po-wer/zapoznaj-sie-z-prawem-i-dokumentami> (dostęp: 18.08.2015r.)

180 <http://www.ohp.pl/> (dostęp: 18.08.2015r.)

181 Roczny Plan Działania na rok 2015 dla Działania 1.3 Osi priorytetowej I Wsparcie osób młodych znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji PO WER <http://www.kapitalludzki.gov.pl/power/rpd/> (dostęp: 18.08.2015r.)

Oś priorytetowa IV

Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa

W ramach osi IV osoby niepełnosprawne mogą ubiegać się o pomoc przewidzianą w:

- **Działaniu 4.2 Programy mobilności ponadnarodowej**
 - Programy mobilności ponadnarodowej na zasadach określonych dla programu Erasmus+.
 - Programy mobilności ponadnarodowej ukierunkowane na aktywizację zawodową osób młodych zagrożonych wykluczeniem społecznym, z możliwym wykorzystaniem konkursu skoordynowanego na poziomie UE.

Cel działania: wzmocnienie kompetencji zawodowych i kluczowych osób z wykorzystaniem programów mobilności ponadnarodowej

Kto realizuje projekt?

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Kto jest odbiorcą?

Studenci, w tym studenci niepełnosprawni

Z czego można skorzystać?

W ramach tego projektu studenci mogą zrealizować część kształcenia w zagranicznej uczelni. Taki wyjazd stypendialny służy nabyciu nowych umiejętności i kompetencji oraz doskonaleniu już posiadanych. Dzięki odbyciu części kształcenia za granicą studenci poprawią swoją wiedzę i umiejętności, zdobędą praktyczne kompetencje będące uzupełnieniem wiedzy nabytej w procesie edukacji formalnej na macierzystej uczelni, podniosą kompetencje kluczowe, (porozumiewanie się w języku obcym, umiejętność samodzielnego uczenia się, kompetencje interpersonalne, społeczne, międzykulturowe, przedsiębiorczość).

UWAGA! Informacje o możliwości wzięcia udziału w projektach studenci znajdą w swoich macierzystych uczelniach.

- Programy mobilności ponadnarodowej ukierunkowane na aktywizację zawodową osób młodych zagrożonych wykluczeniem społecznym, z możliwym wykorzystaniem konkursu skoordynowanego na poziomie UE.

Kto realizuje projekt?

Instytucje rynku pracy, instytucje pomocy i integracji społecznej, szkoły i placówki systemu oświaty, uczelnie, przedsiębiorstwa, partnerzy społeczni, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego.

Kto jest odbiorcą?

Osoby młode w wieku 18-35 lat wykluczone społecznie lub zagrożone tym wykluczeniem, w tym osoby niepełnosprawne.

Z czego można skorzystać?

Uczestnicy projektów mogą skorzystać ze staży lub praktyk u pracodawcy zagranicznego. Ponadto będą mieć zapewnioną pomoc psychologiczną, przygotowanie językowe, a także wsparcie kulturowe, zaś po powrocie do kraju zostaną objęci działaniami o charakterze aktywizującymi. Uczestnictwo w takich projektach pozwala na zdobycie doświadczenia zawodowego (u pracodawcy zagranicznego – co może być dodatkowym atutem) oraz na nabycie kompetencji miękkich, takich jak: samodzielność, umiejętność organizacji pracy, radzenia sobie w trudnych sytuacjach, efektywna komunikacja.¹⁸²

Warto w tym miejscu wspomnieć również o przedsięwzięciach podejmowanych w ramach Osi priorytetowej II.

Oś priorytetowa II

Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji.

W ramach osi II przewidziano m.in.:

- **Działanie 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych**

Jego celem jest podniesienie jakości działań realizowanych przez publiczne i niepubliczne podmioty na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej osób niepełnosprawnych oraz zwiększenie zdolności tych podmiotów do wdrażania postanowień Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.

Realizowane projekty nie są skierowane bezpośrednio do osób niepełnosprawnych. Zakładanym efektem ich wykonania będzie m.in. wypracowanie i wdrożenie instrumentów wspierających zatrudnienie i utrzymanie się na rynku osób niepełnosprawnych poprzez:

- instrument wspierania pracodawców w dostosowaniu przedsiębiorstwa do zatrudnienia osoby niepełnosprawnej, pozyskania niepełnosprawnego pracownika czy też utrzymania pracownika w zatrudnieniu,
- instrument wspierania osób niepełnosprawnych w zakresie pozyskania zatrudnienia,
- instrument wspierania osób niepełnosprawnych w zakresie podejmowania przez nie działalności gospodarczej.

Ponadto w ramach projektów będzie można wypracować, przetestować, wdrożyć oraz upowszechnić standardy usług asystenckich świadczonych na rzecz osób niepełnosprawnych.

Informacje na temat programu PO WER dla osób niepełnosprawnych.

Wszelkie informacje na temat realizowanych projektów w województwie łódzkim można znaleźć na:

¹⁸² Regulamin konkursu program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój Oś priorytetowa I Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa Działanie 4.2 Programy mobilności ponadnarodowej <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/nabory/42-programy-mobilnosci-ponadnarodowej/> (dostęp: 18.08.2015r.)

- stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Łodzi:
<http://wuplodz.praca.gov.pl/web/po-wer/skorzystaj-z-programu>
- stronach internetowych Powiatowych Urzędów Pracy (wykaz PUP w woj. łódzkim znajduje się w artykule „Poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych” niniejszego Poradnika), ochotniczych hufców pracy, instytucji szkoleniowych, stowarzyszeń, jednostek administracji samorządowej
- w lokalnej prasie, lokalnych komunikatach radiowych, na plakatach rozwieszanych w miejscach publicznych.

Zachęcamy osoby niepełnosprawne do udziału w projektach realizowanych w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój.

*Opracowała:
Hanna Komorowska
doradca zawodowy
CitiPKZ Łódź
Oddział w Skierniewicach*

Netografia: (dostęp: 18.08.2015r.)

1. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/zasady-dzialania-funduszy/czym-sa-fundusze-europejskie/>
2. <http://www.ohp.pl/>
3. <https://www.power.gov.pl/strony/o-programie/zasady/co-mozna-zrealizowac/>
4. https://www.power.gov.pl/strony/o-programie/zasady/dla_kogo_jest_program/
5. Regulamin konkursu program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój Oś priorytetowa I Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa Działanie 4.2 Programy mobilności ponadnarodowej
6. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/nabory/42-programy-mobilnosci-ponadnarodowej/>
7. Roczny Plan Działania na rok 2015 dla Działania 1.3 Osi priorytetowej I Wsparcie osób młodych znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji PO WER <http://www.kapitalludzki.gov.pl/power/rpd/>
8. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych PO WER <http://wuplodz.praca.gov.pl/web/power/zapoznaj-sie-z-prawem-i-dokumentami>

Edukacja zawodowa osób niepełnosprawnych

Trudno wyobrazić sobie pełną integrację zawodową i społeczną bez skutecznej, efektywnej rehabilitacji edukacyjnej i zawodowej prowadzącej osobę niepełnosprawną na rynek pracy.

Istnieje problem startu zawodowego osób z niepełnosprawnością. Jak pisze w swojej książce „Społeczno-edukacyjne uwarunkowania startu zawodowego młodych osób niepełnosprawnych” Beata Jachimczak, cytując: „W myśl obecnie obowiązującej polityki społecznej osoby z niepełnosprawnością nie tylko mogą, ale są wręcz zachęcane do uczestnictwa w społeczeństwie obywatelskim. Wciąż jednak struktury samorządowe nie są wystarczająco przygotowane do wspierania tego typu inicjatyw”. W obszarze rehabilitacji edukacyjnej istnieje wiele problemów

związanych z edukacją osób niepełnosprawnych. Można sądzić, że problemy te dotyczą nie tylko osób z niepełnosprawnością intelektualną. Refleksja nad procesami integracji zawodowej i społecznej ma już dosyć długą historię – również w Polsce, zagadnienia integracji społecznej i zawodowej zostały precyzyjnie opisane w publikacji z 1999 roku pt. System wsparcia aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych. Opracowanie to przybliży między innymi problem roli i zadań poszczególnych szczebli samorządu terytorialnego we wspieraniu aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych¹⁸³. Niepokoić może olbrzymi inwentarz problemów przedstawiony w raporcie Ośrodka Badawczego PENTOR pt. Badania wpływu kierunku i poziomu wykształcenia na aktywność zawodową osób niepełnosprawnych¹⁸⁴. Chociaż w Raporcie jest mowa o osobach niepełnosprawnych umysłowo to należy pamiętać, że już dawno, bo w połowie lat 70 – tych XX wieku udowodniono, iż osoby niepełnosprawne intelektualnie mogą pracować na zwyczajnych stanowiskach pracy i wykonywać skomplikowane zadania¹⁸⁵.

Cytując za wspomnianym Raportem Ośrodka PENTOR:

- „Osoby niepełnosprawne umysłowo są grupą bardzo mało aktywną zarówno w obszarze zawodowym, jak i w zakresie nauki i kształcenia. Na tle innych typów niepełnosprawności wypadają w większości wymiarów najgorzej.
- Praktycznie nie podejmują oni kształcenia powyżej szkoły zawodowej – występuje tutaj w zasadzie wyłącznie wykształcenie zasadnicze zawodowe oraz gimnazjalne i niższe. Ponadto osoby niepełnosprawne umysłowo najczęściej uczęszczają do szkoły specjalnej oraz kształcą się w kierunkach zawodowych związanych z rzemiosłem (krawiectwo, stolarstwo) oraz usługami dla ludności (gastronomia).
- Osoby z niepełnosprawnością umysłową należą również do niepełnosprawnych najrzadziej uczestniczących w kursach lub szkoleniach (jedyne 3%). Wykluczone

183 System wsparcia aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych. Red. W. Otrębski. Wydawca; Fundacja Między Nami. Lublin 1999. str. 44

184 https://www.pfon.org.pl/ftp/dokumenty/Badania_i_analizy/Raport_CZESC_626_N_umyslowa_final.pdf dostępne 15 maja 2015 r.

185 Parmenter T. Promowanie możliwości szkolenia i zatrudniania osób z niepełnosprawnością intelektualną. Doświadczenia międzynarodowe. Wydawca Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych. Warszawa 2013. str. 28

- z tej grupy są osoby najstarsze i ze znacznym stopniem upośledzenia umysłowego. Ponadto w grupie tej rzadko dostrzegana jest użyteczność i przydatność szkoleń oraz szereg korzyści wynikających z uczestnictwa w nich.
- Niski jest również poziom zadowolenia z posiadanego przez osoby niepełnosprawne umysłowo kierunku i poziomu wykształcenia. W konsekwencji trudno jest wskazać jakieś atuty tej grupy na rynku pracy, a także kierunek zatrudnienia.
- Istnieje ogromna przepaść w ocenach kwalifikacji przydatnych na rynku pracy pomiędzy grupą niepełnosprawnych z lekkim i znacznym upośledzeniem. Osoby znacznie upośledzone umysłowo mają słabe predyspozycje do wykonywania pracy pod względem wszystkich badanych aspektów.
- Osoby niepełnosprawne umysłowo, nie tylko są grupą najslabiej wykształconą, ale również najmniej aktywną zawodowo. Dwóch na trzech niepełnosprawnych umysłowo nigdy nie pracowało. Odsetek nigdy nie pracujących zwiększa się wraz ze stopniem upośledzenia. Jednocześnie, badania pokazują, że w grupie tej zdecydowana większość nie chce zmiany takiego stanu rzeczy. Niechęć do podjęcia pracy przez osoby niepełnosprawne umysłowo wynika przede wszystkim ze stanu zdrowia, a także faktu, że nie poradziłoby sobie z pracą.
- Osoby niepełnosprawne umysłowo mają gorsze możliwości w zakresie edukacji i kształcenia od osób zdrowych (58% – oceny 1,2,3, a 34% – oceny 4,5,6, co daje średnią na poziomie 3,2 na 9-cio stopniowej skali) i najsłabsze w porównaniu do innych typów niepełnosprawności.
- Osoby niepełnosprawne umysłowo w bardzo małym stopniu wykorzystywały również jakiegokolwiek formy doradztwa w zakresie edukacji (6%). Niewielkie jest również zainteresowanie skorzystaniem z tego typu doradztwa.
- W grupie tej nie ma również wiedzy na temat możliwości kształcenia, doszkalania – nie wiadomo, gdzie się zgłosić, by uzyskać informacje na ten temat, czy w okolicy są organizowane szkolenia dla osób niepełnosprawnych lub pełnosprawnych, na które osoba niepełnosprawna mogłaby również pójść.
- Osoby niepełnosprawne umysłowo nie tylko są mało aktywne w zakresie edukacji i kształcenia, ale również nie są zainteresowane by zmieniać ten stan rzeczy. W grupie tej istnieje niezbyt duże zainteresowanie dalszą nauką i szkoleniami. Odsetek zainteresowanych jest najwyższy w grupie osób z lekkim stopniem upośledzenia umysłowego. Plany dalszej nauki i kształcenia się częściej dotyczą również osób młodych mających wykształcenie zasadnicze zawodowe.
- Wśród podstawowych powodów braku planów edukacyjnych najczęściej pojawia się argument wieku – bycia za starym na dokończanie się. Argument ten pojawia się najczęściej w najstarszej grupie wiekowej (73%). Stan zdrowia utrudnia dokończanie w każdej grupie – od 27% najmłodszych, do 17% najstarszych badanych. W grupie osób najmłodszych i w średnim wieku pojawia się również argument trudności w nauce. W grupie tej dostrzega się rzadziej wagę wykształcenia osób niepełnosprawnych, w porównaniu z innymi grupami. Dość pesymistycznie oceniane są możliwości na rynku edukacyjnym tej grupy niepełnosprawnych oraz silne poczucie dyskryminowania. Negatywnie oceniane są możliwości i szanse na rynku pracy.
- Bezpośrednią konsekwencją takiego oglądu sytuacji jest utrata wiary w sens podejmowania wysiłku na rzecz kształcenia się w grupie osób najbardziej dotkniętych przez chorobę.
- W procesie edukacji osób niepełnosprawnych umysłowo główną rolę odgrywają ich opiekunowie. Warto zauważyć, iż nierzadkie są przypadki negatywnej postawy opiekunów wobec nauki niepełnosprawnego dziecka, zwłaszcza w przypadku osób ze znacznym

stopniem upośledzenia. W grupie tej najczęściej opiekunowie doradzali przerwanie nauki, rzadko zachęcali do jej kontynuowania i doradzali w jakim kierunku się kształcić. Ponadto w grupie najbardziej upośledzonych w zdecydowanej większości przypadków decyzje o kształcie ścieżki edukacyjnej były podejmowane przez opiekunów. W przypadku wyboru edukacji włączającej (powszechnej) dla osób

- ze znacznym stopniem niepełnosprawności we wszystkich przypadkach decyzja należała do opiekunów. Osoby z upośledzeniem lekkim nieco częściej wykazywały swoją inicjatywę w wyborze szkoły, zwłaszcza specjalnej. Specyfika niepełnosprawności umysłowej sprawia, że wpływ opiekunów na decyzje jest bardzo duży.
- Opiekunowie osób niepełnosprawnych umysłowo pod względem postaw wobec nauki najliczniej reprezentują segment „Entuzjaści kształcenia”, czyli podejścia pro-edukacyjnego. Z jednej strony dostrzegają wagę nauki, a z drugiej wspierają swojego podopiecznego w zdobywaniu wykształcenia. Jednak drugi pod względem wielkości jest segment osób niechętnych wobec kształcenia podopiecznego.
- W grupie niepełnosprawnych umysłowo doświadczano przede wszystkim trudności związanych z samą nauką (problemy z pamięcią, koncentracją, z wymową), ale także na polu kontaktów z rówieśnikami, czy też ogólnie na złe traktowanie (ogółem 17% badanych doświadczyło w szkole drwin i wyszydzania z powodu niepełnosprawności przez uczniów, a 6% przez nauczycieli). Osoby niepełnosprawne umysłowo najlepiej traktowane były w szkołach specjalnych, do których uczęszczają najczęściej.
- Ogólnie najważniejszym czynnikiem powodującym przerwanie nauki jest brak chęci ze strony samej osoby niepełnosprawnej. Powód ten jest najważniejszy wśród osób, które posiadają wykształcenie zawodowe oraz znaczny stopień upośledzenia umysłowego. Wraz ze wzrostem stopnia upośledzenia umysłowego, wzrasta również odsetek osób, które zrezygnowały z kształcenia ze względu na trudności w nauce i nie radzenie sobie z edukacją. Wśród osób z lekkim lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności ważnym powodem przerwania kształcenia jest stan zdrowia. Ponadto osoby z wykształceniem zawodowym oraz lekkim stopniem niepełnosprawności zakończyły naukę, gdyż wołały iść do pracy.
- Bierność w zakresie edukacji potwierdza również fakt, że w większości przypadków nie dostrzegano czynników zachęcających do kontynuacji nauki i kształcenia (60%). Zniechęca za to wiek i stan zdrowia.
- W przypadku osób niepełnosprawnych umysłowo rodzaj edukacji ma niewielki wpływ na aktywność zawodową. Nieco tylko zawodową większe ryzyko trwałej bierności zawodowej mają osoby kończące edukację jako niepełnosprawne, zwłaszcza kończące edukację powszechną. Najbardziej aktywne zawodowo są osoby po edukacji specjalnej.
- Osoby niepełnosprawne umysłowo obecnie i kiedyś pracujące dysponują różnym zestawem kompetencji w zakresie konkretnych umiejętności i kwalifikacji. Osoby, które kiedyś pracowały istotnie gorzej oceniają siebie od osób obecnie pracujących pod względem ogólnych predyspozycji do wykonywania pracy, mobilności, a także konkretnego przygotowania do wykonywania zawodu. Na tym tle, deklarowane kwalifikacje osób nigdy nie pracujących są dużo niższe praktycznie na każdym wymiarze.
- Wśród osób niepełnosprawnych umysłowo poziom wykształcenia jest czynnikiem w niewielkim stopniu różniącym stosunek do pracy i chęć jej podejmowania. Nieco bardziej zmotywowane do pracy są osoby z wykształceniem zawodowym nieco mniej zaś

gimnazjalnym i niższym. Wśród osób niepełnosprawnych umysłowo kończących edukację z nabytymi deficytami istotnie wyższą motywację do podejmowania pracy wykazują uczniowie szkół integracyjnych i powszechnych niż uczniowie szkół specjalnych.

- Wśród przyczyn niechęci do podejmowania pracy zawodowej dominują stan zdrowia, wiek oraz obawa, że sobie nie poradzą.
- Brak gotowości do podejmowania pracy przez osoby niepełnosprawne umysłowo, niezależnie od posiadanego przez nie wykształcenia z całą mocą uwidacznia pytanie dotyczące chęci do podjęcia pracy w kontekście możliwej utraty renty. Ogółem w prawie co trzecim przypadku kategorycznie odrzucano pracę wobec możliwości utraty renty.
- Wykształcenie sprzyja pro aktywnym postawom na rynku pracy. Przy czym, w przypadku niepełnosprawności umysłowej jedyne różnice możemy obserwować pomiędzy osobami posiadającymi wykształcenie zawodowe (większa gotowość do podejmowania pracy) a gimnazjalne i niższe (niska gotowość do podejmowania pracy). Edukacja specjalna wzmacnia przekonanie, że niepełnosprawni nie nadają się do pracy, są w niej narażeni tylko na stres i nie są w stanie funkcjonować bez wsparcia innych”

Z tak wnikliwą charakterystyką problematyki edukacji wśród osób niepełnosprawnych korespondują wyniki przedstawione w opracowaniu Beaty Cytowskiej B. i Agnieszki Wołowicz – Ruszkowskiej pt., „Trener pracy. Dokument uwzględniający wiedzę zastaną na temat funkcjonowania trenera pracy, na podstawie polskich i zagranicznych opracowań. Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego”. Autorki przytaczają w nim dane z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) pokazujące powiązanie między poziomem wykształcenia a aktywnością zawodową a w konsekwencji – wskaźnikiem zatrudnienia¹⁸⁶. Okazuje się, że spośród osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym z wykształceniem co najmniej średnim w 2011 roku pracowało 31,3 %; z wyższym poziomem wykształcenia 45%; z zasadniczym zawodowym 21,8%; z wykształceniem gimnazjalnym i niższym – 11,5%.

Ponieważ z przytaczanych danych wynika że wykształcenie sprzyja aktywności zawodowej i zatrudnieniu, interesujące będzie prześledzenie, jakie możliwości edukacyjne mają osoby niepełnosprawne. W ramach polskiego systemu kształcenia i wsparcia zawodowego istnieje kilka możliwości przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych¹⁸⁷. Są to między innymi: **Szkoły zawodowe specjalne**. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2002 r. zmieniającego rozporządzenie

w sprawie ramowych statutowych publicznych przedszkola oraz publicznych szkół (Dz. U. z 2002 r. Nr 10, poz. 96) widnieje załącznik nr 4, stanowiący RAMOWY STATUT PUBLICZNEJ ZASADNICZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ. Określa on zasady organizacyjne dotyczące szkolnictwa zawodowego, w tym specjalnego. **Oddziały przysposabiające do pracy**. W § 7 w/w załącznika znajdują się następujące zasady tworzenia opisywanych oddziałów:

186 Cytowska B., Wołowicz – Ruszkowska A. Trener pracy. Dokument uwzględniający wiedzę zastaną na temat funkcjonowania trenera pracy, na podstawie polskich i zagranicznych opracowań. Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Warszawa 2013. str 7

187 http://www.integra.rsl.pl/p,s,edukacja_osob_niepelnosprawnych,s2,szkolnictwo_zawodowe.html dostępne 15 maja 2015 r.

1. W szkole zasadniczej specjalnej dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim mogą być organizowane oddziały przysposabiające do pracy dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym.
2. W oddziałach przysposabiających do pracy prowadzi się zajęcia w ramach kształcenia ogólnego, stanowiące realizację podstawy programowej kształcenia ogólnego dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym oraz zajęcia przysposabiające do pracy.
3. Program przysposobienia do pracy opracowuje nauczyciel, z uwzględnieniem wybranych treści kształcenia zawartych w podstawie programowej kształcenia w określonym zawodzie.
4. Przysposobienie do pracy może być organizowane w szkole zasadniczej albo poza szkołą zasadniczą, na podstawie umowy zawartej przez dyrektora szkoły zasadniczej, w szczególności ze szkołą prowadzącą kształcenie zawodowe, centrum kształcenia praktycznego, ośrodkiem doksztalcenia i doskonalenia zawodowego lub pracodawcą.

Natomiast w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 lutego 2002r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. z 2002 r. Nr 15, poz. 142) zamieszczono załącznik nr 14 zawierający ramowy plan nauczania dla oddziałów przysposabiających do pracy organizowanych dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym w zasadniczej szkole zawodowej.

Zgodnie z art. 39 ust. 5 ustawy o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. Dyrektor szkoły prowadzącej kształcenie zawodowe, w porozumieniu z organem prowadzącym szkołę i po zasięgnięciu opinii kuratora oświaty oraz opinii odpowiednio wojewódzkiej lub powiatowej rady zatrudnienia, ustala zawody, w których kształci szkoła. Przepis ten dotyczy również szkół specjalnych prowadzących kształcenie zawodowe.

O warunkach przyjęcia do poszczególnych typów szkół mówi **Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 20 lutego 2004 r. w sprawie warunków i trybu przyjmowania uczniów do szkół publicznych oraz przechodzenia z jednych typów szkół do innych** (Dz. U. Nr 26, poz. 232).

Dzięki właściwemu wyborowi kierunku kształcenia, uczestnik systemu kształcenia może znaleźć własną ścieżkę rozwijania umiejętności i zdolności oraz otrzymać możliwość zdobycia kompetencji zawodowych niezbędnych na współczesnym rynku pracy. Nie jest to jednak łatwe o czym świadczą wnioski przytoczonego wcześniej raportu Ośrodka Pentor. Mimo zwiększenia dostępności do kształcenia zawodowego¹⁸⁸, podejmowanie nauki jest bardziej niż w przypadku osób pełnosprawnych obarczone ryzykiem nietrafnego wyboru¹⁸⁹ będącego skutkiem nietrafnej diagnozy edukacyjnej i zawodowej a ta z kolei spowodowana jest brakiem profesjonalnego doradztwa zawodowego¹⁹⁰. Wczesna diagnoza edukacyjna i zawodowa

¹⁸⁸ Niepełnosprawni w województwie łódzkim. Analizy statystyczne. Wydawca Urząd Statystyczny w Łodzi. Łódź 2014. str

¹⁸⁹ Kijak R. (Red) Niepełnosprawność w zwierzciadle dorosłości. Wydawnictwo Impuls. Kraków 2012. str.160

¹⁹⁰ Tamże

pozwała uniknąć podejmowania nauki w zawodach i specjalnościach nieodpowiednich ze względu na schorzenie lub takich, na które nie ma zapotrzebowania na rynku pracy¹⁹¹

Również sam proces kształcenia zawodowego podlega przeobrażeniom prowadzącym do wyrównywania szans osób niepełnosprawnych na rynku pracy, czego przejawem jest wprowadzenie w 2004 roku zewnętrznych egzaminów zawodowych¹⁹². Wprowadzenie zewnętrznych egzaminów zawodowych przyczyniło się do wskazania szeregu problemów związanych z edukacją osób niepełnosprawnych skutkujących niską zdawalnością i w konsekwencji trudnościami

we wchodzeniu na rynek pracy¹⁹³. Z tego punktu widzenia doradztwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych w celu zbudowania tożsamości zawodowej osoby niepełnosprawnej¹⁹⁴ staje się podstawowym postulatem zgłaszanym przez pracowników Okręgowych Komisji Egzaminacyjnych. Trafna diagnoza zawodowa to początek ścieżki edukacyjnej. Również samo kształcenie zawodowe wymaga ustawicznego doskonalenia działań dydaktycznych¹⁹⁵ aby jak najlepiej przygotowywały one do wejścia na rynek pracy. Świadomość własnych aspiracji oraz wiedza o zakresie kształcenia zawodowego jest chyba najlepszym motywatorem do podejmowania edukacji zawodowej. Każda osoba – niepełnosprawni nie są tutaj wyjątkiem, będzie podejmować wysiłek edukacyjny widząc w nim korzyści (wymierne i niewymierne). Dlatego tak ważny jest dla osoby niepełnosprawnej etap poznawania zawodów z uwzględnieniem przeciwwskazań lecz co ważniejsze, z pozytywnym nastawieniem do możliwości wykonywania pracy¹⁹⁶ (jak można dowiedzieć się z broszury Polskiego Związku Niewidomych – osoby niewidome mogą z powodzeniem wykonywać takie zawody jak; prawnik, tłumacz, nauczyciel, psycholog, kucharz, muzyk, telemarketer, menedżer, informatyk, masażysta, bibliotekarz, doradca zawodowy, dziennikarz, realizator dźwięku). Rozbudzenie aspiracji nie wystarczy. Należy zdawać sobie sprawę, że zdobycie kwalifikacji zawodowych przez osobę niepełnosprawną okupione jest dużo większym wysiłkiem niż w przypadku osoby pełnosprawnej. Z pomocą (zarówno w nauce jak i pracy) przychodzą osobom niepełnosprawnym tak zwane multimedia¹⁹⁷. Jak wyjaśnia Wielki Słownik Wyrazów Obcych PWN – „multimedia to różnorodne środki przekazu (dźwięk, tekst, obraz, animacja, film) wzajemnie się uzupełniające, użyte w jednym przekazie – zwłaszcza w programie komputerowym”. Ta wszechstronność multimedialnych bardzo zmienia codzienne życie osób niepełnosprawnych¹⁹⁸ ułatwiając im społeczną i zawodową integrację poprzez edukację multimedialną oraz zatrudnienie – na przykład na zasadzie telepracy.

191 Tamże

192 Tamże str. 161

193 Tamże str. 162

194 Poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych. Zeszyt informacyjny – Metodyczny Doradcy Zawodowego nr 44. MPiPS. Warszawa 2009 str. 82

195 Adamczyk G. Kształcenie zawodowe osób z umiarkowanym i znacznym upośledzeniem umysłowym. Problemy edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób niepełnosprawnych. Tom 6. Oficyna wydawnicza „Impuls” Kraków 2008. str. 103

196 Osoba niewidoma na rynku pracy. Informacje dla pracownika i pracodawcy. Wydawnictwa Polskiego związku Niewidomych. Warszawa 2011

197 Klink B. Społeczeństwo multimedialne a praca osoby niepełnosprawnej. Problemy edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób niepełnosprawnych. Tom 6. Oficyna wydawnicza „Impuls” Kraków 2008. str. 119

198 Tamże str 121

Pamiętać trzeba, że jedną z dróg wiodących do integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych jest ich edukacja. Planując edukację zawodową dobrze jest zapoznać się z uregulowaniami prawnymi w tym zakresie. Istnieją rozwiązania ułatwiające osobom niepełnosprawnym edukację zawodową. Takie rozwiązania zawarte są w Ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721) oraz rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności (Dz. U. Nr 139, poz. 1328 z późniejszymi zmianami). Instytucjami zajmującymi się między innymi problemami aktywizacji zawodowej a w tym również aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych są Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie i działające przy nich Powiatowe Zespoły do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności. Osoby niepełnosprawne, o ile spełniają odpowiednie warunki, mogą ubiegać się o przyznanie renty szkoleniowej, umożliwiające osobie niepełnosprawnej zdobycie nowych kwalifikacji zawodowych¹⁹⁹. Możliwość ubiegania się o rentę szkoleniową przewiduje Ustawa z dnia 17.12.1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2013 r. poz. 1440 ze zm.) oraz Ustawa z dnia 30.10.2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz. U. z 2009 r. nr 167, poz. 1322 ze zm.).

Podsumowanie

W opracowaniu przedstawiono obszerny inwentarz problemów związanych z edukacją osób niepełnosprawnych. Trudno jednak nie odnieść wrażenia iż są to problemy o podłożu społecznym – obyczajowym. Na szczęście coraz większa część społeczeństwa zdaje sobie sprawę z korzyści jakie niesie ze sobą udział osób niepełnosprawnych w życiu społecznym.

Pokazano w ogólnym zarysie, w jaki sposób system edukacji został dostosowany do potrzeb osób niepełnosprawnych, jak również problemy związane z funkcjonowaniem kształcenia zawodowego – zwłaszcza w przygotowaniu osoby niepełnosprawnej do wejścia na rynek pracy. Wskazano rolę multimediów w kształceniu i samokształceniu a następnie możliwości zatrudniania osób niepełnosprawnych dzięki zastosowaniu zaawansowanych technologii.

Na zakończenie wymieniono uregulowania prawne, dzięki którym osoby niepełnosprawne mogą wnioskować o środki finansowe na swoją edukację. W opracowaniu pokazano obszary, na których wciąż można bardzo dużo zrobić, aby edukacja osób niepełnosprawnych przyczyniała się do jak najpełniejszego ich udziału w życiu społecznym.

*Opracowanie:
Janusz Grochmalski
Doradca zawodowy
CliPKZ Łódź
Oddział w Sieradzu*

¹⁹⁹ <http://www.zus.pl/default.asp?p=4&id=400> dostępne 23 lipca 2015 r.

Bibliografia

1. Borowska-Beszta B. Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych. Kraków 2012 Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2012
2. Cytowska B. Wołowicz – Ruszkowska A. Trener pracy. Dokument uwzględniający wiedzę zastaną na temat funkcjonowania trenera pracy, na podstawie polskich i zagranicznych opracowań. Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Warszawa 2013
3. Drake R. Bond G. Becker D. Indywidualny staż i wsparcie. Zatrudnienie wspomagane – podejście oparte na dowodach. Wydawca; Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych. Warszawa 2013
4. Gonciarz B. Ostrowska A. Pańkow W. Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób Gonciarz B. Ostrowska A. Pańkow W. Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w małych miastach i na terenach wiejskich Uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń Warszawa 2008w małych miastach i na terenach wiejskich Uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń Warszawa 2008
5. Jachimczak B. Społeczno-edukacyjne uwarunkowania startu zawodowego młodych osób niepełnosprawnych. Studium empiryczne z regionu łódzkiego. Wydawnictwo IMPULS. Kraków 2011
6. Kijak R. Niepełnosprawność w zwierciadle dorosłości. Wydawnictwo Impuls. Kraków 2012
7. „Ku wspólnocie bez barier” - Komunikat Komisji Skierowany do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Komisja Wspólnoty Europejskiej. Bruksela, 12 maja 2000 r
8. Majewski T. „Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych” Zakład Badań Centrum Badawczo – Rozwojowego Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (ZBCBR-RON), Warszawa 1995
9. Majewski T. Międzynarodowe doświadczenia w zakresie zatrudniania wspomaganych osób niepełnosprawnych.(w:) Zatrudnianie wspomagane. Materiały konferencyjne (praca zbiorowa), Warszawa 2011
10. Motow I. Kubacki J. Społeczne konteksty integracyjnego kształcenia w szkołach wiejskich. Problemy edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób niepełnosprawnych. Tom 4. Oficyna wydawnicza „Impuls” Kraków 2008.
11. Nowak A. Bezrobocie wśród niepełnosprawnych. Uniwersytet Śląski. Katowice 2002
12. Okarmus J. Tytuła M. Słownik wyrazów obcych. Wydawnictwo Szkolne PWN. Warszawa 2011
13. Ostrowska A. Sikorska J. Syndrom niepełnosprawności w Polsce. IFiS PAN. Warszawa 1996
14. Parmenter T. Promowanie możliwości szkolenia i zatrudniania osób z niepełnosprawnością intelektualną. Doświadczenia międzynarodowe. Wydawca: Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych. Warszawa 2013
15. Podręcznik oceny zawodów z punktu widzenia różnych rodzajów niepełnosprawności. Zeszyty informacyjno – metodyczne doradcy zawodowego nr 14 Gdańsk 2000.
16. Poliwczyk I. Wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Wydawca; Krajowa Izba Gospodarczo – Rehabilitacyjna. Warszawa 2007
17. Poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych. Zeszyt informacyjno – Metodyczny Doradcy Zawodowego nr 44. MPiPS. Warszawa 2009
18. Siuta J. Red. Słownik psychologii. Wydawnictwo Zielona Sowa. Kraków 2005
19. System wsparcia aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych. Red. W. Otrębski. Wydawca; Fundacja Między Nami. Lublin 1999
20. Szyłko – Skoczny M. Polityka społeczna wobec bezrobocia w Trzeciej Rzeczypospolitej. Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2004.
21. Z warsztatów Terapii Zajęciowej do pracy - rozwiązania systemowe (materiały pokonferencyjne). Publikacja opracowana przez Zarząd Główny Polskiego stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym w ramach projektu „Z WTZ do pracy – rozwiązania systemowe” Warszawa 2006

Netografia

1. https://www.pfron.org.pl/ftp/dokumenty/Badania_i_analizy/Raport_CZESC_6z6_N_umyslowa_final.pdf dostępne 18 maja 2015 r.
2. http://www.integra.rsl.pl/p,s,edukajca_osob_niepelnosprawnych,s2,szkolnictwo_zawodowe.html dostępne 18 maja 2015 r.
3. http://men.gov.pl/wp-content/uploads/2014/07/edukacja_wlaczajaca_uczniow_niepelnosprawnych1.pdf dostępne 18 maja 2015 r.
4. <http://www.scholaris.pl/resources/zasoby?api=&query=Podniesienie+efektywno%C5%9Bci+ksza%C5%82cenia+uczni%C3%B3w+ze+specjalnymi+potrzebami+edukacyjnymi&eid=0> dostępne 18 maja 2015 r.
5. <http://www.zus.pl/default.asp?p=4&id=400> dostępne 18 maja 2015 r.

Przydatne adresy internetowe

- http://men.gov.pl/wp-content/uploads/2014/07/edukacja_wlaczajaca_uczniow_niepelnosprawnych1.pdf
- <http://www.koweziu.edu.pl/>

URZĘDY PRACY

- **Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi**
ul. Wólczańska 49
90-608 Łódź
tel. 42/ 633 58 78
fax. 42/ 636 77 97
e-mail:lowu@wup.lodz.pl
www.wuplodz.praca.gov.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Łodzi**
ul. Milionowa 91
93-121 Łódź
tel. 42/ 251-65-00, 251-66-00
fax. 42/ 251-66-11, 676-80-04
e-mail:lol2@praca.gov.pl
e-mail:lol1@praca.gov.pl
www.pup-lodz.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Łodzi-Wschód**
ul. Częstochowska 40/52
93-121 Łódź
tel. 42/ 253-15-00
fax. 42/ 676-29-45
e-mail:sekretariat@puplodz.pl
www.pup.lodz.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Brzezinach**
ul. Sienkiewicza 11
95-060 Brzeziny
tel. 46/ 874 25 23
fax. 46/ 874 11 80
e-mail:sekretariat@pup-brzeziny.pl
www.pup-brzeziny.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Zgierzu**
ul. Barona 10
95-100 Zgierz
tel. 42/ 716 49 41, 716 67 82
fax. 42/ 717 41 60
e-mail:lozg@praca.gov.pl
www.pupzgierz.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Sieradzu**
Plac Wojewódzki 3
98-200 Sieradz
tel. 43/ 822 11 43, 822 11 47
fax. 43/ 822 13 31
e-mail: losi@praca.gov.pl
www.pupsieradz.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Wieluniu**
ul. Sieradzka 56a
98-300 Wieluń
tel. 43/ 843 47 33, 843 46 20
fax. 43/ 886 05 18
e-mail: lowi@praca.gov.pl
www.pup.wielun.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Łasku**
ul. Objazdowa 4
98-100 Łask
tel. 43/ 675 17 20
fax. 43/ 675 17 40
e-mail: lola@praca.gov.pl
www.puplask.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Poddębicach**
ul. Polna 9
99-200 Poddębice
tel. 43/ 678 20 22, 678 39 48
fax. 43/ 678 92 13
e-mail: lopo@praca.gov.pl
www.puppoddebice.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Wieruszowie**
ul. Waryńskiego 15
98-400 Wieruszów
tel. 62/ 784 15 53
fax. 62/ 784 11 49
e-mail: lowe@praca.gov.pl
www.pup.wieruszow.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Zduńskiej Woli**
ul. Getta Żydowskiego 4
98-220 Zduńska Wola
tel. 43/ 823 23 27
fax. 43/ 824 56 88
e-mail: sekretariat@pupzdwola.internetdsl.pl
www.pupzdwola.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Pabianicach**
ul. Waryńskiego 11
95-200 Pabianice
tel. 42/ 225 42 00, 215 70 71
fax. 42/ 215 23 00
e-mail: lopa@praca.gov.pl
www.puppabianice.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Skierniewicach**
al. Niepodległości 7
96-100 Skierniewice
tel. 46/833 61 82
fax. 46/ 833 63 99
e-mail: info@pupskierniewice.pl
www.pupskierniewice.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Łowiczu**
ul. Stanisławskiego 28
99-400 Łowicz
tel. 46/ 830 98 00, 837 04 20
fax. 46/ 837 03 73
e-mail: lolw@praca.gov.pl
www.pup.lowicz.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Łęczycy**
ul. Sienkiewicza 31
99-100 Łęczyca
tel. 24/ 721 29 14
fax. 24/ 721 32 78
e-mail: Lole@praca.gov.pl
www.pupleczyca.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Rawie Mazowieckiej**
ul. 1 Maja 1 A
96-200 Rawa Mazowiecka
tel. 46/ 814 40 51, 814 45 18
fax. 46/ 814 35 34
e-mail: lorm@praca.gov.pl
www.puprawa.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Kutnie**
ul. Wyszyńskiego 11
99-300 Kutno
tel. 24/ 355 70 50
fax. 24/ 355 70 51
e-mail: loku@praca.gov.pl
www.pupkutno.com.pl

- **Powiatowy Urząd Pracy w Piotrkowie Trybunalskim**
ul. Dmowskiego 27
97-300 Piotrków Trybunalski
tel./fax. 44/ 647 45 26
e-mail:lopi@praca.gov.pl
www.puppiotrkow.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Bełchatowie**
ul. Bawelniana 3
97-400 Bełchatów
tel. 44/ 632 94 04
fax. 44/ 632 64 89
e-mail:lobe@praca.gov.pl
www.pupbelchatow.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Radomsku**
ul. Tysiąclecia 2
97-500 Radomsko
tel. 44/ 683 73 56 - 58
fax. 44 / 683 73 59
e-mail:lora@praca.gov.pl
www.pup-radomsko.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Tomaszowie Mazowieckim**
ul. Konstytucji 3 Maja 46
97-200 Tomaszów Mazowiecki
tel. 44/ 724 60 79, 724 68 64, 724 62 82
fax. 44/ 724 26 75
e-mail:loto@praca.gov.pl
www.puptomaszow.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Pajęcznie**
ul. 1-go Maja 65
98-330 Pajęczno
tel. 34/ 311 28 82 311 28 42
fax. 34/ 311 12 92
e-mail:praca@pup.pajeczno.pl
www.pup.pajeczno.pl
- **Powiatowy Urząd Pracy w Opocznie**
ul. Armii Krajowej 2 A
26-300 Opoczno
tel. 44/ 736 14 45-48
tel./ fax. 44/ 736 14 45 – 48 wew.102,103
e-mail:loop@praca.gov.pl
www.pupopoczno.pl

AGENCJE ZATRUDNIENIA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

- **Centrum Edukacji i Aktywizacji Zawodowej Osób Niepełnosprawnych**
ul. Dowborczyków 30/34
90-019 Łódź
tel.: 42/ 237 55 19
e-mail: lodz@idn.org.pl
www.aktywizacja.org.pl
- **Caritas Archidiecezji Łódzkiej**
ul. Gdańska 111
90-507 Łódź
tel.: 42/ 636 02 30
e-mail: a.juskieicz@toya.net.pl

ZAKŁADY AKTYWIZACJI ZAWODOWEJ

- **Zakład Aktywności Zawodowej**
ul. Mikołaja Gogola 12
92-513 Łódź
tel.: 42/ 673 05 35
e-mail: zaz@zaz.com.pl
www.zaz.com.pl
- **Zakład Aktywności Zawodowej „Dobry Start”**
ul. Krawiecka 10abc
91-836 Łódź
tel.: 42/ 616 06 20
ul. Zawiszy Czarnego 22
91-824 Łódź
tel.: 42/ 655 14 07
e-mail: isniegula@tpn.org.pl
- **Zakład Aktywności Zawodowej „Zdrowa Kuchnia”**
ul. Jedlinowa 42/44
95-073 Jedlicze
tel.: 42/ 717 91 67 wew.152
e-mail: zdrowakuchnia@tpn.org.pl
- **Zakład Aktywności Zawodowej Wieruszów**
ul. Marianów 7
98-400 Wieruszów
tel.: 62/ 781 62 12
e-mail: biuro@zazwieruszow.org.pl
www.zazwieruszow.org.pl

- **Zakład Aktywizacji Zawodowej Rawa Mazowiecka**
ul. Katowicka 24E
96-200 Rawa Mazowiecka
tel.: 46/ 814 26 19
e-mail:zazrawa@gmail.com
www.zaz.spoldzielniarawa.pl
- **Zakład Aktywizacji Zawodowej KRES**
ul. Dąbrowskiego 225/243
93-231 Łódź
tel.: 42/ 642 67 35
e-mail:m.kozlowicz@kres.org
www.kres.org

ZAKŁADY PRACY CHRONIONEJ

- **„ATOS” Sp. z o.o.**
Ochrona osób i mienia.
ul. Widzewska 14,
92-229 Łódź
tel.: (42) 677 57 01
e-meil:atos@atos.pl
www.atosochrona.pl
- **„METGAL” Sp. z o.o.**
Polski Związek Głuchych
ul. Bartnicza 18,
92-612 Łódź
tel: (42) 648 84 46, (42) 296 57 04
www.pzgmetgal.pl
- **„AR-POL” P.P.U.H. A. Rutkowski**
al. Politechniki 9b,
93-590 Łódź
tel.: (42) 636 47 53
e-mail: ar-pol@ar-pol.pl
www.ar-pol.pl
- **„ARJAN” M. Rojewski i wspólnicy sp. k.**
al. Polna 15 a,
91-328 Łódź
te.: (42) 612 29 69
e-mail:biuro@arjan.pl
www.arjan.pl

- **„LOTOS” PUH s.j. A. Rerych, S. Ryś**
ul. P. Gojawczyńskiej 1/3,
93-249 Łódź
tel.: (42) 642 83 17, (42) 642 84 59
www.lotos.home.pl
- **„POLFILTER” s.j.**
ul. Tymienieckiego 21,
92-349 Łódź
tel.: (42) 674 98 65, (42) 253 19 14
e-mail: polfilter@polfilter.com.pl
www.polfilter.com.pl
- **„MEDICAL MAGNUS” Sp. z o.o.**
ul. Kościuszki 29,
90-418 Łódź
działalność:
ul. Kopernika 38,
90-552 Łódź
tel.: (42) 637 19 77
e-mail: biuro@mmcenter.pl
www.magnusclinic.pl
- **„PERFEKT PLUS” Sp. z o.o.**
Przeds. Zaopatrz. Gastronom.
ul. Papiernicza 7,
92-312 Łódź
tel.: (42) 250 72 71/72
e-mail: perfect@perfect-plus.pl
www.perfect-plus.pl
- **„A&A” Firma Handlowa A. Majsterek**
ul. Piotrkowska 146,
90-063 Łódź
tel.: (42) 636 95 11, (42) 636 36 53
e-mail: aia@aia.pl
www.aia.pl
- **„ANTOM” PPH s.j.**
ul. Szczawnicka 13,
92-102 Łódź
ul. Traktorowa 148/158
tel.: (42) 679 33 80, 648 41 10, 648 41 95
e-mail: cosmetics@antom.pl
www.antom.pl

- **„ORPEL”**
Spółdzielnia Usług Techniczno-Handlowych i Wdrożeń
 ul. Lodowa 101,
 93-232 Łódź
 tel.: (42) 649 15 50, 649 20 64, 253 15 64
 e-mail: orpel@orpel.com.pl
www.orpel.com.pl
- **„ADWA” PPHTU Sp. z o.o.**
Sekretariat:
 ul. Lodowa 107,
 93-232 Łódź
 ul. Trzykrotki 14,
 92-704 Łódź
 tel.: (42) 649 15 68, 649 24 93
www.adwa.pl
- **„KEL-MET” PPUH J. Kieler**
 ul. Gminna 5,
 90-601 Łódź
 tel.: (42) 648 88 98, 501 038 681
 e-mail: keltem@kelmet.pl
www.kelmet.pl
- **„GIERAŃCZYK” sp. zo.o.**
 ul. Deotymy 3/15,
 93-267 Łódź
 tel.: (42) 636 70 07, 636 0252
www.gieranczyk.pl
- **„EURO-DOM” Sp. z o.o.**
 ul. Lodowa 101,
 93-232 Łódź
 tel.: (42) 649 11 95, 649 20 96
 e-mail: biuro@eurodom.m4u.pl
www.eurodom.m4u.pl
- **„MEGA” PPHU Export-Import s.c. A. Kardas, M. Ostalczyk**
 ul. Rajdowa 8.
 94-003 Łódź
 tel.: (42) 689 80 77, 686 56 53
 e-mail: mega_lodz@wp.pl
- **“GWARANT INSURANCE” sp. zo. o.**
 Pl. Zwycięstwa 2,
 90-312 Łódź
 tel.: (42) 677 26 77 wew.115

- **„LASER-SINEX” Sp. z o.o.**
ul. Częstochowska 38/52,
93-121 Łódź
tel.: (42) 676 23 27 wew.33
e-mail: laser-sinex@laser-sinex.pl
www.laser-sinex.pl
- **„EVRES – SECURITY”**
ul. Promienna 18,
91-603 Łódź
tel.: 788 504 777
www.evres.pl
- **„ALFAS” PPUH Sp. z o.o.**
ul. Pomorska 40,
91-408 Łódź
tel.: (42) 630 31 80, 630 31 70
e-mail: alfas@alfas.com.pl
www.alfas.com.pl
- **„REMISTER” PPHU**
ul. Niciarniana 49b,
92-320 Łódź
tel.: (42) 676 34 17, 674 02 01
e-mail: remister@remister.pl
www.remister.pl
- **„ARES” Punkt Usługowy, B. i A. Kostrzewski**
zakład: ul. Magnesowa 7,
93-482 Łódź
biuro: ul. Obywatelska 102/104
tel.: (42) 680 08 78, 681 84 91
- **„FEDRA” PPHU sp. zo.o.**
ul. Niciarniana 2/6,
92-208 Łódź
tel.: (42) 253 59 80
e-mail: fedra99@wp.pl
- **Organika – CAR S.A.**
ul. Teofilowska 54/56,
91-203 Łódź
biuro: ul. Ciasna 22,
93-531 Łódź
tel.: (42) 682 58 44, (42) 683 33 34, 682 58 92
e-mail: office_car@organika.com.pl
www.organika.com.pl

- **Hotel BOSS M. Bentyn, M. Zalewska**
Biuro: ul. Tatrzańska 11
 ul. Romana 44,
 93-370 Łódź
 ul. Piłsudskiego 241
 tel.: (42) 676 31 05, (42) 251 82 00
 e-mail: recepcja@hotel-boss.pl
www.hotel-boss.pl
- **„BOSS” M. Bartnik**
 ul. Romana 44,
 93-370 Łódź
 tel.: (42) 674 07 36, 674 62 48
 e-mail: recepcja@hotel-boss.pl
www.hotel-boss.pl
- **„CLEANER” Sp. z o.o.**
siedziba: ul. Piotrkowska 209/4,
 90-451 Łódź
biuro: ul. Telefoniczna 28,
 91-728 Łódź
 tel.: (42) 680 25 46,47
 e-mail: cleaner@cleaner.com.pl
www.cleaner.com.p
- **„INTER INWEST „ Dąbrowska sp. k.**
 ul. 3-go Maja 64/ 66,
 93-403 Łódź
 tel.: (42) 250 26 15
www.interinvest.pl
- **„ORDOM” R. Krasieński i wspólnicy s.j.**
 ul. Milionowa 55,
 93-113 Łódź
 tel.: (42) 681 07 80
 e-mail: ordom@autograf.pl
www.ordom.pl
- **„SERVO” Sp. z o.o.**
 ul. Lutomierska 131,
 91-035 Łódź
 tel.: (42) 636 15 18, (42) 619 29 00
 e-mail: servo@servo.pl
www.servo.com.pl
- **„SUNCO POLSKA” Sp. z o.o.**
 ul. Piotrkowska 109,
 90-425 Łódź

Oddział: ul. Duńska 3/5,
91-204 Łódź
tel.: (42) 230 34 93, 674 82 60
e-mail: m.rutkowska@sunco.com.pl
www.sunco.com.pl

- **„ŚWIATOWID” US**
ul. Sienkiewicza 9,
90-113 Łódź
tel.: (42) 632 69 64, 633 56 49
e-mail: biuro@swiatowid-ochrona.pl
www.swiatowid-ochrona.pl
- **„POKÓJ”**
Spółdzielnia Elektrotechniczna
ul. Warecka 1,
91-202 Łódź
tel.: (42) 254 79 00
www.pokoj.com.pl
- **„MORS” Spółdzielcze Zakłady Chemiczne**
Zakład w Zgierzu
ul. Telefoniczna 28,
91-728 Łódź
tel.: (42) 678 74 14, 679 10 69
e-mail: biuro@mors.net.pl
www.mors.net.pl
- **Spółdzielnia Inwalidów im. H. Sawickiej**
ul. Smutna 16,
91-729 Łódź
tel.: (42) 679 13 90
e-mail: prezes@sawicka.pl
www.sawicka.pl
- **„GRUPA OCHRONA AUH” Sp. zo. o.**
ul. Senatorska 21,
93-176 Łódź
tel.: (42) 640 32 77, 640 32 76
e-mail: poczta@grupaochrona.pl
www.grupaochrona.pl
- **„INLAM” Spółdzielnia Inwalidów**
ul. Tymienieckiego 20,
90-349 Łódź
tel.: (42) 674 20 35
e-mail: sekretariat@inlam.pl
www.inlam.pl

- **„NAT-ANN”**
Firma Konfekcyjna A. Salata
ul. Konopnickiej 8 a,
93-329 Łódź
tel.: (42) 646 02 37
e-mail: natann@binar.pl
- **„JACKOLO” s.j.**
ul. Lodowa 104,
93-232 Łódź
tel.: (42) 640 73 22/23
e-mail: jackolo@jackolo.com.pl
www.jackolo.com.pl
- **„MM SERVICE SECURITY” sp. zo. o.**
ul. 3 – go Maja 64/66,
93-408 Łódź
tel.: (42) 682 43 32
e-mail: biuro@mmservice.com.pl
www.mmservice.com.pl
- **„PATRONA”**
Agencja Usługi Ochrony Osób i Mienia Z. Wawrzkowicz
ul. Przelajowa 22 b,
94-044 Łódź
tel.: (42) 633 30 82 w. 21
e-mail: zdzislaw.detektyw@gmail.com
www.patrona-ochrona.pl
- **„PULSAMED” NZOZ ZP sp. zo. o.**
ul. POW 26,
90-248 Łódź
tel.: (42) 633 32 75, 633 32 65
e-mail: rejestracja@pulsamed.com.pl
www.pulsamed.com.pl
- **„BA-ZA” Zapart i Syn s.j.**
ul. Kunickiego 9,
95–200 Pabianice
tel.: (42) 227 37 72
e-mail: bazapl@wp.pl
- **„MAGNUS” Przedsiębiorstwo A. Muszyński**
ul. Warszawska 72,
95–200 Pabianice
tel.: (42) 675 34 44
e-mail: magnus@magnusholding.pl
www.magnusholding.pl

- **„KASIA” PPH K. Makulska**
ul. Miętowa 4,
95-200 Pabianice
tel.: (42) 213 18 13/14
e-mail:kasia@moda.com.pl
www.kate.com.pl
- **„DREMUS”**
Przedsiębiorstwo Waldemar Muszyński
ul. Warszawska 116,
95-200 Pabianice
tel.: (42) 676 22 33, 676 31 02
www.dremus.pl
- **„INTAP” Tobik sp.j.**
ul. Rokicińska 110/112,
95-006 Brójce, Bukowiec
tel.: (42) 230 24 35
e-mail:intap@intap.com.pl
www.intap.com.pl
- **„CZA-TA” sp. zo.o.**
ul. Północna 2,
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 647 44 07, 601 448 779
e-mail:krzysztof.laczny@cza-ta.com.pl
www.cza-ta.com.pl
- **„INWEMER ” Ochrona sp. zo. o.**
ul. Sulejowska 45,
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 732 17 80, 732 16 74
e-mail:siedziba@inwemer.pl
www.inwemer.pl
- **„INWEMER APT”**
ul. Sulejowska 45,
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 732 16 46/47
e-mail:siedziba@inwemer.pl
www.inwemer.pl
- **„INWEMER - SYSTEM ” sp. zo. o.**
ul. Sulejowska 45,
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 732 16 59/53
e-mail:siedziba@inwemer.pl
www.inwemer.pl

- **„SYSTEM II ” sp. zo. o.**
ul. Sulejowska 45,
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 732 16 53, 732 16 61
e-mail:siedziba@inwemer.pl
www.inwemer.pl
- **„PIOCEL” sp. zo. o.**
ul. Dworska 6a,
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 646 80 32
e-mail:piocel@wp.pl
www.piocel.pl
- **„ROKA – MED.”**
A. Kantorski i Wspólnicy sp. j.
ul. Polna 14,
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 732 69 80/81
e-mail:marketing@roka.pl
www.roka.pl
- **„ROKA ” A. I. Kantorski s. k.**
ul. Polna 14,
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 732 69 80
e-mail:marketing@roka.pl
www.roka.pl
- **„KAREX” PPH**
ul. Franklina Roosevelta 42,
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 647 45 66
e-mail:pphukarex@interia.pl
- **„FENIKS ” Huta Szkła S. Renasik**
ul. Przemysłowa 31,
97–300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 732 68 34
e-mail:biur@hutafeniks.pl
www.hutafeniks.pl
- **„HAFTINA ” Michalscy s. j..**
ul. Witosa 38,
97–300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 732 64 30(31)
e-mail:magazyn@haftina.pl
www.haftinahouse.pl

- **„HEMPIS ” s. j. M. Pietrzak i Synowie**
ul. Łódzka 30 a,b,
97–300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 646 11 77
e-mail:centrala@hempis.pl
www.hempis.pl
- **„AGAT ” sp. zo. o.**
ul. Wojska Polskiego 118,
97–300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 646 28 49
e-mail:biuro@hotelagat.pl
www.hotelagat.pl
- **„ANPOL ” PPH**
ul. Topolowa 17d,
97–300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 647 45 31, 732 20 00
e-mail:angol@onet.pl
- **„SZTUKA ŁOWICKA”
Agnieszka Krajewska**
ul. Sochaczewska 1,
99-400 Łowicz
tel.: (46) 837 38 54
www.krajewski.com.pl
- **„T.E.D.”
Firma Tadeusz Dąbrowski**
ul. Kołtąja 42,
97-500 Radomsko
tel.: (44) 685 17 30
e-mail:biuro@firmated.pl
www.firmated.pl
- **„UNICAR” P. U. H. s.j. W. i D. Jaguścik**
ul. Narutowicza 239,
97-500 Radomsko
tel.: (44) 682 60 50 w. 33
e-mail:księgowość@jaguscik.pl
www.jaguscik.pl
- **„BARDA” PPUH sp. zo. o.**
ul. Sucharskiego 49,
97-500 Radomsko
tel.: (44) 682 35 55, 519 748 049
e-mail:biuro@barda.pl
www.bard.pl

- **„MONIKA” sp. zo. o.**
ul. Ks Karola Kościowa 22,
97-500 Radomsko
tel.: (44) 682 22 24, 682 20 07
e-mail: biuro@monikaszwalnia.pl
www.monikaszwalnia.pl
- **„RIM”**
Przedsiębiorstwo Usług Ochrony i Mienia s.j.
ul. Krańcowa 38,
97-500 Radomsko
tel.: (44) 682 47 20
e-mail: biuro@rim.pl
www.rim.pl
- **„TEXPOL” Sp. zo. o.**
ul. Polna 4,
Borkowice 26
95-081 Dłutów
tel.: (44) 634 05 78, 634 05 18
e-mail: biuro@texpol.net.pl
www.texpol.net.pl
- **„SFINKS”**
Agencja Ochrony
ul. M.C. Skłodowskiej 8,
99-301 Kutno
tel.: (24) 254 92 21
e-mail: biuro@sfinks.kutno.pl
www.sfinks.kutno.pl
- **„TOMA” PPH sp. zo. o.**
ul. Piłsudskiego 57,
97-200 Tomaszów Mazowiecki
tel.: (44) 724 50 43, 724 23 19
e-mail: biuro@pphtoma.pl
www.pphtoma.pl
- **„TRANSFER” S.A.**
Towarzystwo Inwestycyjno-Kapitałowe
ul. Zielona 7,
97-200 Tomaszów Mazowiecki
tel.: (44) 724 69 13, 724 49 19
e-mail: sekretariat@ochronatransfer.pl
www.ochronatransfer.pl

- **„U-CAR” P. U. H. Motoryzacji Sp. zo.o.**
ul. Łowicka 127,
96-100 Skierniewice
tel. : (46) 833 42 91
e-mail: 75406p@dealer.fiat.pl
www.ucar.pl
- **Zakład Elementów Indukcyjnych Spółdzielnia Inwalidów**
ul. Tuwima 5,
96-100 Skierniewice
tel.: (46) 833 26 38, 604 943 821
e-mail: biuro@sizei.pl
www.sizei.pl
- **„ANDEX” – Pawłowsy s.j.**
ul. Czerwona 14,
96-100 Skierniewice
tel.: (46) 833 98 27
e-mail: sklep@andex.pl
www.andex.pl
- **„KOMA” Konstanty Marat**
ul. Nowobielańska 45 a,
96-100 Skierniewice
tel.: (46) 834 50 47
e-mail: kmarat@wp.pl
www.info-grupa.pl
- **„PROMYK” Spółdzielnia Inwalidów**
ul. Kościelna 1,
96-100 Skierniewice
tel.: (46) 833 44 73 w. 223, (46) 832 12 59
e-mail: promyk@internet.pl
- **„TWO-MET” Spółdzielnia Inwalidów**
ul. Dąbrowskiego 13,
95-100 Zgierz
tel.: (42) 716 39 03, 716 28 10
e-mail: twomet@arg.pl
e-mail: twomet@two-met.pl
www.two-met.arg.pl
- **„SAWO – RECYKLING” sp. j.**
ul. A. Struga 43,
95-100 Zgierz
tel.: (42) 716 40 56
e-mail: info@sawo-recykling.pl
www.sawo-recykling.pl

- **„TOMTEX” T. Cajdler, M. Janicki s.j.**
ul. Uroczą 6,
95-100 Zgierz
tel.: (42) 717 46 46, 716 40 01
e-mail: biuro@tomtex.pl
www.tomtex.pl
- **„REX-BUT”
Przedsiębiorstwo Obuwnicze S.I.
w likwidacji**
ul. Północna 7,
99-200 Poddębice
tel.: (43) 678 22 18
e-mail: rex-but@wp.pl
- **„HERS ” PPH**
ul. Łódzka 37 a,
99-200 Poddębice
tel.: (43) 678 29 81
e-mail: herspvh@op.pl
- **„BUDROMEL” PPU sp. zo. o.**
Rodrysin 14,
99-200 Poddębice
tel.: (43) 678 81 56, 678 32 53
- **„IRMOS” Chłodnia s.j.**
ul. Targowa 7,
98-200 Sieradz
tel.: (43) 822 44 20
e-mail: irmos@irmos.pl
www.irmos.pl
- **„MARK-BUD” PPH sp. z o. o.
Oddział Zakład Produkcji Spożywczej**
Stawiszczc-Ludwików 1,
98-200 Sieradz
tel.: (43) 822 47 68
e-mail: biuro@bartlomiej.pl
www.mark-bud.biz
- **„INWAR” S.A.**
ul. Wojska Polskiego 102,
98-200 Sieradz
tel.: (43) 827 07 50
www.inwar.pl

- **„ATRAKCJA” sp. zo. o.**
ul. Zakładników 7 a,
98-200 Sieradz
tel.: (43) 822 62 46
e-mail: biuro@atrakcja.info.pl
www.atrakcja.info.pl
- **„AWER” PPH P. Rosiakowie PPUH s.j.**
ul. Wyzwolenia 3,
98-200 Sieradz
tel.: (43) 822 78 07
e-mail: erosiak@tlen.pl
- **„MAJAMI” sp. z o. o. sp. k.**
ul. Sw. A. Chmielowskiego 8,
97-400 Bełchatów
tel.: (44) 634 83 31, 634 89 48
e-mail: handlowy@majami.pl
www.majami.pl
- **„PAKOS” sp. zo. o.**
ul. A. Mickiewicza 2,
26-300 Opoczno
tel.: (44) 755 28 24, 755 25 25
e-mail: pakos@opocznianka.com.pl
www.pakosopoczno.pl
- **„KONIAREK”**
Zakład Przetwórstwa Mięsnego
Kozia Góra 40,
99-307 Strzelce
tel.: (24) 356 65 95
e-mail: sekretariat@koniarek.pl
www.koniarek.pl
- **„KORDUS” PPH P. Krzyk**
ul. Krzywa 10,
95-020 Andrespol
tel.: (42) 213 24 38, 213 26 28
e-mail: kordus@kordus.com.pl
www.kordus.com.pl
- **„CENTRUM” PPHU Owczarek s.j.**
ul. Zielonogórska 19/21,
98-220 Zduńska Wola
tel.: (43) 824 37 73, 823 63 53
e-mail: p.zbierski@centrum.biz.pl
www.centrum.biz.pl

- **„DREWNOPOL” PPHU Z. Kępka**
ul. Chopina 8,
95-020 Andrespol

Zakład produkcji drzewnej. Skład drewna:

ul. Mariańska 14/16
95-200 Pabianice
tel.: (42) 215 27 53, 227 09 27
e-mail: drewnopol@drewnopol.pl
www.drewnopol.pl

- **„KAMAX” W.P. H. P. Anna Kluska**
ul. Opiesińska 7 a,
98-220 Zduńska Wola
tel.: (43) 823 32 01
e-mail: bok@kamax.net.pl
www.kamax.net.pl

- **„BONEX” P.H.S.I.**
ul. Szpitalna 4,
98-220 Zduńska Wola
tel.: (43) 823 23 58, 823 48 93
e-mail: poczta@bonex.com.pl
www.bonex.com.pl

- **„ZGODA” Spółdzielnia Inwalidów**
ul. 8 Marca 1,
95-050 Konstantynów Łódzki
tel.: (42) 211 11 62
e-mail: office@zgoda.pl
www.zgoda.pl

- **„TECZA” Spółdzielnia Inwalidów**
ul. Lotnicza 2 a,
99-100 Łęczyca
tel.: (24) 721 27 20, 721 25 21
e-mail: biuro@teczasi.pl
www.teczasi.pl

- **„PRZYSZŁOŚĆ” Spółdzielnia Inwalidów**
ul. Szkolna 5,
98-300 Wieluń
tel.: (43) 843 44 57, 843 37 37
e-mail: biuro@futuretex.pl
www.futuretex.pl

SPÓŁDZIELNIE SOCJALNE

- **Spółdzielnia Socjalna "PRZEDSIĘWZIĘCIE"**
91-055 Łódź
ul. Rybna 7 A-E
tel.: 601 670 544, 502 631 556
emisariusz@poczta.onet.pl
- **"FENIKS" Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna**
97-200 Tomaszów Maz.
ul. Legionów 25A
tel.: 44/ 7250193, 608 247 746
fenikssocjalna@wp.pl
- **Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna "PIĄTKA"**
94-213 Łódź
ul. Pługowa 10
tel.: 42/ 6110857, 694 451 245
multismultum@o2.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "KOTWICA"**
90-252 Łódź
ul. Jaracza 42
tel.: 42/ 6463041, 668 274 343, 668 577 271
potworniusz@o2.pl
- **Wieloresortowa Spółdzielnia Socjalna**
94-025 Łódź
ul. Objazdowa 17
- **Spółdzielnia Socjalna „KSERO ZAWISZA”**
91-836 Łódź
ul. Krawiecka 10abc
tel.: 42/ 6160620
www.kserozawisza.pl
- **Łódzka Spółdzielnia Socjalna "NA PROSTEJ"**
91-601 Łódź
ul. Piliczna 1
tel.: 42/ 6597066, 509 782 315, 509 117 939
- **Wielobranżowa Socjalna Spółdzielnia "KONSULTANT"**
91-162 Łódź
ul. Sztaudyngera 34
tel.: 42/ 6300613, 606 267 409, 603 666 033
konsultant5@o2.pl
paula@cordef.net.pl

- **Spółdzielnia Socjalna Energia**
91-610 Łódź
ul. Beskidzka 133
- **Spółdzielnia Socjalna MONTER**
97-300 Piotrków Tryb.
ul. Rzeczna 8
tel.: 669 339 532
marylapt@wp.pl
- **Spółdzielnia Socjalna MARZENIE**
97-217 Lubochnia
ul. Tomaszowska 13
tel.: 44/ 7103712, 665 542 822
ss_marzenie@wp.plstowarzyszenie_odnowa@op.pl
www.odnowalubochnia.pl
- **Spółdzielnia Socjalna SEKWENS**
91-202 Łódź
ul. Warecka 3
tel.: 42/ 2394804
sssekwens@wp.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "EXOOP"**
91-302 Łódź
ul. Snycerska 6
tel.: 42/ 6610108, 504 043 043
biuro.exoop@gmail.com
www.exoop.pl
- **Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna "EKO-START"**
97-403 Drużbice
Bukowie Górne 12
tel.: 793 763 323, 691 757 886
eko-start@wp.pl
- **Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna "SPEED SERVICE"**
91-035 Łódź
ul. Lutomierska 131
tel.: 507 331 011, 693 167 088, 667 017 417
wssspeedservicelodz@gmail.com
- **Handlowo-Usługowa Spółdzielnia Socjalna MADEA**
96-100 Skierniewice
ul. Senatorska 25
tel.: 785440555
madagaskar@hussmadea.org
biuro@hussmadea.org
www.madagaskar.hussmadea.org

- **Spółdzielnia Socjalna PROMYK NADZIEI**
26-300 Opoczno
ul. Wyszyńskiego 2 A
tel.: 44/ 7556052, 514322803
spoldzielnia.socjalna@interia.eu
- **Łódzka Spółdzielnia Socjalna "BIOEKOMED"**
90-223 Łódź
ul. Rewolucji 1905 r. 82 lok. c27
tel.: 793130204, 794743894
biuro@bioekomed.pl
www.bioekomed.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "COMMUNAL SERVICE"**
95-060 Brzeziny
ul. Sienkiewicza 10/12
tel.: 42 2351752, 669448808
biuro@communalservice.pl
communalservice.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "NA WZNIESIENIACH"**
92-701 Łódź
Byszewy 40
tel.: 797461778, 797461780, 797461781
biuro@nawzniesieniach.pl
www.nawzniesieniach.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "FIGA"**
90-425 Łódź
ul. Piotrkowska 101
tel.: 509248953
zarazwracambistro@gmail.com
www.zarazwracambistro.pl
- **NOVENTA Spółdzielnia Socjalna**
93-133 Łódź
ul. Kilińskiego 236/4
tel.: 42 2367499
noventa@uwolnienie.pl
- **Spółdzielnia Socjalna „ZŁOTA RĄCZKA”**
91-312 Łódź
ul. Urzędnicza 11/38
tel.: 42 6545664, 518100562
zlotaraczka@o2.pl
www.zlota-raczka.biz

- **Spółdzielnia Socjalna „KAZIK”**
91-464 Łódź
ul. Wspólna 6
tel.: 691263266, 609547086
pomykala.blazej@gmail.com
- **Spółdzielnia Socjalna "WETERAN"**
90-607 Łódź
ul. Wólczańska 27
tel.: 518621829
- **Tomaszowska Spółdzielnia Socjalna "IMPULS"**
97-200 Tomaszów Maz.
ul. Cekanowska 5
tel.: 531001055
impuls@tomaszow-maz.home.pl
- **Spółdzielnia Socjalna K-5**
99-300 Kutno
Gołębiew Stary 1
tel.: 534100025
kraina.k5@gmail.com
www.krainamlodychodkrywcow.pl
- **Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna "SIÓDEMKA"**
90-058 Łódź
ul. Sienkiewicza 61a
tel.: 668483819, 888551149
noclegi.siodemka@wp.pl
- **Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna "DELA"**
95-100 Zgierz
ul. Ks. Rembowskiego 1
tel.: 42 2806079
raznawozie@miastotkaczy.pl
- **Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna "OMNIBUS"**
91-157 Łódź
ul. Wici 36/76
tel.: 790293162
ris@onet.eu
- **Spółdzielnia Socjalna ISSA**
90-215 Łódź
ul. Rewolucji 1905 r.
tel.: 48/27 42 2398708
hostel@lagranda.pl
lagranda.pl

- **"EUREX NIERUCHOMOŚCI" Spółdzielnia Socjalna**
91-063 Łódź
ul. Zachodnia 40
tel.: 505939699, 790666023
eurex.gratka.pl
- **Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna OGNIWO**
90-062 Łódź
ul. Piotrkowska 138/140
tel.: 601385310
klubdom@gmail.com
www.facebook.com/klubDOM
- **Kaletnicza Spółdzielnia Socjalna "SKORPIONS"**
97-300 Piotrków Tryb.
ul. Wojska Polskiego 85
tel.: 504482343, 797352061
spoldzielnia.skorpions@gmail.com
www.skorpions.com.pl
- **Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna "WIKTORIA"**
26-337 Niewierszyn
Niewierszyn 27A/1
tel.: 514365780
wsswiktoria@gmail.com
www.wsswiktoria.ubf.pl
- **"WIOSŁO DLA ŁÓDZI" Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna**
90-631 Łódź
ul. A. Struga 27a
tel.: 502136081, 505095222
wioslodlalodzi@interia.pl
www.bajka-lodz.pl
- **Spółdzielnia Socjalna „SPÓŁA DZIAŁA”**
92-318 Łódź
al. Piłsudskiego 135
tel.: 885504555, 693145340
biuro@spoladziala.pl
www.spoladziala.pl
- **Spółdzielnia Socjalna 5TY KOLOR**
94-222 Łódź
ul. Fizylierów 3
tel.: 607724520, 726727558
biuro@5kolor.pl
www.5kolor.pl

- **Spółdzielnia Socjalna „FERWORK”**
92-318 Łódź
al. Piłsudskiego 135
tel.: 796633631
prophete@o2.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "PRACOWNIA SITODRUKU"**
92-318 Łódź
al. Piłsudskiego 135
tel.: 731574746, 533345209
blot.pracownia@gmail.com
www.blotpracownia.pl
- **"LARIGO GROUP" Spółdzielnia Socjalna**
90-245 Łódź
ul. Wierzbowa 18
tel.: 791269300, 792800286
biuro@spakujemy.pl
spakujemy.pl
- **"TIME" Spółdzielnia Socjalna**
93-231 Łódź
ul. Dąbrowskiego 225/243/106
tel.: 730891730
time@ti-me.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "W TE PĘDY"**
90-107 Łódź
ul. Traugutta 14
tel.: 42 2073180, 724129104
wtepedy@gmail.com
wtepedy.blogspot.com
- **Bełchatowska Spółdzielnia Socjalna "RODZINA"**
97-400 Bełchatów
ul. Czapliniecka 19A
- **"Centrum Wspierania Ruchu Rowerowego CWRR" Spółdzielnia Socjalna**
98-200 Sieradz
ul. Dominikańska 1
tel.: 516491431, 512085845
kontakt@cudosfera.org
- **Spółdzielnia Socjalna "WSPARCIE"**
95-100 Zgierz
ul. Chełmska 16/18
tel.: 42 7190727
www.wsparcie.tpn.org.pl

- **Spółdzielnia Socjalna "ROBELIA"**
92-701 Łódź
Byszewy 1/42
tel.: 509035132, 667953244
- **Spółdzielnia Socjalna "WIERUSZOWIAK"**
98-400 Wieruszów
ul. Kępińska 2
- **Spółdzielnia Socjalna "TAK JAK W DOMU"**
98-200 Sieradz
ul. 23 Stycznia 11/2A
lorak1@wp.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "ZAMKOWA KRAINA"**
95-020 Wiśniowa Góra
ul. Gimnastyczna 13A
- **Spółdzielnia Socjalna "INCEPCJA"**
95-070 Aleksandrów Łódzki
Beldów 43
tel.: 885800058, 885800057
biuro@incepcja.org
www.incepcja.org
- **Spółdzielnia Socjalna "DOGONIĆ MARZENIA"**
99-335 Witonia
ul. Centralna 13
tel.: 790452424, 790462424
malyksiazewitonia@interia.pl
dogonic-marzenia.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "VARIA"**
90-558 Łódź
ul. 28 Pułku Strzelców Kaniowskich 71/73
tel.: 660777986
biuro.varia@gmail.com
spoldzielniavaria.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "CUKRO-ŚWIAT"**
90-114 Łódź
ul. Sienkiewicza 15
tel.: 788945213, 788945218
bartek.janicki@onet.pl
- **Spółdzielnia Socjalna EMPORIA**
90-569 Łódź
ul. Pogonowskiego 80/12
tel.: 42 2910342

- **LOCUS Spółdzielnia Socjalna**
90-361 Łódź
ul. Piotrkowska 276/B2
tel.: 42 2354515
biuro@locus.lodz.pl
www.locus.lodz.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "EDU-PASJA"**
26-300 Opoczno
ul. Skłodowskiej 22
tel.: 44 6172358, 790815428
przedszkole-tygrysek@wp.pl
tygrysek-opoczno.pl
- **Spółdzielnia Socjalna CAMERAL STUDIO 7**
93-126 Łódź
ul. Przybyszewskiego 91/99/2
tel.: 512205310, 606256355
harpaw.ph@gmail.com
cameral7.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "SOCIAL WORK"**
98-200 Sieradz
ul. Kościuszki 5
tel.: 500432789
social-networking.pl
- **"HEAVEN" Spółdzielnia Socjalna**
91-726 Łódź
ul. Wojska Polskiego 190
tel.: 42 6172283
sklep@papierosyheaven.pl
www.papierosyheaven.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "ŁÓDZKA SZANSA"**
93-504 Łódź
ul. Cieszkowskiego 2 A
tel.: 42 6323359, 668399211
fundacja-kobiet@wp.pl
spoldzielnia-szansa.pl
- **"RENOWATOR ART" Spółdzielnia Socjalna**
92-103 Łódź
ul. Brzezińska 32
tel.: 790733304, 603815819
kontakt@renowatorart.pl
renowatorart.pl

- **JADEJ Spółdzielnia Socjalna**
97-500 Radomsko
ul. Sokola 5
tel.: 500059027
biuro@sitodruk-jadej.pl
sitodruk-jadej.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "JEDZONKOWO"**
93-167 Łódź
ul. Przyborowskiego 6/2
- **Handlowo-Usługowa Spółdzielnia Socjalna "SAMO ZDROWIE"**
90-007 Łódź
pl. Komuny Paryskiej 5A
tel.: 507075325
- **Spółdzielnia Socjalna ODBŁASK**
90-223 Łódź
ul. Rewolucji 1905 r. 78/80
tel.: 509192834
info@kinobodo.pl
kinobodo.pl
- **COLOR TRIP" Spółdzielnia Socjalna**
98-235 Błaszki
Kostrzewice 12
- **OWOCNI Spółdzielnia Socjalna**
95-015 Głowno
ul. Sikorskiego 45/49/15
tel.: 665626102
magdalena@owocni.org
- **DOM NA ZDROWIU Spółdzielnia Socjalna**
94-307 Łódź
ul. Sułkowskiego 60
tel.: 882088555, 799206069
kontakt@domnazdrowiu.pl
domnazdrowiu.pl
- **Spółdzielnia Socjalna ZGIERSKA NADZIEJA**
95-100 Zgierz
ul. Długa 29
- **„MIĘDZYNARODOWE CENTRUM ROZWOJU” Spółdzielnia Socjalna**
99-300 Kutno
ul. Żółkiewskiego 5/4
tel.: 24 2524479

- **Spółdzielnia Socjalna "MUZYKOMANIA"**
91-341 Łódź
ul. Brukowa 14
tel.: 608115449
muzykomania1@gmail.com
www.muzykomania.eu
- **OREGO Spółdzielnia Socjalna**
90-269 Łódź
ul. Piotrkowska 20/22
orego-biuro@wp.pl
- **Spółdzielnia Socjalna "PLAN B"**
90-558 Łódź
ul. 28 Pułku Strzelców Kaniowskich 71/73
tel.: 42 6302654, 515044693
spoldzielniaplanb@gmail.com
www.centrum-eos.pl
- **VIERO Spółdzielnia Socjalna**
94-234 Łódź
ul. Legnicka 19
- **Spółdzielnia Socjalna "WOOLF"**
90-702 Łódź
ul. Legionów 42/39/39A
tel.: 605244841
r.glinkowska@woolf.pl
www.woolf.pl
- **VITASANA Spółdzielnia Socjalna**
93-259 Łódź
ul. Gałczyńskiego 3/43
- **VERONA Spółdzielnia Socjalna**
94-234 Łódź
ul. Legnicka 19
- **NOWA ERA Spółdzielnia Socjalna**
95-080 Tuszyn
ul. 3 Maja 3
- **Spółdzielnia Socjalna „FADO”**
90-040 Łódź
ul. Nawrot 94/96
- **Rawsko-Bialska Spółdzielnia Socjalna "NADZIEJA I PRACA"**
96-200 Rawa Maz.
ul. Katowicka 24E

- **TIFT REKLAMY KUTNO Spółdzielnia Socjalna**
99-300 Kutno
ul. Wyszyńskiego 11
tift@vp.pl
- **Spółdzielnia Socjalna BE HAPPY**
99-300 Kutno
ul. Narutowicza 43

SZKOŁY PODSTAWOWE SPECJALNE

- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 88 w Zespole Szkół Specjalnych nr 1 w Łodzi**
Łódź ul. Wierzbowa 37/39
Tel: (42) 678-91-30
e-mail: zss1@poczta.onet.pl
www.zss1.edu.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 90 w Zespole Szkół Specjalnych nr 2 w Łodzi**
Łódź ul. Karolewska 30/34
Tel: (42) 630-11-66
e-mail: zss2@toya.net.pl
www.zss2.edu.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 105 w Zespole Szkół Specjalnych nr 3 w Łodzi**
Łódź ul. Sucharskiego 2
Tel: (42) 656-16-58
e-mail: zss3@poczta.onet.pl
www.zss3.szkolnastrona.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 128 w Zespole Szkół Specjalnych nr 4 w Łodzi**
Łódź ul. Niciarniana 2a
Tel: (42) 678-93-05
e-mail: zssnr4_lodz@poczta.onet.pl
www.zss4.edu.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 168 w Zespole Szkół Specjalnych nr 5 w Łodzi**
Łódź ul. Plantowa 7
Tel: (42) 652-79-74
e-mail: zss5@edu.lodz.pl
www.zss5.edu.lodz.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 176 w Zespole Szkół Specjalnych nr 6 w Łodzi**
Łódź ul. Roosevelta 11/13
Tel: (42) 636-29-48
e-mail: zss6@interia.pl
www.zss6.edu.lodz.pl

- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 194 w Zespole Szkół Specjalnych nr 7 w Łodzi**
 Łódź ul. Siarczana 29/35
 Tel: (42) 643-66-26
 e-mail: siarczana@poczta.onet.pl
www.zss7.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 146 w Zespole Szkół Specjalnych nr 8 w Łodzi**
 Łódź ul. Sporna 36/50
 Tel: (42) 251-61-51
 e-mail: zss8lodz@vp.pl
www.zss8lodz.republika.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 60 w Zespole Szkół Specjalnych nr 9 w Łodzi**
 Łódź ul. Wycieczkowa 86
 Tel: (42) 659-04-60
 e-mail: zss9@op.pl
www.zss9lodz.wikom.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 145 w Łodzi przy Pogotowiu Opiekuńczym**
 Łódź ul. Krokusowa 15/17
 Tel: (42) 679-58-47
 e-mail: sp145.lodz@neostrada.pl
www.sp145.edu.lodz.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 201 w Łodzi przy Dziennym Oddziale Psychiatrycznym dla Dzieci ZOZ w Łodzi**
 Łódź ul. Aleksandrowska 159
 Tel: (42) 656-35-34
 e-mail: szkola201@wp.pl
www.sp201.edu.lodz.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 177 w Łodzi**
 Łódź ul. Tkacka 34/36
 Tel: (42) 678-93-23
 e-mail: sosw3@interia.pl
www.sosw3.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 97 w Łodzi dla Dzieci niesłyszących**
 Łódź ul. Krzywickiego 20
 Tel: (42) 678-47-00
 e-mail: sosw_lodz@poczta.onet.pl
www.sosw.edu.lodz.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 213 w Łodzi**
 Łódź ul. Spadkowa 11
 Tel: (42) 652-83-99
 e-mail: sosw2@wp.pl
www.sosw2.edu.pl

- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 180 w Łodzi**
Łódź ul. Wólczańska 121/123
Tel: (42) 636-86-42
e-mail: slabo_slysze@tlen.pl
www.slaboslysze.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 39 w Łodzi dla Dzieci Niewidomych i Slabo Widzących w tym z Niepełnosprawnością Sprzężoną**
Łódź ul. Dziewanny 24
Tel: (42) 657-78-11
e-mail: slabowidz@blind.edu.pl
www.blind.edu.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 6 w Belchatowie**
Belchatów ul. Targowa 20
Tel: (44) 6336008
e-mail: sekretariat@soswbelchatow.pl
www.soswbelchatow.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna w Zespole Szkół Specjalnych w Brzezinach**
Brzeziny ul. Konstytucji 3 Maja 3
Tel: (046) 874-37-22
e-mail: saz1965@tlen.pl
www.zssbrzeziny.wikom.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 13 w Kutnie dla Slabo Słyszających**
Kutno ul. Kościuszki 24
Tel: (024) 355-78-87
e-mail: oswkutno@kki.pl
www.surdokutno.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 10 w Kutnie dla Upośledzonych Umysłowo**
Kutno ul. Przemysłowa 6
Tel: (024) 254-74-39
e-mail: sosw1kutno@onet.eu
sosw1kutno.edupage.org
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 6 w Łasku**
Łask ul. Mickiewicza 6
Tel: (043) 675-26-37
e-mail: soszwl@op.pl
www.soszwl.freens.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 5 w Łęczycy**
Łęczycza ul. Kaliska 13
Tel: (24) 388-36-00
e-mail: sekretariat@zpewleczyca.szkolnastrona.pl
www.zpewleczyca.szkolnastrona.pl

- **Szkoła Podstawowa Specjalna w Kiernozi**
Kiernozia ul. Sobocka 2
Tel: (024) 277-90-84
e-mail: oswkiernozia@wp.pl
www.moskiernozia.szkolnastrona.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna w Łowiczu**
Łowicz ul. Powstańców 1863 12G-H
Tel: (046) 8375712
e-mail: soswlowicz@pro.onet.pl
www.soswlowicz.szkolnastrona.pl
- **Szkoła podstawowa Specjalna nr 3 w Koluszkach**
Koluszki ul. Budowlanych 8
Tel: (044) 714-19-63
e-mail: soswk1@wp.pl
www.soswkoluszki.vipserv.org
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 214 w Łodzi**
Łódź ul. Łucji 12/16
Tel: (42) 6594044
e-mail: mos4lodz@gmail.com
www.mos4lodz.com
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 212 w Młodzieżowym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym nr 3 Łodzi**
Łódź ul. Ksawerego Praussa 2
Tel: (42) 6331485
e-mail: mosnr3@onet.eu
www.mos3.tvsky.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 211 w Łodzi**
Łódź ul. Drewnowska 151
Tel: (42) 6122935
e-mail: mow3lodz@gmail.com
www.mowrd3.edu.lodz.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 186 w Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym nr 1 w Łodzi**
Łódź ul. Częstochowska 36
Tel: (42) 672 44 94
e-mail: mow11@o2.pl
www.mow1lodz.edupage.org
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 146 w Łodzi Filia nr 4 przy Woj. Centr. Ortop. i Reh. Narządu Ruchu w Łodzi**
Łódź ul. Drewnowska 75
e-mail: szkolawszpitalu@vp.pl

- **Filia Szkoły Podstawowej Specjalnej Nr 201 przy Specjalistycznym Psychiatrycznym ZOZ w Łodzi-Oddział dla Dzieci**
Łódź ul. Aleksandrowska 159
Tel: (42) 6529401
e-mail: szkola201@wp.pl
www.sp201.edu.lodz.pl
- **Szkola Podstawowa Specjalna Nr 146 w Łodzi Filia nr 3 przy Inst. Centrum Zdrowia Matki Polki w Łodzi**
Łódź, ul. Rzgowska 281/289
Tel: (42) 2711780
e-mail: szkola3iczmp@interia.pl
- **Szkola Podstawowa Specjalna Nr 146 w Łodzi Filia nr 2 przy Ośrodku Ped. im. J. Korczaka w Łodzi**
Łódź, ul. Piłsudskiego 71
Tel: (042) 677-63-45
- **Szkola Podstawowa Specjalna Nr 146 w Łodzi Filia Nr 1 przy Wojew. Specj. Szpitalu Zakaż w Łodzi**
Łódź, ul. Kniaziewiczza 1/5
Tel: (42) 2516151
- **Szkola Podstawowa Nr 17 Specjalna w Piotrkowie Trybunalskim**
Piotrków Trybunalski, ul. Aleja 3 Maja 28/34
Tel: (44) 7326776
e-mail: sos-w@wp.pl
www.soswpiotrkow.eu
- **Szkola Podstawowa Nr 1 Specjalna w Piotrkowie Trybunalskim**
Piotrków Trybunalski, ul. Aleja 3 Maja 28/34
Tel: (044) 7326776
e-mail: sos-w@wp.pl
www.soswpiotrkow.eu
- **Szkola Podstawowa Specjalna w Skierniewicach**
Skierniewice, ul. Nowobielańska 100
Tel: (46) 8339600
e-mail: soswskierniewice@op.pl
www.soswskierniewice.szkolnstrona.pl
- **Szkola Podstawowa Specjalna Nr 4 im. Marii Grzegorzewskiej w Konstancynie Łódzkiej**
Konstancyna Łódzka, ul. Zgierska 10
Tel: (042) 2111560
e-mail: zsskonst@interia.pl
www.zsskonst.neostrada.pl

- **Szkoła Podstawowa Specjalna w Zespole Szkół Specjalnych im. Jana Brzechwy w Opocznie**
Opoczno, ul. Piotrkowska 61
Tel: (44) 7361455
e-mail: brzechwa2@vp.pl
www.brzechwaopoczno.blog.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 6 w Pabianicach**
Pabianice, ul. Pułaskiego 32
Tel: (042) 2157216
e-mail: szkolaspecjalna@infocentrum.com
www.zsspabianice.pl
- **Szkoła Podstawowa nr 3 w Działoszynie**
Działoszyn, ul. Grota Roweckiego 2
Tel: (043) 8414350
e-mail: soszw@onet.eu
www.sosw-dzialoszyn.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna w Radomsku**
Radomsko, ul. Piastowska 12
Tel: (44) 6834703
e-mail: soswradomsko@poczta.fm
www.soswradomsko.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna w SOSW w Rawie Maz.**
Rawa Mazowiecka, ul. Przemysłowa 2
Tel: (46) 814 22 36
e-mail: rawska2ka@gazeta.pl
www.rawska2ka.pl
- **Szkoła Podstawowa nr 5 w Sieradzu**
Sieradz, ul. Krakowskie Przedmieście 58
Tel: (043) 8224563
e-mail: specsier@pro.onet.pl
www.sosw-sieradz.webd.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr 2 w Warcie**
Warta ul. 3-go Maja 29
Tel: (43) 8294615
e-mail: lajswiola@poczta.onet.pl
www.szkołaspecjalna-warta.neostrada.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna w Tomaszowie Mazowieckim**
Tomaszów Mazowiecki, ul. Majowa 1/13
Tel: (044)7245066
e-mail: soswtom@neostrada.pl
soswtom.neostrada.pl

- **Szkoła Podstawowa Specjalna dla Dzieci Przewlekłe Chorych przy Samodzielnym Publicznym Rehabilitacyjno-Lecznicznym ZOZ dla Dzieci w Rossoczycy**
Rossoszyca 2
Tel: (43) 8296820
e-mail: rafalowka@poczta.fm
www.rafalowka.prv.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna w Gromadzie**
Gromadzie 49
Tel: (043) 8416292
e-mail: soszwgromadzie@poczta.onet.pl
www.soszw-gromadzie.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 3 w Wieluniu**
Wieluń, ul. Romualda Traugutta 12
Tel: (043) 8438359
e-mail: zs5wielun@op.pl
www.zs5wielun.republika.pl
- **Szkoła Podstawowa nr 14 w Zduńskiej Woli**
Zduńska Wola, ul. Zielona 59A
Tel: (43) 8233399
e-mail: zss_zdw@interia.pl
www.grzegorzewskazdw.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 5 w Aleksandrowie Łódzkim**
Aleksandrów Łódzki, ul. Franciszkańska 14/16
Tel: (042) 7124467
e-mail: zsaleksandrow@gmail.com
www.zsaleksandrow.wikom.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 5 w Głownie**
Głowno, ul. Mikołaja Kopernika 26a
Tel: (042) 7190854
e-mail: zssglowno@wp.pl
www.zssglowno.nazwa.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna przy Specjalistycznym ZOZ dla Dzieci w Sokolnikach**
Sokolniki, ul. Emilii Szczanieckiej 2/12
Tel: (042) 7190869
e-mail: sokolniki3@tlen.pl
www.spswsokolnikach.yoyo.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Nr1 w Ozorkowie**
Ozorków, ul. T. Kościuszki 27
Tel: (042) 718-93-51
e-mail: zssozorkow@poczta.onet.pl
www.sp1ozorkow.pl

- **Szkoła Podstawowa Specjalna nr 13 w Zgierzu**
Zgierz, ul. Parzęczewska 46
Tel: (042) 7190861
e-mail: soswzgierz@op.pl
www.soswzgierz.pl
- **Szkoła Podstawowa Specjalna Ośrodka Terapeutyczno - Edukacyjnego dla Dzieci i Młodzieży z Autyzmem w Navicul – Centrum w Łodzi**
Łódź, ul. Chocianowicka 198
Tel: (042) 6802100
e-mail: navicula@life.pl
www.navicula.pl
- **Szkoła Specjalna „Centrum” w Łodzi**
Łódź, ul. Gdańska 156
Tel: (42) 6369102
e-mail: centrum.lodz@wp.pl
www.centrum.edu.lodz.pl
- **Niepubliczna Szkoła Podstawowa Specjalna Fundacji Pomocy Dzieciom „Jaś i Malgosia” w Łodzi**
Łódź, ul. Tatrzńska 105
Tel: (042) 6434670
e-mail: szkola@jasmalgosia.pl
www.jasmalgosia.pl
- **Niepubliczna Podstawowa Kolorowa Szkoła dla Dzieci o Specjalnych Potrzebach Rozwojowych w Łodzi**
Łódź, ul. Kościelna 6
Tel: (42) 6406706
e-mail: biuro@kolorowyswiat.pl
www.kolorowyswiat.org
- **Filia Szkoły Podstawowej Specjalnej Ośrodka Terapeutyczno - Edukacyjnego dla Dzieci i Młodzieży z Autyzmem w Navicula – Centrum w Łodzi**
Łódź, ul. K. Cedry 2
Tel: (042) 6118345
e-mail: szkola@navicula.pl
www.navicula.pl

SZKOŁY PODSTAWOWE Z ODDZIAŁAMI INTEGRACYJNYMI

- **Szkoła Podstawowa Nr 33 z Oddziałami Integracyjnymi w Łodzi**
Łódź ul. Lermontowa 7
Tel: 672-70-95
e-mail: s.p.33lodz@interia.pl
www.sp33.edu.lodz.pl

- **Szkoła Podstawowa nr 182 z Oddziałami Integracyjnymi w Łodzi**
Łódź ul. Łanowa 16
Tel: 652-85-17
e-mail: sp-182@wp.pl
www.sp182.y0.pl
- **Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi nr 111 w Łodzi**
Łódź, ul. Jaracza 44/46
Tel: (42) 633 12 56.
e-mail: sp111@poczta.onet.pl
www.sp111.edu.lodz.pl
- **Szkoła Podstawowa Z Oddziałami Integracyjnymi Nr 4 w Ozorkowie**
Ozorków, ul. Średnia 30
Tel: (48) 427103180
e-mail: sp4ozorkow@interia.pl
www.tadeuszek.republika.pl
- **Szkoła Podstawowa Nr 5 z Oddziałami Integracyjnymi im M Curie Skłodowskiej w Ozorkowie**
Ozorków, ul. Cegielniana 25
Tel: (48) 427103184
e-mail: sp5ozo@op.pl
www.crissnet.pl
- **Szkoła Podstawowa Nr 1 z Oddziałami Integracyjnymi w Zgierzu**
Zgierz, ul. Józefa Piłsudskiego 1
Tel: (042) 716 26 50
e-mail: sp1@miasto.zgierz.pl
www.sp1.miasto.zgierz.pl
- **Szkoła Podstawowa nr 13 im. UNICEF z Oddziałami Integracyjnymi w Belchatowie**
Belchatów, ul. Słowackiego 8
Tel: (44) 6334141
e-mail: sp13belchatow@interia.pl
www.sp13.eu
- **Szkoła Podstawowa nr 7 w Zespole Szkół z Oddziałami Integracyjnymi w Łowiczu**
Łowicz, ul. Młodzieżowa 15
Tel: (46) 837-73-87
e-mail: sp7lowicz@wp.pl
www.sp7lowicz.strefa.pl
- **Szkoła Podstawowa nr 2 im. Tadeusza Kościuszki z oddziałami integracyjnymi w Żelowie**
Żelów, ul. Kościuszki 40/42
Tel: (44) 634 10 62
e-mail: sp2zelow@neostrada.pl
www.sp2zelow.pl

- **Szkola Podstawowa nr 5 z Oddziałami Integracyjnymi im. A F Modrzewskiego w Piotrkowie Trybunalskim**
Piotrków Trybunalski, ul. Jerozolimska 73
Tel: (44) 732-37-31
e-mail: sp5_piotrkow@op.pl
www.sp5piotrkow.szkolnastrona.pl
- **Szkola Podstawowa nr 8 z Oddziałami Integracyjnymi w Pabianicach**
Pabianice, ul. Piotra Skargi 30
Tel: (042) 2154164
e-mail: sp8@poczta.onet.pl
www.sp8-pabianice.pl
- **Szkola Podstawowa nr 5 z Oddziałami Integracyjnymi im. Powstańców Śląskich w Wieluniu**
Wieluń, ul. Traugutta 38
Tel: (43) 843-42-75
e-mail: sp5wielun@gmail.com
www.sp5wielun.edupage.org
- **Integracyjna Szkoła Podstawowa nr 67 im Janusza Korczaka w Zespole Szkół Integracyjnych nr 1 w Łodzi**
Łódź, al. Wyszyńskiego 86
Tel: (42) 2584883
e-mail: sp67lodz@o2.pl
www.zsi1.edu.lodz.pl
- **Szkola Podstawowa nr 9 z Oddziałami Integracyjnymi w Pabianicach**
Pabianice, ul. Partyzancka 56 A
Tel: (42)2152846
e-mail: so9pabianice@onet.pl
www.sp9.bip.um.pabianice.pl
- **Szkola Podstawowa nr 1 z Oddziałami Integracyjnymi w Belchatowie**
Belchatów ul. ul. Dąbrowskiego 11
Tel: (044) 632-15-96
e-mail: Sp1stj@wp.pl
www.szpnr1.home.pl
- **Szkola Podstawowa nr 149 z Oddziałami Integracyjnymi im. Obrońców Westerplatte w Łodzi**
Łódź, ul. Tatrzańska 69a
Tel: (42) 643-52-42
e-mail: sp149@sp149.lodz.pl
www.sp149.lodz.pl

- **Szkoła Podstawowa nr 162 z Oddziałami Integracyjnymi im. Jana Nowaka – Jeziorańskiego w Łodzi**
Łódź, ul. Powszechna 15
Tel: (42) 646-20-02
e-mail: sp162@poczta.onet.pl
www.sp162.republika.pl
- **Szkoła Podstawowa nr 166 z Oddziałami Integracyjnymi im. 19 Stycznia w Łodzi**
Łódź, ul. Szamotulska 1/7
Tel: (42) 651-57-57
e-mail: sp166lodz@poczta.onet.pl
sp166.szkoly.lodz.pl

GINNAZJA SPECJALNE

- **Gimnazjum Specjalne Nr 1 w Zespole Szkół Specjalnych nr 1 w Łodzi**
Łódź ul. Wierzbowa 37/39
Tel: 678-91-30
e-mail: zss1@poczta.onet.pl
www.zss1.edu.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 2 w Zespole Szkół Specjalnych Nr 2 w Łodzi**
Łódź, ul. Karolewska 30/34
Tel: 630-11-66
e-mail: zss2@toya.net.pl
www.zss2.edu.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 3 w Zespole Szkół Specjalnych Nr 3 Łodzi**
Łódź, ul. Sucharskiego 2
Tel: 656-16-58
e-mail: zss3@poczta.onet.pl
www.zss3.szkolnastrona.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 4 w Zespole Szkół Specjalnych Nr 4 w Łodzi**
Łódź, ul. Niciarniana 2a
Tel: 678-93-05
e-mail: zssnr4_lodz@poczta.onet.pl
www.zss4.edu.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 5 w Zespole Szkół Specjalnych Nr 5 w Łodzi**
Łódź, ul. Plantowa 7
Tel: 652-79-74
e-mail: zss5@edu.lodz.pl
www.zss5.edu.lodz.pl

- **Gimnazjum Specjalne Nr 6 w Zespole Szkół Specjalnych Nr 6 w Łodzi**
Łódź, ul. Roosevelta 11/13
Tel: 636-29-48
e-mail: zss6@interia.pl
www.zss6.edu.lodz.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 7 w Zespole Szkół Specjalnych Nr 7 w Łodzi**
Łódź, ul. Siarczana 29/35
Tel: 643-66-26
e-mail: siarczana@poczta.onet.pl
www.zss7.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 14 w Zespole Szkół Specjalnych Nr 8 w Łodzi**
Łódź, ul. Sporna 36/50
Tel: 251-61-51
e-mail: zss8lodz@vp.pl
www.zss8lodz.republika.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 15 w Zespole Szkół Specjalnych Nr 9 w Łodzi**
Łódź, ul. Wycieczkowa 86
Tel: 659-04-60
e-mail: zss9@op.pl
www.zss9lodz.wikom.pl
- **Gimnazjum Specjalne w Stemplewie**
Stemplew 35
Tel: (063) 288-11-06
e-mail: sosw.az.stemplew@wp.pl
www.soswstemplew.com
- **Gimnazjum Specjalne w Tomaszowie Mazowieckim**
Tomaszów Mazowiecki, ul. Majowa 1/13
Tel: (044)724-50-66
e-mail: soswtom@neostrada.pl
soswtom.neostrada.pl
- **Gimnazjum Specjalne nr 3 w Aleksandrowie Łódzkim**
Aleksandrów Łódzki ul. Franciszkańska 14/16
Tel: (042)7124467
e-mail: info@zss.w.pl
www.zss.w.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 53 przy Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym Resocjalizacyjno - Diagnostycznym Nr 3 w Łodzi**
Łódź, ul. Drewnowska 151
Tel: (42) 612 29 35
e-mail: mow3lodz@gmail.com
www.mow3.szkoly.lodz.pl

- **Gimnazjum Specjalne Nr 51**
przy Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym nr 1 w Łodzi
Łódź, ul. Częstochowska 36
Tel: (42) 251 75 00
e-mail: mow11@o2.pl
www.mow1lodz.edupage.org
- **Gimnazjum Specjalne Nr 52**
przy Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym Nr 4 w Łodzi
Łódź, ul. Łucji 12/16
Tel: (42) 657 13 04
e-mail: mos4@wp.pl
www.mos4lodz.com
- **Gimnazjum Specjalne Nr 54**
przy Młodzieżowym Ośrodku Socjoterapii „SOS” w Łodzi
Łódź, ul. Wapienna 24a
Tel: (42) 651 43 34
e-mail: mos_sos@wp.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 68 w Łodzi**
Łódź, ul. Dziewanny 24
Tel: (42) 657 78 11
e-mail: mailto:slabowidz@wp.pl
www.blind.edu.pl
- **NAVICULA - CENTRUM Gimnazjum Specjalne w Łodzi**
Łódź, ul. Chocianowicka 198
Tel: (42) 680 21 00
e-mail: mailto:edukacja@navicula.pl
www.navicula.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 4 w Zespole Szkół Specjalnych Nr 4 im. Marii Grzegorzewskiej w Konstantynowie Łódzkim**
Konstantynów Łódzki, ul. Zgierska 10
Tel: (42) 211 15 60
e-mail: mailto:zsskonst@interia.pl
www.zsskonst.neostrada.pl
- **Gimnazjum Specjalne w Zespole Szkół Specjalnych nr 5 im. Marii Konopnickiej w Pabianicach**
Pabianice, ul. Pułaskiego 32
Tel: (42) 215 24 83
e-mail: mailto:szkolaspjecjalna@infocentrum.com
www.zsspabianice.republika.pl

- **Gimnazjum Specjalne Nr 6 w Zespół Szkół Specjalnych im. Marii Grzegorzewskiej w Zduńskiej Woli**
Zduńska Wola, ul. Zielona 59A
Tel: (43) 823 33 99
e-mail: zss_zdw@interia.pl
www.grzegorzewskazdw.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 10 w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym Nr 3 w Łodzi**
Łódź, ul. Tkacka 34/36
Tel: 678-93-23
e-mail: sosw3@interia.pl
www.sosw3.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 11 w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Niesłyszących w Łodzi**
Łódź, ul. Krzywickiego 20
Tel: (042) 678-47-00
e-mail: sosw_lodz@poczta.onet.pl
www.sosw.edu.lodz.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 9 w Specjalnym Ośrodku Szkolno Wychowawczym Nr 2 w Łodzi**
Łódź, ul. Spadkowa 11
Tel: 652-83-99
e-mail: soswloz2@wp.pl
www.sosw2.edu.pl
- **Gimnazjum Specjalne Nr 12 w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Słabo Słyszących w Łodzi**
Łódź, ul. Wólczańska 121/123
Tel: 636-86-42
e-mail: slabo_slysze@tlen.pl
www.slaboslysze.szkoły.lodz.pl
- **Gimnazjum Specjalne nr 5 dla Upośledzonych Umysłowo w Specjalnym Ośrodku Szkolno – Wychowawczym nr 1 w Kutnie**
Kutno ul. Przemysłowa 6
Tel: (024) 2547439
e-mail: sosw1kutno@onet.eu
[str.www: www.sosw1kutno.szkoły.lodz.pl](http://str.www:www.sosw1kutno.szkoły.lodz.pl)
- **Publiczne Gimnazjum Nr 4 Specjalne w Łasku**
Łask ul. Mickiewicza 6
Tel: (043) 6752637
e-mail: sosw4@edu.pl
www.soszw1.prv.pl

- **Gimnazjum Specjalne Nr 3
w Specjalnym Ośrodku Szkolno – Wychowawczym w Koluśkach**
Koluśki ul. Budowlanych 8
Tel: (044) 7141507
e-mail: sosw@koluszki.edu.pl
www.soswkoluszki.republika.pl
- **Gimnazjum Specjalne w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym
im. Janusza Korczaka w Skierniewicach**
Skierniewice ul. Nowobielańska 100
Tel: (046) 8339600
e-mail: www.soswskierniewice.szkołnastrona.pl
www.oswskierniewice.republika.pl

GIMNAZJA Z ODDZIAŁAMI INTEGRACYJNYMI

- **Publiczne Gimnazjum Nr 2 z Oddziałami Integracyjnymi
im. Królowej Jadwigi w Łodzi**
Łódź, ul. Jaracza 26
Tel: (42) 633-19-96
e-mail: 90262g2@gazeta.pl
www.gim2.szkoly.lodz.pl
- **Gimnazjum nr 3 z Oddziałami Integracyjnymi w Zgierzu**
Zgierz, ul. ul. Bolesława Leśmiana 1
Tel: (42) 716 54 50
e-mail: gim3@miasto.zgierz.pl
www.gim3.miasto.zgierz.pl
- **Gimnazjum nr 1 z Oddziałami Integracyjnymi im. Jana Pawła II w Ozorkowie**
Ozorków, ul. Lotnicza 1
Tel: (42) 710-31-53
e-mail: sekretariat@gimnazjum.ozorkow.pl
www.bip.gim1ozorkow.wikom.pl
- **Gimnazjum nr 3 z Oddziałami Integracyjnymi w Pabianicach**
Pabianice ul. 20 Stycznia 9/13
Tel: (042) 214 50 86
e-mail: gim3@pabianice.pl
www.gim3pabianice.szkoly.lodz.pl
- **Gimnazjum z Oddziałami Integracyjnymi w Łobudzicach**
Łobudzice 54
Tel: (044) 6342289
e-mail: lobudzice@interia.pl
www.lobudzice.cal.pl

- **Publiczne Gimnazjum nr 4 z Oddziałami Integracyjnymi im. Stefana Prawdzic Złotnickiego w Zduńskiej Woli**
Zduńska Wola ul. ul. Jana Kilińskiego 27
Tel: (43) 823-31-43
e-mail: zespol.szkol.nr1@poczta.onet.pl
www.zs1-zdwola.edu.pl
- **Publiczne Gimnazjum nr 13 z Oddziałami Integracyjnymi im. Generała Józefa Bema w Łodzi**
Łódź, ul. Wici 16
Tel: (042) 652-26-15
e-mail: gim13@szkoly.lodz.pl
www.gim13.szkoly.lodz.pl
- **Publiczne Gimnazjum nr 30 z Oddziałami Integracyjnymi im. Adama Mickiewicza w Łodzi**
Łódź, ul. ul. Nowogrodzka 6/14
Tel: (042) 678-63-70
e-mail: gim30@edu.lodz.pl
www.gim30.szkoly.lodz.pl
- **Publiczne Gimnazjum nr 39 z Oddziałami Integracyjnymi w Zespole Szkół Ogólnokształcących nr 5 im. Juliana Tuwima w Łodzi**
Łódź, ul. Królewska 13/15
Tel: (42) 640-34-41
e-mail: zso5lodz@onet.eu
www.zso5lodz.za.pl
- **Publiczne Gimnazjum nr 43 z Oddziałami Integracyjnymi im. Karla Dedeciusa w Łodzi**
Łódź, ul. Powszechna 15
Tel: (042) 645-93-04
e-mail: gim43@scholaris.pl
www.gim43.scholaris.pl
- **Publiczne Gimnazjum Integracyjne nr 47 im. Janusza Korczaka w Zespole Szkół Integracyjnych nr 1 w Łodzi**
Łódź al. Wyszyńskiego 86
Tel: (42) 258-48-83
e-mail: zsi1.lodz@o2.pl
www.zsi1.edu.lodz.pl

PONADGIMNAZJALNE SZKOŁY SPECJALNE I Z KLASAMI INTEGRACYJNYMI

- **Szkoła Specjalna Przysposabiająca do Pracy Ośrodka Terapeutyczno - Edukacyjnego dla Dzieci i Młodzieży z Autyzmem w Navicula – C w Łodzi**
Łódź, ul. K. Cedry 2
Tel: (042) 6118345
e-mail: szkola@navicula.pl
www.navicula.pl
- **Technikum Specjalne nr 23 dla Młodzieży Niewidomej i Słabo Widzącej w Łodzi**
Łódź, ul. Dziewanny 24
Tel: (042) 6577941
e-mail: slabowidz@blind.edu.pl
www.blind.edu.pl
- **Technikum Specjalne dla Niesłyszących i Słabo Słyszących Nr 24 w Łodzi**
Łódź, ul. Siedlecka 7/21
Tel: (042) 6845148
e-mail: sosw1lodz@poczta.onet.pl
www.sosw1.szkoly.lodz.pl
- **Technikum Uzupełniające dla Niesłyszących i Słabo Słyszących Nr 22 w Łodzi**
Łódź, ul. Siedlecka 7/21
Tel: (042) 6845148
e-mail: sosw1lodz@poczta.onet.pl
www.sosw1.szkoly.lodz.pl
- **III Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna w Bełchatowie**
Bełchatów, ul. Targowa 20
Tel: (44) 633-60-08
e-mail: sekretariat@soswbelchatow.pl
www.soswbelchatow.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna nr 7 dla Słabo Słyszących w Kutnie**
Kutno, ul. Kościuszki 24
Tel: (024) 3557887
e-mail: oswkutno@kki.pl
www.surdokutno.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna nr 4 dla Upośledzonych Umysłowo w Kutnie**
Kutno, ul. Przemysłowa 6
Tel: (024) 2547439
e-mail: sosw1kutno@onet.eu
sosw1kutno.edupage.org

- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna nr 3 w Łasku**
Łask, ul. Mickiewicza 6
Tel: (043) 6752637
e-mail: soszw1@op.pl
www.soszw1.freens.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna w Łęczycy**
Łęczycza, ul. Kaliska 13
Tel: (24) 3883600
e-mail: sekretariat@zpeleczyva.szkolnastrona.pl
www.zpewleczyca.szkolnastrona.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna w Stemplewie**
Stemplew 35
Tel: (063) 8221106
e-mail: sosw.az.stemplew@wp.pl
www.soswstemplew.com
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna w Specjalnym Ośrodku SzkolnoWychowawczym w Łowiczu**
Łowicz, ul. Powstańców 1863 12G-H
Tel: (046) 8375772
e-mail: soswlowicz@pro.onet.pl
www.soswlowicz.szkolnastrona.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna nr 24 w Łodzi**
Łódź, aleja I Dywizji 16/18
Tel: (042) 6571653
e-mail: zs2s2@poczta.internetdsl.pl
www.zs2s2.szkolnastrona.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna Nr 22 w Łodzi**
Łódź, ul. Siedlecka 7/21
Tel: (042) 6845148
e-mail: sosw1lodz@poczta.onet.pl
www.sosw1.szkoły.lodz.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna nr 4 w Łodzi**
Łódź, ul. Drewnowska 151
Tel: (042) 6122935
e-mail: mow3lodz@gmail.com
www.mowrd3.edu.lodz.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna w Skierniewicach**
Skierniewice, ul. Nowobielańska 100
Tel: (46) 8339600
e-mail: soswskierniewice@op.pl
www.soswskierniewice.szkolnastrona.pl

- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna w Zespole Szkół Specjalnych im. Jana Brzechwy w Opocznie**
Opoczno, ul. Piotrkowska 61
Tel: (44) 7361455
e-mail: brzechwa2@vp.pl
www.zsp1opoczno.szkoły.lodz.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Nr 5 dla Uczniów z Upośledzeniem Umysłowym w Stopniu Lekkim, z Chorobami Przewlekłymi i Niepełnosprawnością w Pabianicach**
Pabianice, ul. Traugutta 31
Tel: (042) 2157216
e-mail: szkolaspecjalna@infocentrum.com
www.zsspabianice.republika.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna w Radomsku**
Radomsko, ul. Piastowska 12
Tel: (44) 6834682
e-mail: soswradomsko@poczta.fm
www.soswradomsko.pl
- **Zasadnicza Szkoła Specjalna w SOSW w Rawie Maz.**
Rawa Mazowiecka, ul. Przemysłowa 2
Tel: (046) 8154290
e-mail: zps.rawamaz@interia.pl
www.rawa-kopernik.internetdsl.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna nr 3 w Sieradzu**
Sieradz, ul. Krakowskie Przedmieście 58
Tel: (043) 8224563
e-mail: specsier@pro.onet.pl
www.sosw-sieradz.webd.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna w Tomaszowie Mazowieckim**
Tomaszów Mazowiecki ul. Majowa 1/13
Tel: (044) 7245066
e-mail: soswtom@neostrada.pl
www.soswtom.neostrada.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna w Wieluniu**
Wieluń, ul. Romualda Traugutta 12
Tel: (43) 8434980
e-mail: dlugosz.wielun@wp.pl
www.dlugosz.wielun.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna nr 5 w Zduńskiej Woli**
Zduńska Wola ul. Zielona 59A
Tel: (43) 8233399
e-mail: zss_zdw@interia.pl
www.grzegorzewskazdw.pl

- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna nr 2 w Aleksandrowie Łódzkim**
Aleksandrów Łódzki, ul. Franciszkańska 14/16
Tel: (042) 7124467
e-mail: zsaleksandrow@gmail.com
www.zsaleksandrow.wikom.pl
- **Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna nr 3 w Zgierzu**
Zgierz, ul. Parzęczewska 46
Tel: (042) 7190861
e-mail: soswzgierz@op.pl
www.sosw.miasto.zgierz.pl

SPECJALNE OŚRODKI SZKOLNO-WYCHOWAWCZE

- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 6 w Łodzi**
Łódź, ul. Dziewanny 24
Tel: (042) 6577941
e-mail: infoblind.edu.pl
www.blind.edu.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno - Wychowawczy Nr 1 w Kutnie**
Kutno, ul. Przemysłowa 6
Tel: (024) 2547439
e-mail: info@sosw1kutno.szkoły.lodz.pl
www.sosw1kutno.edupage.org
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Belchatowie**
Belchatów ul. Targowa 20
Tel: (044) 6336008
e-mail: info@soswbelchatow.pl
www.soswbelchatow.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Łasku**
Łask, ul. Mickiewicza 6
Tel: (043) 6752637
e-mail: infososzw1.freens.pl
www.soszw1.freens.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno Wychowawczy w Stemplewie**
Stemplew 35
Tel: (063) 2881106
e-mail: info@soswstemplew.com
www.soswstemplew.com

- **Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy w Koluszkach**
Koluszki, ul. Budowlanych 8
Tel: (044) 7141507
e-mail: info@soswkoluszki.wp.pl
www.soswkoluszki.vipserv.org
- **Specjalny Ośrodek Szkolno –Wychowawczy w Radomsku**
Radomsko, ul. Piastowska 12
Tel: (044) 6834682
e-mail: info@soswradomsko.livenet.pl
www.soswradomsko.livenet.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Sieradzu**
Sieradz, ul. Krakowskie Przedmieście 58
Tel: (043) 8224563
e-mail: info@sosw-sieradz.webd.pl
www.sosw-sieradz.webd.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Tomaszowie Mazowieckim**
Tomaszów Mazowiecki ul. Majowa 1/13
Tel: (044) 7245066
e-mail: info@sosowtom.neostrada.pl
www.sosowtom.neostrada.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy Nr 1 w Łodzi**
Łódź, ul. Siedlecka 7/21
Tel: (042) 6845148
e-mail: info@sosw1.szkoly.lodz.pl
www.sosw1.szkoly.lodz.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno- Wychowawczy Nr 2 Reymontówka w Łodzi**
Łódź, ul. Spadkowa 11
Tel: (042) 6528399
www.sosw2.edu.pl
e-mail: info@sosw2.edu.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 3 w Łodzi**
Łódź, ul. Tkacka 34/36
Tel: (042) 6789323
e-mail: info@sosw3.pl
www.sosw3.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy Nr 4 w Łodzi**
Łódź, ul. Krzywickiego 20
Tel: (042) 6784700
e-mail: info@sosw.edu.lodz.pl
www.sosw.edu.lodz.pl

- **Specjalny Ośrodek Szkolno Wychowawczy w Skierniewicach**
Skierniewice, ul. Nowobielańska 100
Tel: (046) 8339600
e-mail: info@sosw.skierniewice.com.pl
www.sosw.skierniewice.com.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno Wychowawczy w Łowiczu**
Łowicz, ul. Powstańców 1863 12G-H
Tel: (046) 8375712
e-mail: soswlowicz@pro.onet.pl
www.soswlowicz.szkolnastrona.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno - Wychowawczy nr 2 w Kutnie**
Kutno ul. Kościuszki 24
Tel: (024) 2547439
e-mail: sosw1kutno@onet.eu
www.sosw1kutno.edupage.org
- **Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy w Łęczycy**
Łęczycza ul. Kaliska 13
Tel: (024) 7213585
e-mail: leczyca_sp5@edu.apple.pl
www.zpewleczyca.szkolnastrona.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno - Wychowawczy w Działoszynie**
Działoszyn, ul. Grota Roweckiego 2
Tel: (043) 8414350
www.sosw-dzialoszyn.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Rawie Mazowieckiej**
Rawa Mazowiecka ul. Przemysłowa 2
Tel: (046) 5154915
e-mail: zps.rawamaz@interia.pl
www.soswrawa.szkolnastrona.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Gromadzie**
Gromadzie 49
Tel: (043) 8416292
e-mail: soszwgromadzie@poczta.onet.pl
www.soszw-gromadzie.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Zgierzu**
Zgierz ul. Parzęczewska 46
Tel: (042) 7190861
e-mail: soswzgierz@op.pl
www.soswzgierz.pl

- **Specjalny Ośrodek Szkolno - Wychowawczy nr 5 w Łodzi**
 Łódź, ul. Wólczańska 121/123
 Tel: (042) 6368642
 e-mail: slabo_slysze@tlen.pl
www.slaboslysze.szkola.lodz.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Piotrkowie Trybunalskim**
 Piotrków Trybunalski ul. Al. 3 Go Maja 28/34
 Tel: (044) 7326776
 e-mail: sos-w@wp.pl
www.soswpiotrkow.eu

INSTYTUCJE DZIAŁAJĄCE NA RZECZ OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

- **Towarzystwo Przyjaciół Niepełnosprawnych**
 91-824 Łódź
 ul. Zawiszy Czarnego 22
 tel./fax. 42 616 06 20
 e-mail: siedziba@tpn.org.pl
www.tpn.org.pl/
- **Polski Związek Niewidomych**
 90-721 Łódź
 ul. Więckowskiego 13
 tel.: 42 633-44-18, 42 632-74-51
 fax: 42 630-65-05
 e-mail: lodzki@pzn.org.pl
www.pznlodz.pl
- **Towarzystwo Pomocy Niepełnosprawnym**
 90-613 Łódź
 ul. Gdańska 75 p.28
 (42) 632 81 80 w. 278
www.tpn.lodz.pl/
- **Polskie Stowarzyszenie Diabetyków (Wojewódzka Poradnia Diabetologiczna)**
 90-030 Łódź,
 ul. Nowa 30/32
 tel. 660 571 210;
 diabetykzdwoła@gmail.com;
dyżury: ostatni piątek miesiąca godz. 10:00-12:00 lub wg potrzeb
diabetyk.org.pl/

- **Polskiego Stowarzyszenia Chorych na Hemofilię**
93-513 Łódź
ul. Pabianicka 62
adam_sumera@wp.pl
www.hemofilia.of.pl/
- **Polskie Towarzystwo Chorób Nerwowo-Mięśniowych**
Oddział Regionalny w Łodzi
93-321 Łódź
ul. Powszechna 15
tel. 601 076 615 lub 691 076 611
kontakt@miesnie.org.pl
www.miesnie.org.pl/
- **Polski Związek Głuchych Oddział Łódzki**
ul. Nawrot 94/96,
90-040 Łódź
42 231 30 36
biuro@pzg.lodz.pl
pzg.lodz.pl/
- **Łódzkie Stowarzyszenie Stomijne**
90-030 Łódź
ul. Nowa 30/32
tel.: 668 300 529, 608 811 192
lss@lss.vihost.pl
www.lss.vihost.pl/
- **Klub Sportowy Niewidomych „Omega” w Łodzi**
90-721 Łódź
ul. Więckowskiego 13
ksnomega.lodz@tlen.pl
ksnomegalodz.pl/
- **Stowarzyszenie POMOST**
90-408 Łódź
ul. Próchnika 7 p. I
tel.: 504 017 691-2, 42 632 08 66
pomost.s@poczta.fm
www.pomost-lodz.org/
- **Polskie Stowarzyszenie Chorych na Fenyloketonurię i Zaburzenia Pokrewne**
90-007 Łódź
Plac Komuny Paryskiej 4
twl.: 42 630 57 50
fenyloketonuria1@interia.pl
bazy.ngo.pl/search/info.asp?id=37996

- **Polskie Stowarzyszenie Na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Zgierzu**
95-100 Zgierz
ul. Chełmska 42/42a
tel/fax 42 710-10-84
psouu@miasto.zgierz.pl
www.psouu.miesto.zgierz.pl/
- **Polskie Stowarzyszenie Na Rzecz Osób Z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Pabianicach**
95-200 Pabianice,
ul. Moniuszki 16,
tel/fax (42) 215-39-84
powiat.pabianice.pl/metadot/index.pl?id=6075
- **Stowarzyszenie „Łódzki Klub Amazonka”**
93-530 Łódź
ul. Ignacego Paderewskiego 13,
tel.: 42 684-98-56,
amazonki@amazonki-lodz.org
www.amazonki-lodz.org
- **Łódzki Sejmik Osób Niepełnosprawnych (ŁSON)**
90-113 Łódź,
ul. Sienkiewicza 5,
tel. 42 638 45 42
lodzkisejmik.pl
- **Stowarzyszenie „Łódzkie Hospicjum Dla Dzieci”**
91-496 Łódź,
ul. Nastrojowa 10
Tel/Fax: 42 656 97 97
hospicjum@hospicjumdladzieci.org
hospicjumdladzieci.org
- **Krajowy Sztab Ratownictwo Społecznej Sieci Ratunkowej**
90-954 Łódź,
Skrytka pocztowa 32
Łódź, ul. Piotrkowska 238
Tel. 42 637-04-74
sztab@ratownictwo.org
ratownictwo.org
- **Towarzystwo Aktywizacji Muzyczno-Teatralnej Osób Niepełnosprawnych**
92-338 Łódź
ul. Przybyszewskiego 255/267
tel. kom.: 797 727 167
maszewska@tamton.pl
www.tamton.pl

- **Stowarzyszenie Integracyjne „Klub Otwartych Serc”**
98-400 Wieruszów
ul.Marianów 7
tel/fax (62) 78 42 535, 78 41 331
biuro@sikos.org.pl
www.sikos.org.pl/
- **Łódzki Związek Inwalidów Narządu Ruchu**
90-616 Łódź
ul.6-go Sierpnia nr 25
tel. 605 065 164
lzinr25@gmail.com
www.lzinr.pl
- **Stowarzyszenie Niepełnosprawnych Studentów i Absolwentów Uniwersytetu Łódzkiego**
Prezes Adrian Peliszko
Dyżury członków Stowarzyszenia: środa 12.30-13.30
e-mail: snsiaul@uni.lodz.pl
www.snsia.uni.lodz.pl
- **Fundacja dla Dzieci z Chorobami Nowotworowymi „Krwinka”**
90-273 Łódź,
ul. Rewolucji 1905 r. nr 9
tel. 42 661 80 52,
tel/fax 42 682 60 40.
fundacja@krwinka.org
www.krwinka.org
- **Fundacja Gajusz**
Siedziba Fundacji oraz Hospicjum Stacjonarnego
93-271 Łódź,
ul. Jarosława Dąbrowskiego 87
tel. / fax: +48 42 631 00 41
e-mail: biuro@gajusz.org.pl
www.gajusz.org.pl/
- **Fundacja Pomocy Dzieciom Kolorowy Świat**
91-457 Łódź
ul. Żabia 10/12
tel. (42) 640 67 05
fax (42) 640 67 06
mob. (+48) 508 272 970
biuro@kolorowyswiat.org
www.kolorowyswiat.org

- **Fundacja „UWOLNIENIE”**
91-020 Łódź
ul. Inowrocławska 5a
tel: 42 640-62-40
email: poradnia@uwolnienie.pl
www.uwolnienie.pl

- **Fundacja „Dom w Łodzi”**
91-426 Łódź
ul. Wierzbowa 13
tel/ fax: 42 678 01 00
pomoc@domwlodzi.org
www.domwlodzi.org

PEŁNOMOCNICY DS. STUDENTÓW NIEPEŁNOSPRAWNYCH

- **Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych i Profilaktyki Uzależnień UŁ Uniwersytet Łódzki**
dr Anna Sobczak – Pełnomocnik Rektora UŁ ds. Osób Niepełnosprawnych
Dyżury wtorek godz. 8.00-9.00
90-131 Łódź
ul. Lindleya 3,
tel. 42 635-41-99,
tel/fax 42 635-40-82
e-mail: niepelnosprawni@uni.lodz.pl
bonipu.uni.lodz.pl
- **Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Politechnika Łódzka**
90-924 Łódź
ul. Żeromskiego 116 (budynek A30)
tel.: (42) 631 28 87
tel./fax: (42) 631 38 87
e-mail: bon@adm.p.lodz.pl
czynne: poniedziałek-piątek w godz. 8.00-15.00

mgr Joanna Sztobryn-Giercuszkievicz - Kierownik BON
e-mail: giercuszkievicz@p.lodz.pl
mgr Alicja Czyżniak - Asystent Kierownika
e-mail: alicja.czyzniak@p.lodz.pl
mgr Agnieszka Kania - Konsultant Studencki
e-mail: agnieszka.kania@p.lodz.pl
- **Biuro Obsługi Studiów Uniwersytetu Medycznego w Łodzi**
90-647 Łódź,
ul. Pl. Hallera 1, bud. 1, parter

mgr Witold Olszewski

Starszy Specjalista ds. Osób Niepełnosprawnych
Uniwersytet Medyczny w Łodzi
witold.olszewski@umed.lodz.pl
tel. 42 272 52 09
kom. 797 604 079

mgr Maria Religa

Specjalista ds. Osób Niepełnosprawnych
Uniwersytet Medyczny w Łodzi
maria.religa@umed.lodz.pl
niepelnosprawni@umed.lodz.pl
kom. 799 092 101
tel. 42 272 52 09

- **Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi**

90-212 Łódź
Sterlinga 26,

Biuro Osób Niepełnosprawnych

czynne od wtorku do soboty w godz. 9.00 – 15.30
Budynek G pok. 108, ul. Rewolucji 1905 nr.52
e-mail: niepelnosprawni@ahe.lodz.pl,
tel.: 42 631 50 15
tel: 800 080 888
www.ahe.lodz.pl

- **Spoleczna Akademia Nauk w Łodzi**

ul. Sienkiewicza 9 (parter)
90-113 Łódź
ul. Kilińskiego 98 (patio)
90-012 Łódź
tel/fax.: 042 664 66 57, 42 239 39 57

dr Mariola Świdarska

Pełnomocnik Rektora ds. Studentów z Niepełnosprawnością
mswidarska@san.edu.pl
tel.: (42) 664 66 13

Dyżur: wtorek godz. 14.00-15.30, Sienkiewicza 9, pok.18
e-mail: rekrutacja@san.edu.pl

www.rekrutacja.san.edu.pl/lodz

ADRESY POWIATÓW WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

MIASTA GRODZKIE (na prawach powiatu)

terytorialnym zasięgiem działania obejmują jedynie obszar miasta

- **Łódź**

Urząd Miasta Łodzi
ul. Piotrkowska 104;
90-926 Łódź
uml@uml.lodz.pl
www.uml.lodz.pl

Hanna Zdanowska

Prezydent
tel.: 42 638 40 00; 638 41 15
fax: 42 638 40 04; 638 41 24

- **Piotrków Trybunalski**

Urząd Miasta w Piotrkowie Trybunalskim
Pasaż Rudowskiego 10
97-300 Piotrków Trybunalski
piotrkow@piotrkow.pl
www.piotrkow.pl

Krzysztof Chojniak

Prezydent
tel.: 44 732 77 01; 732 77 33;
tel.: 44 732 77 34;
fax: 44 732 77 35

- **Skierniewice**

Urząd Miasta Skierniewice
ul. Rynek 1
96-100 Skierniewice
umskier@um.skierniewice.pl
www.skierniewice.net.pl

Krzysztof Jażdżyk

Prezydent
tel.: 46 834 51 00; 833 23 23
fax: 46 833 42 44

POWIATY

- **belchatowski**

Starostwo Powiatowe w Belchatowie
ul. Pabianicka 17/19
97-400 Belchatów
powiat@powiat-belchatowski.pl
www.powiat-belchatowski.pl

Waldemar Wyczachowski

Starosta
tel.: 44 635 86 00; 635 86 01
fax: 44 635 86 17

- **brzeziński**

Starostwo Powiatowe w Brzezinach
ul. Sienkiewicza 16;
95-060 Brzeziny
wladze@powiat-brzeziny.wici.pl
www.powiat-brzeziny.pl

Edmund Kotecki

Starosta
tel.: 46 874 11 11
fax: 46 874 20 91

- **kutnowski**

Starostwo Powiatowe w Kutnie
ul. Tadeusza Kościuszki 16
99-300 Kutno
starostwo@www.kutno.pl
www.kutno.pl

Krzysztof Mariusz Debich

Starosta
tel.: 24 355 47 80
fax: 24 355 47 84

- **laski**

Starostwo Powiatowe w Łasku
ul. Południowa 1;
98-100 Łask
starosta@lask.com.pl
www.lask.com.pl

Teresa Wesolowska

Starosta

tel.: 43 675 68 00; 675 68 01

fax: 43 675 35 29

- **łęczycki**

Starostwo Powiatowe w Łęczycy

Pl. Tadeusza Kosciuszki 1

99-100 Łęczyca

sekretariat@leczyca.pl

www.leczyca.pl

Wojciech Zdziarski

Starosta

tel.: 24 388 72 00

fax: 24 721 32 17

- **łowicki**

Starostwo Powiatowe w Łowiczu

ul. Stanisławskiego 30

99-400 Łowicz

stlowicz@medianet.pl

www.powiat.lowicz.pl

Krzysztof Figat

Starosta

tel.: 46 837 59 02

fax: 46 837 50 15

- **łódzki – wsch.**

Starostwo Powiatowe Łódź-Wschód

ul. Sienkiewicza 3

90-954 Łódź

powiat@lodzkiwschodni.pl

www.lodzkiwschodni.pl

Andrzej Opala

Starosta

tel.: 42 633 71 91;

fax: 42 632 93 11

- **opoczyński**

Starostwo Powiatowe w Opocznie

ul. Kwiatowa 1a

26-300 Opoczno

powiat@opocznowiat.pl

www.opocznowiat.pl

Józef Róg

Starosta

tel.: 44 736 15 00

- **pabianicki**

Starostwo Powiatowe w Pabianicach

ul. Piłsudskiego 2;

95-200 Pabianice

powiat@powiat.pabianice.pl

www.powiat.pabianice.pl**Krzysztof Habura**

Starosta

tel.: 42 225 40 00

fax: 42 215 91 66

- **pajęczański**

Starostwo Powiatowe w Pajęcznie

ul. Parkowa 8/12;

98-330 Pajęczno

starostwo.pj@post.pl

www.powiatpajeczno.pl**Jan Ryś**

Starosta

tel.: 34 311 31 20

fax: 34 311 31 21

- **piotrkowski**

Starostwo Powiatowe w Piotrkowie Trybunalskim

Al. Dąbrowskiego 7

97-300 Piotrków Trybunalski

starosta@powiat-piotrkowski.pl

www.powiat-piotrkowski.pl**Stanisław Cubala**

Starosta

tel.: 44 732 88 00

fax: 44 732 88 03

- **poddębicki**

Starostwo Powiatowe w Poddębicach

ul. Łęczycka 16;

99-200 Poddębice

powiat@poddebice.pl

www.poddebicki.pl

Ryszard Rytter

Starosta

tel.: 43 678 78 78; 678 788 16;

fax: 43 678 28 06

- **radomszczański**

Starostwo Powiatowe w Radomsku

ul. Leszka Czarnego 22

97-500 Radomsko

starostwo@radomszczanski.pl

www.radomszczanski.pl**Andrzej Plutecki**

Starosta

tel.: 44 685 89 03, 683 45 09

fax: 44 683 43 35

- **rawski**

Starostwo Powiatowe w Rawie Mazowieckiej

Pl. Wolności 1

96-200 Rawa Mazowiecka

starostwo@powiatrawski.pl

www.powiatrawski.pl**Józef Matysiak**

Starosta

tel.: 46 814 46 31

fax: 46 814 46 31

- **sieradzki**

Starostwo Powiatowe w Sieradzu

Pl. Wojewódzki 3;

98-200 Sieradz

starosta.esi@powiatypolskie.pl

www.powiat-sieradz.pl**Dariusz Olejnik**

Starosta

tel.: 43 822 05 01 do 09

fax: 43 822 78 61

- **skierniewicki**

Starostwo Powiatowe w Skierniewicach

ul. Konstytucji 3-go Maja 6

96-100 Skierniewice

starosta@powiat-skierniewice.pl

powiat-skierniewice.pl

Mirosław Belina

Starosta

tel.: 46 834 59 15;

fax: 46 833 66 79

- **tomaszowski**

Starostwo Powiatowe w Tomaszowie Mazowiecki;

ul. Św. Antoniego 41

97-200 Tomaszów Mazowiecki

starostwo@powiat-tomaszewski.pl

www.powiat-tomaszowski.pl**Mirosław Kukliński**

Starosta

tel.: 44 724 21 27

fax: 44 724 29 15

- **wieluński**

Starostwo Powiatowe w Wieluniu;

Pl. Kazimierza Wielkiego 2

98-300 Wieluń

starostwo@powiat.wielun.pl

www.powiat.wielun.pl**Andrzej Stępień**

Starosta

tel.: 43 843 42 80

fax: 43 843 42 63

- **wieruszowski**

Starostwo Powiatowe w Wieruszowie

ul. Rynek 1/7

98-400 Wieruszów

starostwo@wieruszow.pl

www.powiat-wieruszowski.pl**Andrzej Szymanek**

Starosta

tel.: 62 781 33 70; 784 22 99

fax: 62 783 19 63

- **zduńskowski**

Starostwo Powiatowe w Zduńskiej Woli

ul. Złotnickiego 25

98-220 Zduńska Wola

starostwo@powiatzdunskowolski.pl

www.powiatzdunskowolski.pl

Wojciech Rychlik

Starosta

tel.: 43 823 22 04; 823 29 04

tel.: 43 823 28 73; 823 28 73

tel.: 43 823 29 04

fax: 43 823 28 73

- **zgierski**

Starostwo Powiatowe w Zgierzu

ul. Sadowa 6a

95-100 Zgierz

starostwo@powiat.zgierz.pl

www.powiat.zgierz.pl**Bogdan Jarota**

Starosta

tel.: 42 288 81 00

fax: 42 719 08 16

BEZPŁATNA POMOC PRAWNA

- **Państwowa Inspekcja Pracy Okręgowy Inspektorat Pracy w Łodzi**

90-441 Łódź,

al. Kościuszki 123

tel. 42 636-23-13

fax 42 636-85-13

kancelaria@lodz.pip.gov.pl

www.lodz.oip.pl/

- **Okręgowa Rada Adwokacka w Łodzi**

90-413 Łódź

ul. Piotrkowska 63

Zapisy pod nr telefonu

tel. 42 632 78 12

fax. 42 632-89-81

ora.lodz@adwokatura.pl

www.lodz.adwokatura.pl

- **Studencki Punkt Informacji Prawnej**

Klinika Prawa, Klinika Praw Dziecka**Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego**

90-232 Łódź

ul. Kopcińskiego 8/12,

pok. 0.27, parter, bud. B

Zapisy pod nr telefonu

tel./fax: 42 635-46-32

Dyżury:

Pon. 11:00-16:00, Wt. 09:00-16:00, Sr. 10:00-18:00,

Czw. 12:00-15:00, Pt. 10:00-15:00.

email: klinika@wpia.uni.lodz.pl

www.wpia2.uni.lodz.pl/klinika/index.php?go=kontakt.php

- **Fundacji Academia Iuris Oddział w Łodzi**

Jezuickie Duszpasterstwo Akademickie

ul. Sienkiewicza 60

Poniedziałek: 16:00 - 18:00

Wtorek: 16:00 - 18:00

Środa: 16:00 - 18:00

Czwartek: 16:00 - 18:00

Duszpasterstwo Akademickie przy kościele św. Teresy

ul. Kopcińskiego 1/3

Poniedziałek: 16:30 - 18:30

Wtorek: 16:00 - 18:00

Czwartek: 16:00-18:00

www.fai.org.pl

- **Stowarzyszenie Bezrobotnych i Osób Działających na rzecz Bezrobotnych
"Wszyscy razem - In Corpore"**

91-433 Łódź

ul. Franciszkańska 15

Tel.: 42 639 72 03

Dyżur prawnika: Pon.-Pt. 11:00-13:30, Wt. 13:30-15:30.

email: wszyscyrazem@poczta.onet.pl

bazy.ngo.pl/search/info.asp?id=73190

- **Stowarzyszenie Mediatorów PACTUS**

95-035 Łódź

ul. Wólczańska 243,

Zapisy pod nr tel. 42 632 83 20, 603 41 48 66, fax. 42 632 83 20

Dyżur prawnika: Pon. 17:30-19:30, Czw. 16:15-17:45

e-mail: biuro@pactus.pl

www.pactus.pl

- **Centrum Praw Kobiet**

Oddział w Łodzi,

90-430 Łódź

ul. Piotrkowska 115, I piętro

Zapisy pod nr tel.: 42 6333 411

Dyżur prawnika: Pon.-Pt. 10:00-17:00

email: cpk@cpk.lodz.pl

www.cpk.lodz.pl/

- **Biuro Miejskiego Rzecznika Konsumentów**
90-430 Łódź
ul. Piotrkowska 113,
tel.: 42 638-46-56
fax: 42 638-46-57
Godziny pracy:
Poniedziałek, Środa - Piątek od 8.00 do 16.00
Wtorek od 9.00 do 17.00
e-mail: mrk@uml.lodz.pl
bip.uml.lodz.pl/index.php?str=158&id=18150
- **Oddział Federacji Konsumentów w Łodzi**
90-102 Łódź
ul. Piotrkowska 82
tel.: 42 633-08-78
Dyżury prawnika: Wt. 12:00-15:00, Czw. 12:00- 16:00.
email: lodz@federacja-konsumentow.org.pl
www.federacja-konsumentow.org.pl
- **Fundacja Pomocy Rodzinie "OPOKA"**
90-223 Łódź
ul. Rewolucji 1905 nr 78/80
tel.: 501 420 968
biuro@fundacja-opoka.pl
fundacja-opoka.pl/index.php
- **Liga Kobiet Polskich Łódzki Oddział Wojewódzki w Łodzi**
90-401 Łódź
ul. Legionów 2 II piętro
Zapisy pod nr tel.: 42 630 06 86
tel/fax 42 630 99 24
kom. 504 017 699
e-mail: lkp@poczta.onet.pl
ligakobietpolskich.pl
- **„Feniks” - Stowarzyszenie Pomocy Ofiarom Przestępstw i Wypadków Drogowy**
91-324 Łódź
ul. Hipoteczna 27 lok. 6
Zapisy pod nr tel.:
tel.: 42 296 65 11, 607 090 436 (Telefoniczny Punkt informacyjny)
email: stowarzyszenie.feniks@gmail.com
bazy.ngo.pl/search/info.asp?id=136504

WARSZTATY TERAPII ZAJĘCIOWEJ WOJ. ŁÓDZKIE

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej Nowa Zorza (jednostka prowadząca: Stowarzyszenie Przyjaciół Osób Niepełnosprawnych „Nowa Zorza”)**
ul. Św. Jerzego 10/12
91-072 Łódź
województwo: łódzkie
Tel.: 42 632 64 10, 42 630 07 59
Faks: 42 632 64 10
e-mail: zorza@zorza.esem.pl
zorza.esem.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Oddział Dzielnicowy Łódź-Bałuty)**
ul. Plantowa 7
tel/fax 42 655 87 48
email: wztzpd@poczta.onet.pl
www.tpdbaluty.org.pl/
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy Nr 3, Łódź)**
90-156 Łódź ul. Tkacka 34/36
telefon: (0..42) 678-93-23
telefon/fax: (0..42) 678-13-72
e-mail: sosw3@interia.pl
e-mail: kontakt@sosw3.pl
www.sosw3.pl/oferta/wtz.html
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Spółdzielcze Zakłady Chemiczne „Mors”, Łódź)**
ul. Żeromskiego 53
91-728 Łódź
Tel. 42/ 633 56 05
e-mail: biuro@mors.net.pl
www.mors.net.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Koło Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym)**
ul. Rycerska 16
97-300 Piotrków Trybunalski
województwo: łódzkie
tel.: 44 649 76 37
faks: 44 649 76 37
e-mail: wtzpiotrkow@gmail.com
www.facebook.com/skpdzn

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Zgierzu - PSOUU)**
ul. Chełmska 42/42a,
95-100 Zgierz,
Tel/fax.: 42 716 68 87
e-mail: psouu@miasto.zgierz.pl
www.psouu.miasto.zgierz.pl

ponadto działa także:

- Zespół Terapeutyczno-Rehabilitacyjny Aktywności Społecznej
tel/fax. 42/ 716 10 94
- Środowiskowy Dom Samopomocy (ŚDS)
tel/fax. 42 710 10 84

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Dom Pomocy Społecznej Aleksandrów Łódzki Fundacja Osób Społecznie Aktywnych F.O.S.A.)**
Warsztaty Terapii Zajęciowej
Rąbień AB 59
95-070 Aleksandrów Łódzki
tel. 42 712 19 96 wew. 125
e-mail: wtzrabien@wp.pl lub kontakt@fosa.org.pl
www.fosa.org.pl
www.dpsrabien.pl/wtz/

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Polskie Stowarzyszenie Ludzi Cierpiących na Padaczkę Oddział Łódzki)**
ul. Kościuszki 31
95-035 Ozorków
tel.: 42 277 17 73
e-mail: biuro@pslcnp.pl
www.pslcnp.pl

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej „Blisko Ciebie” (jednostka prowadząca: Stowarzyszenie Rodziców i Opiekunów Dzieci Niepełnosprawnych „Naszym Dzieciom” Brzeziny)**
ul. Piłsudskiego 14
95-060 Brzeziny
e-mail: naszym_dzieciom@o2.pl
www.naszymdzieciom.cba.pl/kontakt.html

ponadto jest

Ośrodek Rehabilitacji SŁONECZKO
ul. Piłsudskiego 14,
95-060 Brzeziny,
tel.: 607 654 733

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Caritas Diecezji Łowickiej w Urzeczu)**
ul. Urzecze 22
99-440 Zduny
tel. 46 839 10 33
e-mail: wtzu@wp.pl, wtz.urzecze@caritas.pl
www.diecezja.lowicz.pl/caritas/index.php?id=632&idd=7
 - **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Chrześcijańskie Stowarzyszenie Dobroczynne - Oddział Terenowy w Radomsku)**
ul. Kopiec 17,
97-500 Radomsko,
tel./fax.: 044 738 18 16 - ChSD i WTZ
tel. kom.: 0 501 659 766
e-mail: wierut@poczta.fm
www.chsd.radomsko.pl
www.facebook.com/Warsztaty-Terapii-Zaj%C4%99ciowej-w-Radomsku-388890737902753/timeline/
- ponadto działa**
Centrum Integracji Społecznej
tel./fax.: 044 683 51 39
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Fundacja Pomocy Dzieciom „Jaś i Małgosia” Łódź)**
ul. Tatrzańska 105
93-279 Łódź,
tel. 42 / 643 46 70
fax 42/ 643 46 06
e-mail: help@jim.org - sekretariat
e-mail: terapia@jim.org
www.jim.org/fundacja
 - **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Fundacja Społeczna Razem, Tomaszów Mazowiecki)**
ul. Polna 56a
97-200 Tomaszów Mazowiecki
tel./fax: (44) 724 67 54
tel.kom: 509 449 414
e-mail: wtz.razem@vp.pl
www.fundacja-razem.org/wtzzrazem/pracownie
 - **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Koło Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym)**
Warsztaty Terapii Zajęciowej
Kubusia Puchatka 1a
97-330 Sulejów

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Sieradz)**
Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej W Sieradzu
ul. Polna 5
98-200 Sieradz
tel. fax 43/ 651-14-02
tel. 43/ 822-48-17 - WTZ
e-mail: mops@sieradz.home.pl
www.cms.mopssieradz.finn.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Polski Związek Głuchych Oddział w Łodzi)**
ul. Nawrot 94/96
90-040 Łódź,
tel. 42 231 33 70 wew. 204
fax 042 674 44 54
e-mail: wtz@pzg.lodz.pl
wtz.pzg.lodz.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym - Koło Nr 1 w Kutnie)**
ul. 29 Listopada 27
99-300 Kutno
tel. 24 253-34-27
fax. 24 253-34-27
e-mail: orewniezabudka@poczta.onet.pl; zk.kutno@psouu.org.pl
psouu.kutno.pl/index.php/warsztat-terapii-zajeciowej
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym - Koło Terenowe Żychlin)**
ul. Dobrzeleńska 6
99-320 Żychlin
tel./fax: 24 285 37 77
tel.: 24 285 38 37
e-mail: zk.zychlin@psouu.org.pl
www.psouu.org.pl/kola-terenowe
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Aleksandrowie Łódzkim)**
ul. 1 Maja 43/47
95-070 Aleksandrów Łódzki
tel.: 42 712 16 17; 42/ 276 39 06
fax. 42 7121617
e-mail wtz.aleksandrowlodzki@psouu.org.pl
www.facebook.com/PSOUU-Ko%C5%82o-w-Aleksandrowie-%C5%81%C3%B3dskim-170731686426419/timeline/

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Produkcyjno-Handlowa Spółdzielnia Inwalidów „Bonex” Zduńska Wola)**
ul. Zielona 5
98-220 Zduńska Wola
tel. (0-43) 823 48 93
e-mail: poczta@bonex.com.pl
www.bonex.com.pl

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Samorządowe Stowarzyszenie Rozwoju Ziemi Rawskiej)**
ul. Miła 2
96-200 Rawa Mazowiecka

Samorządowe Stowarzyszenie Rozwoju Ziemi Rawskiej

Plac Wolności 1,
96-200 Rawa Mazowiecka
tel.: 46/ 814-46-31,
fax: 46/ 814-46-31

ziemiarawska.eu/warsztat-terapii-zajeciowej/

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Spółdzielnia Inwalidów „Tęcza” Zakład Pracy Chronionej)**
ul. Lotnicza 2a
99-100 Łęczyca
tel. 24/ 721 35 73
tel. 661441024
e-mail: wtz-si-tecza@wp.pl
tel. 24 721 27 20 wew.105
e-mail: a.maciejewska@teczasi.pl

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Spółdzielnia Inwalidów „Zgoda” Zakład Pracy Chronionej Konstantynów Łódzki)**
ul. 8 Marca 1
95-050 Konstantynów Łódzki
tel. 42/ 211-11-62 wew. 158
email: wtz-1956@wp.pl
wtz.zgoda.pl

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych „Pomocna Dłoń” Będków)**
ul. Parkowa 3
97-319 Będków
tel./faks 44/ 719 71 20
Anna Kaczmarczyk,
Kierownik Warsztatów Terapii Zajęciowej:
tel. kom. 607 775 830
e-mail: wtz-rudnik@tlen.pl
www.pomocnadlon.com

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Spółdzielnia Usług Techniczno-Handlowych i Wdrożeń „Orpel” Łódź)**
ul. Lodowa 101
93-232 Łódź
tel.: 42 649 15 50
www.orpel.com.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Stowarzyszenie na rzecz Osób Niepełnosprawnych „Razem” Koluszki)**
ul Pomorska 5
95-040 Koluszki,
tel./fax 44 714 19 20
e-mail: poczta@wtzkoluszki.pl
www.wtzkoluszki.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych „Tacy Sami” w Łowiczu)**
Parma 37
99-400 Łowicz
tel./fax: 46/ 838-67-98
e-mail: wtz-parma@wp.pl
www.wtz-parma.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Stowarzyszenie Rodziców i Opiekunów Osób Niepełnosprawnych, Opoczno)**
ul. Kopernika 3
26-300 Opoczno
tel./fax.: 44 755 30 33
e-mail: wtz_opoczno@wp.pl
www.wtzopoczno.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Stowarzyszenie Rodzin Dzieci i Osób Niepełnosprawnych, Tomaszów Mazowiecki)**
ul. Farbiarska 20
97-200 Tomaszów Mazowiecki
tel./fax 44/ 725 93 91
e-mail: wtzfarbiarska-tm@wp.pl
www.wtz-tm.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Oddział Miejski w Wieruszowie)**
ul. Sportowa 7
98-400 Wieruszów
tel. 62/ 78 42 535, 78 41 331
e-mail wuteze@free.ngo.pl
wieruszow.pcpr.info/warsztaty-terapii-zajeciowej

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Oddział Powiatowy w Bełchatowie)**
TPD O/Powiatowy
Warsztat Terapii Zajęciowej w Bełchatowie
ul. Targowa 20a
97-400 Bełchatów
tel/fax: 44/ 632-19-93
e-mail: wtzbelchatow02@wp.pl
www.wtz-belchatow.nets.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Urząd Miasta i Gminy Drzewica)**
ul. Braci Kobyłańskich 26
26-340 Drzewica
tel./fax. 48/ 375 64 19
e-mail: wtz@drzewica.pl
wtzdrzewica.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Stowarzyszenie na rzecz Osób Niepełnosprawnych „Pokój”)**
ul. Sędziowska 8/10
91-304 Łódź,
tel/fax. 42/ 654 56 78
tel.komórkowy 515 14 14 59
e-mail: wtzpokoj@wp.pl
www.wtzpokoj.pl/
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Miejskie Centrum Pomocy Społecznej Pabianice)**
ul. Jana Pawła II 68
95-200 Pabianice
tel.: 42/ 213 91 00

Miejskie Centrum Pomocy Społecznej (sekretariat)
ul. Gdańska 7, 95-200 Pabianice,
tel: 42/ 215 89 35
email: sekretariat.mcps@interia.pl
mcps.pabianice.pl
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej Łask)**
ul. Kościuszki 14
98-100 Łask,
tel. 43 676 24 48
e-mail: wtz-lask@wtz-lask.pl
www.wtz-lask.pl/

- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, Wieluń)**
Olewin 92,
98-300 Wieluń
tel./fax 43/ 842 89 22
e-mail: mgops-wielun@neostrada.pl
bip-mgops.um.wielun.pl/bipkod/002/010
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (jednostka prowadząca: Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych „Sprawni Inaczej” /SONSI, Skierniewice)**
ul. Ludwika Waryńskiego 14
96-100 Skierniewice
tel. 46/ 833 39 08
tel. 666 052 204
fax: 46/ 833 39 08
e-mail: wtskierniewice@wp.pl
e-mail: sonsi.skierniewice@gmail.com
sonsiskc.type.pl/sonsiskc/wtz

CENTRA INTEGRACJI SPOŁECZNEJ W WOJ. ŁÓDZKIM

- **Centrum Integracji Społecznej MEA**
POMOST Centrum Integracji Społecznej
ul. Więckowskiego 62
90-735 Łódź
tel: 42 630-27-27
email: pomost@uwolnienie.pl
www.uwolnienie.pl/cis-mea

Instytucja tworząca:

Fundacja „UWOLNIENIE”.
Siedziba i ośrodek terapeutyczny
ul. Inowrocławska 5a
91-020 Łódź
tel: 42 640-62-40
email: poradnia@uwolnienie.pl

- **Samorządowy Zakład Budżetowy pod nazwą „CIS”**
ul. Topolowa 8,
26-330 Żarnów

Instytucja tworząca:

Wójt Gminy Żarnów
ul. Opoczyńska 5,
26-330 Żarnów

- **Środowiskowe Warsztaty Aktywizacji „Zielone Światło”**
ul. Inowrocławska 3,
26-300 Opoczno
- **Centrum Integracji Społecznej w Radomsku**
ul. Kopiec 17,
97-500 Radomsko

Instytucja tworząca:

Chrześcijańskie Stowarzyszenie Dobroczynne
Oddział Terenowy w Radomsku
ul. Kopiec 17,
97-500 Radomsko

MIEJSKIE OŚRODKI POMOCY SPOŁECZNEJ

- **(MOPS) Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej Łódź**
(„obsługa” miasta łódź)
ul. Piotrkowska 149
90-440 Łódź
tel.: 042 632 40 34
fax: 042 632 41 30
e-mail: sekretariat@mops.lodz.pl
www.mops.lodz.pl
- **MOPS Aleksandrów Łódzki**
ul. Piotrkowska 4/6
95-070 Aleksandrów Łódzki,
tel. (042) 276 43 85, fax (042) 712 16 11,
e-mail: mops-al@wp.pl
www.aleksandrowlodzki.pl
- **MOPS Belchatów**
ul. Dąbrowskiego 2
97-400 Belchatów,
tel. (44) 635 28 97
fax (44) 635 28 84,
e-mail: mops_belchatow@op.pl
- **MOPS Brzeziny**
ul. św. Anny 57
95-060 Brzeziny,
tel. 046 874-12-95
fax 46-874-02-80,
e-mail: mopsbrzeziny@brzeziny.pl
mopsbrzeziny.pl/

- **MOPS Głowno**
ul. Ludwika Norblina 1
95-015 Głowno,
tel./fax. (042) 7192725,
e-mail: sekretariat.mops@glowno.pl
www.mops.glowno.pl/
- **MGOPS Kamieńsk**
ul. Wieluńska 50
97-360 Kamieńsk,
tel. 044 681-76-16
fax 044 681-76-16,
e-mail: mops@kamiensk.nazwa.pl
- **MOPS Konstantynów Łódzki**
ul. Słowackiego 11
95-050 Konstantynów Łódzki,
tel. 044 211-19-67
fax 044 211-19-67,
e-mail: mopskonstantynow@wp.pl
- **MOPS Kutno**
ul. Warszawskie Przedmieście 10a
99-300 Kutno,
tel. (024)253-44-46
fax 253-78-47 253-44-46,
e-mail: mops@mops.kutno.pl
- **MOPS Łęczyca**
ul. Ozorkowska 8
99-100 Łęczyca,
tel. 024 721-23-71
fax 024 721-23-71,
e-mail: mops2@poczta.onet.pl
- **MOPS Łowicz**
ul. Kaliska 6B
99-400 Łowicz,
tel. 046 837-39-43
tel/ fax 046 837-41-55,
e-mail: pomostlowicz@poczta.onet.pl
- **MOPS Ozorków**
ul. Nowe Miasto 14
95-035 Ozorków,
tel. 042 710 31 64
fax 042 710 31 64,
e-mail: mops-oz@wp.pl

- **MOPS Pabianice**
ul. Cicha 43
95-200 Pabianice,
tel. 042 215 88 94
fax 042 215 89 35,
e-mail: mops_pabianice@pro.onet.pl
- **MOPR Piotrków Trybunalski**
ul. Próchnika 34
97-300 Piotrków Trybunalski,
tel. 044 733-90-03
fax 044 733-90-03,
e-mail: mopr@mopr.piotrkow.pl
- **MOPS Radomsko**
ul. Kościuszki 12a
97-500 Radomsko,
tel. 044 683-28-85
fax 044 683-28-55,
e-mail: mops@mops-radomsko.pl
- **MOPS Rawa Mazowiecka**
ul. Kościuszki 5
96-200 Rawa Mazowiecka,
tel. 046 814-46-30,15
fax 046 814-46-30,
e-mail: mopsrawa@interia.pl
- **MOPS Rzgów**
ul. Rawska 8
95-030 Rzgów,
tel. 42 21 30 929
fax 141207,
e-mail: gopsrzgow@interia.pl
- **MOPS Sieradz**
ul. Polna 5
98-200 Sieradz,
tel. 043 651-14-02
fax 822-40-66,
e-mail: mops@sieradz.home.pl
- **MOPS Tomaszów Mazowiecki**
ul. Cekanowska 5
97-200 Tomaszów Mazowiecki,
tel. 044 723-73-53
fax 044 723-34-89,
e-mail: mopstomaszow@poczta.onet.pl

- **MGOPS Tuszyn**
ul. Żeromskiego 24/26
95-080 Tuszyn,
tel. 042 614-34-92
fax 042 614-34-92,
e-mail: mopstuszyn@wp.pl
- **MOPS Zduńska Wola**
ul. G. Żydowskiego 21b
98-220 Zduńska Wola,
tel. 043 823-67-79
fax 043 823-66-37,
e-mail: mops@zdunskawola.pl
- **MOPS Zgierz**
ul. Długa 56
95-100 Zgierz,
tel. 042 716-42-13
fax 042 716-65-90,
e-mail: sekretariat@mopszgierz.pl

MIEJSKIE/GMINNE OŚRODKI POMOCY SPOŁECZNEJ

- **GOPS Aleksandrów**
Aleksandrów 39
26-337 Aleksandrów,
tel. 044 756 00 13
fax 044 756 00 14,
e-mail: GopsAlek@poczta.onet.pl
- **GOPS Andrespol**
ul. Rokicińska 126
95-020 Andrespol,
tel. 044 213 27 60
fax 044 213 27 60,
e-mail: opsandrespol@lodz.home.pl
- **GOPS Bedlno**
Bedlno 24,
99-311 Bedlno,
tel. 024 282 17 85
fax 024 282 17 50,
e-mail: gopsbedlno1@wp.pl

- **GOPS Belchatów**
ul. Kościuszki 13
97-400 Belchatów,
tel. 044 632 42 01
fax 044 632 42 01,
e-mail: gopsbelchatow@wp.pl
- **GOPS Będków**
Parkowa 3
97-319 Będków,
tel. 044 725 70 17
fax 044 725 70 12,
e-mail: gops.bedkow@wp.pl
- **GOPS Biała**
Biała Druga 4 b
98-350 Biała,
tel. 043 841-90-02
fax 043 841-90-02,
e-mail: gops.biala@biala.finn.pl
- **MGOPS Biała Rawska**
ul. Jana Pawła II 57
96-230 Biała Rawska,
tel. 815-93-81
fax 815-93-81,
e-mail: pomostbialar@poczta.onet.pl
- **GOPS Białaczów**
Plac Wolności 1
26-307 Białaczów,
tel. 044 758-14-69
fax 044 758-14-69,
e-mail: gopsb@o2.pl
- **GOPS Bielawy**
ul. Garbarska 11
99-423 Bielawy,
tel. 046 838 26 95
fax 046 838-26-95,
e-mail: gops@bielawy.pl
- **MGOPS Błaszki**
ul. Lubanów 27
98-235 Błaszki,
tel. 043 829-34-69
fax 043 829-34-69,
e-mail: mgops@blaszki.pl

- **GOPS Bolesławiec**
ul. Rynek 10
98-430 Bolesławiec,
tel. 062 783 60 71
fax 062 78-493-33,
e-mail: gops@boleslawiec.net.pl
- **GOPS Bolimów**
ul. Łowicka 9
99-417 Bolimów,
tel. 046 38-03-22
fax 046 38-03-86,
e-mail: gopsbolimow@poczta.onet.pl
- **GOPS Brąszewice**
ul. Starowiejska 1
98-277 Brąszewice,
tel. 043 821 13 70
fax 043 821-17-76,
e-mail: gops_braszewice@post.pl
- **GOPS Brójce**
Brójce 39
95-006 Brójce,
tel. 042 214 02 01
fax 042 214 02 01,
e-mail: gops@brojce.pl
- **GOPS Brzeziny**
ul. Sienkiewicza 16a
95-060 Brzeziny,
tel. 046 874 28 24
fax 046 874 28 85,
e-mail: gopsbrzeziny@op.pl
- **GOPS Brzeźnio**
ul. Wspólna 44
98-275 Brzeźnio,
tel. 043 820 32 11
fax 043 820 36 71,
e-mail: gops@brzeznio.pl
- **GOPS Buczek**
ul. Szkolna 1
98-113 Buczek,
tel. 043 677 41 59
fax 043 677 41 59,
e-mail: gopsbuczek@pro.onet.pl

- **GOPS Budziszewice**
ul. J.Ch. Paska 66
97-212 Budziszewice,
tel. 044 710 23 68,
e-mail: budziszewice@go2.pl
- **GOPS Burzenin**
ul. Sieradzka 4
98-260 Burzenin,
tel. 043 821 43 66
fax 043 821 43 66,
e-mail: gops_burzenin@post.pl
- **GOPS Chąsno**
Chąsno 55
99-413 Chąsno,
tel. 046 838 14 25
fax 046 838 13 64,
e-mail: gops@chasno.bipst.pl
- **GOPS Cielądz**
Cielądz 59
96-214 Cielądz,
tel. 046 815 31 11
fax 046 815 31 11,
e-mail: gopscieladz@poczta.onet.pl
- **GOPS Czarnocin**
ul. Główna 142
97-318 Czarnocin,
tel. 044 616 51 81
fax 044 616 51 69,
e-mail: gopsczarnocin@op.pl
- **GOPS Czarnożyły**
Czarnożyły 48
98-310 Czarnożyły,
tel. (043) 841 62 97
fax (043) 841 62 81,
e-mail: gopsczarnozyly@o2.pl
- **GOPS Czastary**
ul. Wolności 29
98-410 Czastary,
tel. 062 78-431-12
fax 062 78-431-12,
e-mail: gops_czastary@post.pl

- **GOPS Czerniewice**
ul. Mazowiecka 42
97-216 Czerniewice,
tel. (044) 710 41 70
fax (044) 710 40 10,
e-mail: gopszcze@hot.pl
- **GOPS Dalików**
Plac Powstańców 1
99-205 Dalików,
tel. (043) 678 01 23
fax 043 678 01 83,
e-mail: gopsdalikow@wp.pl
- **GOPS Daszyna**
Daszyna 34 a
99-107 Daszyna,
tel. (024) 389 04 10
fax (024) 389 04 10,
e-mail: daszynagops@poczta.onet.pl
- **GOPS Dąbrowice**
ul. Stary Rynek 31
99-352 Dąbrowice,
tel. 24 252-50-32
fax 24 252-50-32,
e-mail: gopsdabrowice@op.pl
- **GOPS Dłutów**
ul. Główna 11
95-081 Dłutów,
tel. (044) 634 05 05
fax (044) 634 05 05,
e-mail: agagopsdl@wp.pl
- **GOPS Dmosin**
Dmosin 9
95-061 Dmosin,
tel. (046) 874 71 30
fax (046) 874 71 30,
e-mail: gopsdmosin@wp.pl
- **GOPS Dobroń**
ul. 11-go Listopada 9
95-082 Dobroń,
tel. (043) 677 21 30
fax (043) 677 26 79,
e-mail: gops@dobron.ug.gov.pl

- **GOPS Dobryczyce**
ul. Wolności 8
97-505 Dobryczyce,
tel. (044) 681 14 27
fax (044) 681 10 28,
e-mail: gopsdobryczyce@op.pl
- **GOPS Domaniewice**
ul. Główna 2
99-434 Domaniewice,
tel. (046) 838 36 41
fax (046) 838 33 77,
e-mail: gopsdomaniewice@poczta.onet.pl
- **GOPS Drużbice**
Drużbice 20
97-403 Drużbice,
tel. (044) 631 10 13
fax (044) 631 10 13,
e-mail: gopsdruzbice@wp.pl
- **MGOPS Drzewica**
ul. Stanisława Staszica 22
26-340 Drzewica,
tel. 048 375-66-31
fax 048 375-66-31,
e-mail: mgops@drzewica.pl
- **MGOPS Działoszyn**
ul. Grota-Roweckiego 1
98-355 Działoszyn,
tel. 043 841-36-56
fax 843-74-40,
e-mail: dzialoszyn_mgops@pro.onet.pl
- **GOPS Galewice**
ul. Wieluńska 5
98-405 Galewice,
tel. (062) 783 86 00
fax (062) 783 86 01,
e-mail: gops@galewice.pl
- **GOPS Gidle**
ul. Pławińska 22
97-540 Gidle,
tel. (034) 327 21 11
fax (034) 327 21 11,
e-mail: gops@gidle.pl

- **GOPS Głowno**
ul. Kilińskiego 2
95-015 Głowno,
tel. (042) 719 26 46,
fax (042) 719 26 46,
e-mail: gops.glowno@vp.pl
- **GOPS Głuchów**
al. Klonowa 5
96-130 Głuchów,
tel. (046) 815 71 20
fax (046) 815 70 58,
e-mail: gopsgluchow@poczta.onet.pl
- **GOPS Godzianów**
Godzianów 163
96-126 Godzianów,
tel. 046 834 90 68
fax 046 834 90 73,
e-mail: gopsgodzianow@poczta.onet.pl
- **GOPS Gomunice**
ul. Armii Krajowej 30
97-545 Gomunice,
tel. 044 684-24-85,219
fax 044 684-24-85,231,
e-mail: gops@gomunice.pl
- **GOPS Gorzkowice**
ul. Kwiatowa 4
97-350 Gorzkowice,
tel. 044 681-80-26
fax 044 681-80-26,
e-mail: opsgorzk@poczta.onet.pl
- **GOPS Goszczanów**
ul. Kaliska 19
98-215 Goszczanów,
tel. 043 829-82-42
fax 829-82-31,
e-mail: gops_goszczanow@post.pl
- **GOPS Góra Świętej Małgorzaty**
Góra Św. Małgorzaty 44
99-122 Góra Świętej Małgorzaty,
tel. (024) 389-24-18
fax (024) 389-24-12,
e-mail: gopsgora@op.pl

- **GOPS Grabica**
Grabica 66
97-306 Grabica,
tel. 044 616-11-60
fax 044 616-11-88,
e-mail: gopsgrabica@gazeta.pl
- **GOPS Grabów**
ul. 1 Maja 21
99-150 Grabów,
tel. 063 273-44-25
fax 063 219-11-70,
e-mail: ops@grabow.com.pl
- **GOPS Inowłódz**
ul. Spalska 2
97-215 Inowłódz,
tel. 044 710-11-23
fax 044 710-11-23,
e-mail: gopsinow@poczta.onet.pl
- **GOPS Jeżów**
ul. Kwiatowa 1
95-047 Jeżów,
tel. 046 875-53-93
fax 75-53-93,
e-mail: gopsjezow@poczta.onet.pl
- **MGOPS Kamieńsk**
ul. Wieluńska 50
97-360 Kamieńsk,
tel. 044 681-76-16
fax 044 681-76-16,
e-mail: mops@kamiensk.nazwa.pl
- **GOPS Kielczyglów**
ul. Tysiąclecia 25
98-358 Kielczyglów,
tel. 043 842-50-22
fax 043 842-50-22,
e-mail: gops_kielczyglow05@wp.pl
- **GOPS Kiernozia**
ul. Sobocka 1a
99-412 Kiernozia,
tel. 024 277-91-03
fax 024 277-91-03,
e-mail: gopskiernozia@poczta.onet.pl

- **GOPS Kleszczów**
ul. Osiedlowa 2
97-410 Kleszczów,
tel. 044 731-36-34
fax 044 731-34-99,
e-mail: gopskle@post.pl
- **GOPS Klonowa**
ul. Czajkowska 1a
98-273 Klonowa,
tel. 043 820-85-08
fax 043 820-85-08,
e-mail: gops.klonowa@neostrada.pl
- **GOPS Kluki**
Kluki 88
97-415 Kluki,
tel. 044 631-50-37, fax 044 631-50-37,
e-mail: opskluki@wp.pl
- **GOPS Kobiele Wielkie**
ul. Reymonta 78
97-524 Kobiele Wielkie,
tel. 044 681-44-12
fax 044 681-05-06,
e-mail: gopskobiele@poczta.onet.pl
- **GOPS Kocierzew Południowy**
Kocierzew Południowy 83
99-414 Kocierzew Południowy,
tel. 046 839-40-44
fax 046 839-40-43,
e-mail: gops@kocierzewpoludniowy.bipst.pl
- **GOPS Kodrąb**
ul. 22-go Lipca 7
97-512 Kodrąb,
tel. 044 681-93-25
fax 044 681-93-25,
e-mail: gopskodrab@op.pl
- **MGOPS Koluszki**
ul. Brzezińska 32
95-040 Koluszki,
tel. 044 714-58-25
fax 044 714-58-25,
e-mail: mgops.koszulki@uinf.com.pl

- **GOPS Konopnica**
Rynek 15
98-313 Konopnica,
tel. 043 842-44-90
fax 043 842-44-90,
e-mail: gops_konopnica@post.pl
- **GOPS Kowiesy**
Kowiesy 85
96-111 Kowiesy,
tel. 046 831-70-81,34
fax 046 831-70-81,36,
e-mail: gopskowiesy@wp.pl
- **MGOPS Krośniewice**
ul. Łęczycka 15b
99-340 Krośniewice,
tel. 24 252-35-45
fax 24 252-35-45,
e-mail: krosmops@unet.pl
- **GOPS Krzyżanów**
Krzyżanów 10
99-314 Krzyżanów,
tel. 024 356-22-02
fax 1952-12-21,
e-mail: gopskrzyzanow@op.pl
- **GOPS Ksawerów**
ul. Kościuszki 3
95-054 Ksawerów,
tel. (0-42) 213 89 83
fax (0-42) 213 89 84,
e-mail: gops2@wp.pl
- **GOPS Kutno**
ul. Witosa 1
99-300 Kutno,
tel. (024) 355-70-22
fax 253-31-79,
e-mail: gopskutno@poczta.onet.pl
- **GOPS Lgota Wielka**
ul. Radomszczańska 60
97-565 Lgota Wielka,
tel. 044 680-13-82
fax 044 680-13-82,
e-mail: gops.lgotawielka@poczta.fm

- **GOPS Lipce Reymontowskie**
ul.Reymonta 24
96-127 Lipce Reymontowskie,
tel. 046 831-61-83
fax 046 831-61-83,
e-mail: gopslipce@poczta.onet.pl
- **GOPS Lubochnia**
ul. Tomaszowska 9
97-217 Lubochnia,
tel. 044 710-32-12
fax 044 710-32-12,
e-mail: gopslubochnia@onet.pl
- **GOPS Lutomiersk**
plac Jana Pawła II 11
98-135 Lutomiersk,
tel. 043 677-50-11
fax 677-50-94,
e-mail: gopslutomiersk@wp.pl
- **GOPS Lututów**
ul. Klonowska 8
98-360 Lututów,
tel. 043 871-41-31
fax 871-41-31,
e-mail: gops_lututow@o2.pl
- **GOPS Ładzice**
ul. Wyzwolenia 36
97-561 Ładzice,
tel. 044 684-08-28
fax 044 684-08-28,
e-mail: gops@ladzice.pl
- **GOPS Łanięta**
Łanięta 15
99-306 Łanięta,
tel. 024 356-74-05
fax 024 356-74-05,
e-mail: gopslanieta1@op.pl
- **MGOPS Łask**
ul. Warszawska 14
98-100 Łask,
tel. 043 675-21-38
fax 043 675-21-97,
e-mail: mgopslask@interia.pl

- **GOPS Łęczyca**
ul. Belwederska 69
99-100 Łęczyca,
tel. 024 721-89-60
fax 024 721-89-54,
e-mail: gopsleczyca@op.pl
- **GOPS Łęki Szlacheckie**
Łęki Szlacheckie 13d
97-352 Łęki Szlacheckie,
tel. 044 787-53-87
fax 044 787-53-87,
e-mail: gops@lekiszlacheckie.pl
- **GOPS Łowicz**
ul. Długa 12
99-400 Łowicz,
tel. 046 37-68-04
fax 37-35-39
- **FILIA Łódź-Bałuty**
ul. Tybury 16,
91-015 Łódź-Bałuty,
tel. 513724
fax 512456
- **FILIA Łódź-Górna**
ul. Będzińska 5
93-540 Łódź-Górna,
tel. 6849605
fax 6844481
- **FILIA Łódź-Polesie**
ul. Lipowa 28
90-629 Łódź-Polesie,
tel. 335681
fax 335345
- **FILIA Łódź-Śródmieście**
ul. Wólczańska 225
93-005 Łódź-Śródmieście,
tel. 42/ 6840907
fax 42/ 6840603

- **FILIA Łódź-Widzew**
ul. Grota Roweckiego 30
93-217 Łódź-Widzew,
tel. (0-42) 677-15-53
fax (0-42) 677-15-50,
e-mail: opswd@poczta.onet.pl
- **GOPS Lubnice**
ul. generała W.Sikorskiego 102
98-432 Lubnice,
tel. 062 784-70-23
fax 062 784-70-23,
e-mail: gops@uglubnice.com.pl
- **GOPS Łyszkowice**
ul. Gminna 10
99-420 Łyszkowice,
tel. 046 838-87-62
fax 046 838-87-62,
e-mail: gopslyszkowice@op.pl
- **GOPS Maków**
ul. Główna 3
96-124 Maków,
tel. 046 831-22-90
fax 046 831-22-90,
e-mail: gopsmakow@poczta.onet.pl
- **GOPS Masłowice**
Masłowice 84
97-515 Masłowice,
tel. 044 787-46-01
fax 044 787-46-01,
e-mail: gops@maslowice.gminarp.pl
- **GOPS Mniszków**
ul. Powstańców Wlkp. 1
26-341 Mniszków,
tel. 044 756-17-90
fax 044 756-17-90,
e-mail: gops@mniskow.pl
- **GOPS Mokrsko**
Mokrsko 233
98-345 Mokrsko,
tel. 043 868-32-66
fax 043 868-32-66,
e-mail: gopsmokrsko@interia.pl

- **GOPS Moszczenica**
ul. Kokosowa 1
97-310 Moszczenica,
tel. 044 616-95-97
fax 044 616-95-97 w.118
- **GOPS Nieborów**
aleja Legionów Polskich 26
99-416 Nieborów,
tel. 046 838-56-82
fax 046 838-56-82,
e-mail: gopsnieborow@poczta.onet.pl
- **GOPS Nowa Brzeźnica**
ul. Kościuszki 103
98-331 Nowa Brzeźnica,
tel. 034 311-96-70
fax 311-43-70,
e-mail: gops@nowabrzeznicza.pl
- **GOPS Nowe Ostrowy**
Nowe Ostrowy 7
99-350 Nowe Ostrowy,
tel. 024 356-15-75
fax 024 356-15-75,
e-mail: noweo@poczta.onet.pl
- **GOPS Nowosolna**
Rynek Nowosolna 1
92-703 Nowosolna,
tel. 42 648 45 20
fax 42 648 45 20,
e-mail: opsnowosolna@wp.pl
- **GOPS Nowy Kawęczyn**
Nowy Kawęczyn 32
96-115 Nowy Kawęczyn,
tel. 046 831 41 36
fax 046 831 42 89,
e-mail: gopsnk@poczta.onet.pl
- **MGOPS Opoczno**
ul. Kopernika 3
26-300 Opoczno,
tel. 044 755-24-93
fax 044 55-28-50,
e-mail: ops@um.opoczno.pl

- **GOPS Oporów**
Oporów 25
99-322 Oporów,
tel. 024 383 11 51
fax 024 383 11 50,
e-mail: gopsoporow@poczta.onet.pl
- **GOPS Osjaków**
ul. Częstochowska 9
98-320 Osjaków,
tel. 043 842-34-20
fax 043 842-34-20,
e-mail: gops_osjakow@post.pl
- **GOPS Ostrówek**
Ostrówek 115
98-311 Ostrówek,
tel. 043 841-50-93
fax 043 841-50-93,
e-mail: gops_ostrowek@post.pl
- **GOPS Ozorków**
ul. Wigury 14
95-035 Ozorków,
tel. 042 277 14 51
fax 042 277 14 51,
e-mail: kochanowska@ops-ozorkow.pl
- **GOPS Pabianice**
ul. Torowa 21
95-200 Pabianice,
tel. 042 213 96 60
fax 042 213 96 60,
e-mail: ospomoc@poczta.onet.pl
- **MGOPS Pajęczno**
ul. Parkowa 8
98-330 Pajęczno,
tel. 034 311 10 13
fax 34 311 21 35,
e-mail: opieka@pajeczno.pl
- **GOPS Paradyż**
ul. Konecka 7
26-333 Paradyż,
tel. 044 758 40 16
fax 044 758 40 24,
e-mail: gopsp@go2.pl

- **GOPS Parzęczew**
ul. Południowa 1
95-045 Parzęczew,
tel. 042 718 66 16
fax 042 718 66 41,
e-mail: gopsparzeczew@wp.pl
- **GOPS Pątnów**
Pątnów 48
98-335 Pątnów,
tel. 043 886 51 79
fax 043 886 51 79,
e-mail: gops_patnow@post.pl
- **GOPS Pęczniew**
ul. Główna 10
99-235 Pęczniew,
tel. 043 678 17 49
fax 043 678 17 49,
e-mail: gopspeczniew@op.pl
- **GOPS Piątek**
ul. Łowicka 4
99-120 Piątek,
tel. 024 722 10 64
fax 024 722 13 63,
e-mail: gopspiatek@wp.pl
- **MGOPS Poddębice**
ul. Łódzka 17/21
99-200 Poddębice,
tel. 043 678-42-70
fax 678-47-88,
e-mail: mgopspoddebice@op.pl
- **GOPS Poświętne**
ul. Akacyjowa 4
26-315 Poświętne,
tel. 044 756 40 61
fax 044 756 40 61,
e-mail: opiekaspoleczna@poswietne.pl
- **MGOPS Przedbórz**
ul. Pocztowa 30
97-570 Przedbórz,
tel. 044 781-22-96
fax 044 781-22-96,
e-mail: mgops_przedborz@wp.pl

- **GOPS Radomsko**
ul. Piłsudskiego 34
97-500 Radomsko,
tel. 044 683-28-41
fax 044 683-28-41,
e-mail: gops@gmina-radomsko.pl
- **GOPS Rawa Mazowiecka**
ul. Konstytucji 3 Maja 32
96-200 Rawa Mazowiecka,
tel. 046 814-39-08
fax 046 814-39-08,
e-mail: info@rawam.ug.gov.pl
- **GOPS Regnów**
Regnów 95
96-232 Regnów,
tel. 046 813 16 63
fax 046 813 16 63,
e-mail: gopsregnow@poczta.onet.pl
- **GOPS Ręczno**
ul. Piotrkowska 5
97-510 Ręczno,
tel. 044 781-38-18
fax 044 781-38-18,
e-mail: recznogops@interia.pl
- **GOPS Rogów**
ul. Żeromskiego 23
95-063 Rogów,
tel. 046 874-84-75
fax 046 874-84-75,
e-mail: gopsrogow@wp.pl
- **GOPS Rokiciny**
ul. Tomaszowska 9
97-221 Rokiciny,
tel. 044 719-50-10
fax 044 719-50-12,
e-mail: gops_rokiciny@wp.pl
- **GOPS Rozprza**
ul. Rynek Piastowski 10
97-340 Rozprza,
tel. 044 615-80-66
fax 044 615-89-11,
e-mail: opsrozprza@wp.pl

- **GOPS Rusiec**
ul. Wieluńska 72
97-438 Rusiec,
tel. 043 676-60-25
fax 043 676-60-25,
e-mail: gopsrusiec@pro.onet.pl
- **GOPS Rząśnia**
ul. Kościuszki 16
98-332 Rząśnia,
tel. 044 631-71-84
fax 044 631-71-29,
e-mail: gops@rzasnia.pl
- **GOPS Rzeczyca**
ul. Prez. I. Mościckiego 26
97-220 Rzeczyca,
tel. 044 726-07-20
fax 044 726-07-20,
e-mail: gops26@wp.pl
- **GOPS Sadkowiec**
Sadkowiec 53
96-206 Sadkowiec,
tel. 46 815-68-92,
e-mail: gopssadkowiec@poczta.onet.pl
- **GOPS Sędziejowice**
ul. Wieluńska 7
98-160 Sędziejowice,
tel. 43 677 15 81
fax 715-81,
e-mail: alaandry@wp.pl
- **GOPS Siemkowice**
Plac XXX-Lecia PRL 1
98-354 Siemkowice,
tel. 043 841-72-69
fax 043 841-72-69,
e-mail: gops_siemkowice@post.pl
- **GOPS Sieradz**
ul. Armii Krajowej 5
98-200 Sieradz,
tel. 043 827-60-27
fax 043 827 60 27,
e-mail: gops@sieradz.home.pl

- **GOPS Skierniewice**
ul. Reymonta 23
96-100 Skierniewice,
tel. 046 833-27-61,
e-mail: gops4@wp.pl
- **PMOPS Skierniewice**
ul. Senatorska 12
96-100 Skierniewice,
tel. 046 833-39-48
fax 046 833-39-48,
e-mail: mopr@skierniewice.um.gov.pl
- **GOPS Skomlin**
ul. Trojanowskiego 1
98-346 Skomlin,
tel. 043 886-45-20
fax 043 886-45-20,
e-mail: gops_skomlin@post.pl
- **GOPS Sławno**
ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego 33
26-332 Sławno,
tel. 044 755-17-88
fax 044 55-16-22,
e-mail: gops.slawno@wp.pl
- **GOPS Słupia**
Słupia 136
96-128 Słupia,
tel. 046 831-55-16
fax 046 831-55-16,
e-mail: gopsslupia@poczta.onet.pl
- **GOPS Sokolniki**
ul. Piłsudskiego 1
98-420 Sokolniki,
tel. 062 784-61-90
fax 062 784-61-90,
e-mail: gops@sokolniki.pl
- **MGOPS Stryków**
ul. Kościuszki 29
95-010 Stryków,
tel. 042 719-90-30
fax 042 719-85-01,
e-mail: mgops-strykow@o2.pl

- **GOPS Strzelce**
ul. Leśna 1
99-307 Strzelce,
tel. 024 356-66-13
fax 024 356-66-15,
e-mail: beatabakgops@interia.pl
- **GOPS Strzelce Wielkie**
ul. Częstochowska 14
98-337 Strzelce Wielkie,
tel. 34 311 07 78
fax 34 311 07 78,
e-mail: gops.strzelce@post.pl
- **MGOPS Sulejów**
ul. Targowa 20
97-330 Sulejów,
tel. 044 616-20-33
fax 044 616-20-33,
e-mail: mopssulej@wp.pl
- **GOPS Sulmierzyce**
ul. Urzędowa 1
98-338 Sulmierzyce,
tel. 044 684-60-56
fax 044 682-13-00 w.57,
e-mail: gops@sulmierzyce.eu
- **MGOPS Szadek**
ul. Warszawska 7
98-240 Szadek,
tel. 043 821-59-17
fax 043 821-59-17,
e-mail: mgopsszadek@poczta.onet.pl
- **GOPS Szczerców**
ul. 3-go Maja 6,
97-420 Szczerców,
tel. 044 631-40-00
fax 044 631-83-22,
e-mail: gopsszczercow@onet.pl
- **GOPS Świnice Warckie**
ul. Szkolna 1
99-140 Świnice Warckie,
tel. 063 288 10 61
fax 063 288 10 61,
e-mail: gopsswinice@wp.pl

- **GOPS Tomaszów Mazowiecki**
ul. Mościckiego 31/33
97-200 Tomaszów Mazowiecki,
tel. 044 724-67-88
fax 044 724-67-88,
e-mail: gopstomaszow@lodz.com.pl
- **MGOPS Tuszyn**
ul. Żeromskiego 24/26
95-080 Tuszyn,
tel. 042 614-34-92
fax 042 614-34-92,
e-mail: mopstuszyn@wp.pl
- **GOPS Ujazd**
Plac Kościuszki 6
97-225 Ujazd,
tel. 044 719-23-01
fax 044 719-21-29,
e-mail: gopsujazd@op.pl
- **MGOPS Uniejów**
ul. Orzechowa 6
99-210 Uniejów,
tel. 063 288 80 26
fax 063 288 80 26,
e-mail: mgopsuniejow@op.pl
- **MGOPS Warta**
ul. Rynek Reymonta 1
98-290 Warta,
tel. 043 829-40-29
fax 043 829-40-29,
e-mail: mgops_warta@post.pl
- **GOPS Wartkowice**
ul. Legionów Polskich 1
99-220 Wartkowice,
tel. 043 678-58-27
fax 043 678-58-68,
e-mail: gops_wartkowice@o2.pl
- **GOPS Widawa**
ul. Rynek Kościuszki 10
98-170 Widawa,
tel. 43 672-10-34, fax 19-59,
e-mail: opiekawidawa@wp.pl

- **GOPS Wielgomłyny**
ul. Rynek 1
97-525 Wielgomłyny,
tel. 044 787-10-87
fax 044 787-10-82,
e-mail: gops@wielgomlyny.pl
- **MGOPS Wieluń**
ul. Okólna 7
98-300 Wieluń,
tel. 043 843-43-22
fax 043 843-43-22,
e-mail: mgops_wielun@post.pl
- **MGOPS Wieruszów**
ul. Rynek 21
98-400 Wieruszów,
tel. 062 784-15-54
fax 062 784-15-54,
e-mail: wieruszow@mgops.pl
- **GOPS Wierzchlas**
ul. Szkolna 7
98-324 Wierzchlas,
tel. 043 886-61-11
fax 043 886-61-13,
e-mail: gops_wierzchlas@post.pl
- **GOPS Witonia**
ul. Stefana Starzyńskiego 6a
99-335 Witonia,
tel. 024 356 47 17
fax 024 356 47 14,
e-mail: ug-witonia-sr@wp.pl
- **GOPS Wodzierady**
Wodzierady 24
98-105 Wodzierady,
tel. 043 677 36 99
fax 043 677 33 15,
e-mail: gopswodzierady@wp.pl
- **GOPS Wola Krzysztoporska**
ul. Szkolna 6
97-371 Wola Krzysztoporska,
tel. 044 616 32 84
fax 044 616 32 84,
e-mail: gops@wola-krzysztoporska.pl

- **GOPS Wolbórz**
ul. Sportowa 7
97-320 Wolbórz,
tel. 044 616 44 78
fax 044 616 44 74,
e-mail: mops@wolborz.ugm.pl, www.gopswolborz.pl
- **GOPS Wróblew**
Wróblew 15
98-285 Wróblew,
tel. 043 828-66-16
fax 043 828-66-16,
e-mail: gops_wroblew@post.pl
- **GOPS Zadzim**
Zadzim 44
99-232 Zadzim,
tel. 043 678-66-74
fax 043 678-66-74,
e-mail: gops_zadzim@post.pl
- **GOPS Zapolice**
ul. Plac Strażacki 5
98-161 Zapolice,
tel. 043 823-19-79
fax 043 283-19-82,
e-mail: g.klak@zapolice.pl
- **GOPS Zduny**
Zduny 1c
99-440 Zduny,
tel. 046 838-75-89
fax 046 838-75-94,
e-mail: gops@gminazduny.pl
- **GOPS Zduńska Wola**
ul. Zielona 30
98-220 Zduńska Wola,
tel. 043 825-33-69,
fax 043 825-33-76,
e-mail: aleksandra.pawlicka@ugzw.com.pl
- **MGOPS Żelów**
ul. Piotrkowska 12
97-425 Żelów,
tel. 044 634-10-28
fax 044 634-10-28,
e-mail: mgopszelow@op.pl

- **GOPS Zgierz**
ul. Łęczycka 4
95-100 Zgierz,
tel. 042 716-65-53
fax 042 716-68-63,
e-mail: gops.kierownik@gmina.zgierz.pl

- **MGOPS Złoczew**
ul. Burzezińska 4,
98-270 Złoczew,
tel. 043 820-24-56
fax 043 820-24-56,
e-mail: mgopszloczew@gazeta.pl

- **GOPS Żarnów**
ul. Opoczyńska 5
26-330 Żarnów,
tel. 044 757 70 36
fax 044 757 70 36,
e-mail: gops_zarnow@o2.pl

- **GOPS Żelechlinek**
ul. 1000-lecia 1
97-226 Żelechlinek,
tel. 044 712-27-16
fax 044 712-27-16,
e-mail: gops@zelechlinek.pl

- **MGOPS Żychlin**
ul. Barlickiego 15a
99-320 Żychlin,
tel. 024 285 11 26
fax 024 285 11 26,
e-mail: zychlin@ops.pl

- **GOPS Żytno**
ul. Krótka 4
97-532 Żytno,
tel. 034 327-70-01
fax 27-70-09,
e-mail: gops@zytno.pl

POWIATOWE CENTRA POMOCY RODZINIE

- **PCPR powiat belchatowski**
ul. Czapliniecka 66
97-400 powiat belchatowski,
tel. (0-44) 733-05-45
fax (0-44) 732-53-48,
e-mail: pcpr@powiat-belchatowski.pl
- **PCPR powiat brzeziński**
ul. Konstytucji 3 Maja 3
95-060 powiat brzeziński,
tel. 046 874 21 67
fax 046 874 21 68,
e-mail: pcpr.brzeziny@poczta.fm
- **PCPR powiat kutnowski**
ul. Krzywoustego 11
99-301 powiat kutnowski,
tel. (0-24) 355-47-50
fax (0-24) 355-47-50,
e-mail: pomocspoleczna@pcprkutno.pl
- **PCPR powiat łaski**
ul. Narutowicza 17
98-100 powiat łaski,
tel. (0-43) 675-37-49
fax (0-43) 675-35-49,
e-mail: pcpr.lask@op.pl
- **PCPR powiat łęczycki**
ul. Kilińskiego 4
99-100 powiat łęczycki,
tel. (0-24) 721-61-62
fax (0-24) 721-61-62,
e-mail: pcprleczyca@neostrada.pl
- **PCPR realizuje zadania i obsługuje powiat łódzki wschodni**
al. Piłsudskiego 133d
92-318 powiat łódzki wschodni,
tel. (0-42) 676-34-87
fax (0-42) 676-34-99,
e-mail: pcpr@lodzkiwschodni.pl
www.lodzkiwschodni.pl/pcpr.html

- **PCPR powiat łowicki**
ul. Podrzeczna 30
99-400 powiat łowicki,
tel. (0-46) 830-01-77
fax (0-46) 837-03-44,
e-mail: pcprlowicz@wp.pl
- **PCPR powiat opoczyński**
ul. Armii Krajowej 2
26-300 powiat opoczyński,
tel. (0-44) 736-14-64
fax (0-44) 736-14-64,
e-mail: centrumopoczno@neostrada.pl
- **PCPR powiat pabianicki**
ul. Traugutta 6a
95-200 powiat pabianicki,
tel. (0-42) 215-66-05
fax (0-42) 215-66-05,
e-mail: justynaj24-81@o2.pl
- **PCPR powiat pajęczański**
ul. 1-Maja 13
98-330 powiat pajęczański,
tel. (0-34) 311-10-56
fax (0-34) 311-10-36,
e-mail: pcpr.paj@wp.pl
- **PCPR powiat piotrkowski**
al. 3-go Maja 33
97-300 powiat piotrkowski,
tel. (0-44) 732-31-64
fax (0-44) 732-31-64,
e-mail: pcpr@powiat-piotrkowski.pl
- **PCPR powiat poddębicki**
ul. Łęczycka 28
99-200 powiat poddębicki,
tel. (0-43) 678-40-40
fax (0-43) 678-40-40,
e-mail: pcpr@poddebicki.pl
- **PCPR powiat radomszczański**
ul. Piastowska 21
97-500 powiat radomszczański,
tel. (0-44) 783-44-22
fax (0-43) 783-44-22,
e-mail: biuro@pcpr.radomsko.pl

- **PCPR powiat rawski**
Rawa Mazowiecka
ul. Kościuszki 5
96-200 powiat rawski,
tel. (0-46) 814-57-60
- **PCPR powiat sieradzki**
Plac Wojewódzki 3
98-200 powiat sieradzki,
tel. (0-43) 827-18-07
fax (0-43) 827-18-07,
e-mail: pcpr.sieradz@konto.pl
- **PCPR powiat skierniewicki**
ul. Reymonta 23
96-100 powiat skierniewicki,
tel. (0-46) 833-27-61
fax (0-43) 833-45-14,
e-mail: gops4@wp.pl
- **PCPR powiat tomaszowski**
ul. Barlickiego 30
97-200 powiat tomaszowski,
tel. (0-44) 725-14-60
fax (0-44) 724-27-27,
e-mail: pcpr-tomaszow@poczta.internetdsl.pl
- **PCPR powiat wieluński**
ul. Ślaska 23
98-300 powiat wieluński,
tel. (0-43) 843-14-90
fax (0-43) 843-14-90,
e-mail: pcpr_w_wieluniu@op.pl
- **PCPR powiat wieruszowski**
ul. Ludwika Waryńskiego 15
98-400 powiat wieruszowski,
tel. 627 831 995,
e-mail: pcpr_wieruszów@interia.pl
- **PCPR powiat zduńskowolski**
ul. Żeromskiego 3a
98-220 powiat zduńskowolski,
tel. (0-43) 824-99-99
fax (0-43) 824-99-99,
e-mail: pcpr.zdwola@neostrada.pl

- **PCPR powiat zgierski**
ul. Sadowa 6a, 95-100 powiat zgierski,
tel. (0-42) 719-06-33, fax (0-42) 719-09-53,
e-mail: pcpr@powiat.zgierz.pl

KLUBY INTEGRACJI SPOLECZNEJ

- **I Klub Integracji Społecznej**
ul. Tybury 16
Łódź
tel.: 42 640 70 07; 42 640 70 15
e-mail: kis.1wps@mops.lodz.pl
www.mops.lodz.pl
- **II Klub Integracji Społecznej**
ul. Księży Młyn 2,
90-345 Łódź
e-mail: kis.2wps@mops.lodz.pl
www.mops.lodz.pl
- **III Klub Integracji Społecznej**
ul. Paderewskiego 47
tel. 42/ 640 70 50, 42 255 82 72,
tel. 884 820 160
e-mail: kis.3wps@mops.lodz.pl
www.mops.lodz.pl
- **Klub Integracji Społecznej
przy Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Pabianicach**
ul. Partyzancka 31
95-200 Pabianice
tel. (042) 227-10-80, 215-42-11, 227-71-29
email: sekretariat.mcps@interia.pl
mcps.pabianice.pl
- **Klub Integracji Społecznej
przy Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Tomaszowie Mazowieckim**
ul. Cekanowska 5,
97-200 Tomaszów Maz.
tel./fax 44/ 723 34 89 (sekretariat)
e-mail: mopstomaszow(at)poczta.onet.pl
e-mail: mops(at)tomaszow-maz.pl

WYPOŻYCZALNIE SPRZĘTU

BELCHATÓW

- **Salon Medyczny Ortopedyk**
ul. Czapliniecka 5
97-400 Belchatów
tel. 44 633 07 45, 600 375 707
e-mail: ortopedyk@neostrada.pl

KUTNO

- **Kutno - PZO NR 32**
ul. Kościuszki 12
99-300 Kutno
tel.: (24) 254 17 10
piotr.witczak@akson.pl

KSAWERÓW

- **BRANDvital Ksawerów**
ul. Łódzka 11
95-054 Ksawerów
telefon: 42 225 49 00
e-mail: lodzka11@brandvital.eu

ŁÓDŹ

- **Łódź - PZO NR 86**
ul. Gdańska 57a
90-612 Łódź
tel.: (42) 630 84 09
piotr.witczak@akson.pl
- **BRANDvital Łódź**
ul. Zachodnia 85
90-402 Łódź
tel.: 42 671 14 00
tel.: 42 671 14 02
e-mail: zachodnia85@brandvital.eu
- **Twój-bliscy.pl Joanna Konsiel-Kaczmarek**
ul. Pojezierska 1/32
91-323 Łódź
tel.: 508 58 09 58

- **Centrum Medyczne PROFAMILIA**
ul. Stefana 2
91-463 Łódź
telefony: 48 42 288 11 20, 48 42 279 75 79
- **Szubert Medical**
ul. Drewnowska 102
91-008 Łódź
tel.: 662 005 955, 662 005 855
e-mail: biuro@opiekawdomu.com.pl
- **TlenoTerapia Domowa**
ul. Matejki 6, Łódź
tel.: 504-334-676
e-mail: koncentratory@tlen.pl
- **Platformapacjenta.pl Sp. z o.o.**
ul. Kopcińskiego 31A
90-142 Łódź
tel./fax: 42 633 50 38
e-mail: sklep@platformapacjenta.pl
- **DASMED - wypożyczalnia sprzętu medycznego i rehabilitacyjnego**
Mazowiecka 43,
Łódź
tel.: 725-333-173
biuro@wynajemsprzetumedycznego.pl
- **Sklep Medyczny AGA-POLMED**
ul. Retkińska 104c
94-004 Łódź
tel.: 697 41-31-21, 42 686-51-36
e-mail: sklep@agapolmed.pl
- **FHU Jerzy Bacik**
ul. Rzgowska 155
93-303 Łódź
tel. 42 646 30 66
e-mail: biuro@jerzybacik.pl
- **LASOTA Monika Lasota**
ul. Sosnowiecka 9
93-240 Łódź
tel.: 510 - 510 - 446, 501 - 688 - 878
e-mail: firma@lasota-m.pl

PABIANICE

- **GRAM MED**
ul. Kasztanowa 13
95-200 Pabianice
tel. 506 410 482
email: biuro@wypożyczalniamedyczna24.pl
- **ALLMED**
ul. Grobelna 8
95-200 Pabianice
tel.: 505 99 33 20
e-mail: sklepallmed@wp.pl

OSOWA

- **„MEDICA” Marian Raczyński**
98-405 Osowa 43
tel.: 607 892 247
maniutkowie@o2.pl

PIOTRKÓW TRYBUNALSKI

- **Piotrków Trybunalski - PZO NR 79**
ul. Szkolna 45B
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: (44) 645 95 56
piotr.wieczak@akson.pl
- **Joanna Krystek Wypożyczalnia Sprzętu Rehabilitacyjnego i Medycznego „Uśmiech Losu”**
ul. Próchnika 22 lok. 2
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: 661 673 092
- **Medicall s.c.**
ul. Wojska Polskiego 77
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: 44-649-77-85
email: medicall_sklep@wp.pl

PODDĘBICE

- **Wypożyczalnia Sprzętu Rehabilitacyjnego w Poddębicach**
ul. Polna 36
99-200 Poddębice
tel. 723 658 038

- **Orto-Reha-Medica**
ul. Łódzka 40
99-200 Poddębice
tel.: 600-835-411
e-mail: orto-reha-medica@wp.pl

RADOMSKO

- **Sklep Medyczny w Radomsku**
ul. Narutowicza 20
97-500 Radomsko
tel. 44 683 22 24
tel. 513 138 188
e-mail: skl.med.radomsko@interia.pl

SIERADZ

- **Sieradz - PZO NR 42**
ul. P.O.W. 7
98-200 Sieradz
tel.: (43) 822 00 46
piotr.witczak@akson.pl

SKIERNIEWICE

- **Skierniewice - PZO NR 88**
ul. Kopernika 5
96-100 Skierniewice
tel.: (46) 833 28 58
piotr.witczak@akson.pl
- **Wypożyczalnia sprzętu rehabilitacyjnego i medycznego ANIA**
ul. Jagiellońska 28
96 – 100 Skierniewice
tel.: 46 832 11 87, 515 637 890
e-mail: wypożyczalnia@hospicjumskierniewice.pl

TOMASZÓW MAZOWIECKI

- **Tomaszów Mazowiecki - PZO NR 84**
ul. Jana Pawła II 35a
97-200 Tomaszów Mazowiecki
tel.: (44) 723 27 62
piotr.witczak@akson.pl

ZGIERZ

- **Wypożyczalnia sprzętu rehabilitacyjnego spółdzielni Socjalnej Wsparcie**
ul. Chełmska 16/18
95-100 Zgierz
tel. 796 14 14 20, 42 719 07 27

ŚRODOWISKOWE DOMY SAMOPOMOCY SPOŁECZNEJ

- **Powiat bełchatowski**
Środowiskowy Dom Samopomocy w Bełchatowie
ul. Świętej Barbary 5
97-400 Bełchatów
tel.: 44 635-04-81
- **Powiat kutnowski**
Środowiskowy Dom Samopomocy w Kutnie
ul. Wyszyńskiego 11
99-300 Kutno
tel.: 24 254-94-35
- **Powiat łaski**
Środowiskowy Dom Samopomocy w Sędziejowicach
ul. Wieluńska 7
98-160 Sędziejowice
tel.: 43 677-15-86

Środowiskowy Dom Samopomocy w Łasku
ul. Kościuszki 14
98-100 Łask
tel.: 43 675-36-37

Środowiskowy Dom Samopomocy w Widawie
Dąbrowa Widawska 61
98-170 Widawa
tel.: 43 672-14-03
- **Powiat łęczycki**
Środowiskowy Dom Samopomocy w Łęczycy
Al. Jana Pawła II 13
99-100 Łęczyca
tel.: 24 721-23-76
- **Powiat łowicki**
Środowiskowy Dom Samopomocy w Łowiczu
ul. 3-go Maja 11
99-400 Łowicz
tel.: 46 837-41-11

- **Powiat łódzki wschodni**

Środowiskowy Dom Samopomocy w Justynowie
ul. Łódzka 35
95-020 Justynów
tel.: 42 213-45-37

- **Powiat pabianicki**

Środowiskowy Dom Samopomocy w Drzewocinach
gm. Dłutów
95-018 Drzewociny 34
tel.: 44 634-02-36

Środowiskowy Dom Samopomocy w Pabianicach
ul. Cicha 24
95-200 Pabianice
tel.: 42 214-92-10

Środowiskowy Dom Samopomocy w Pabianicach
ul. Moniuszki 16
95-200 Pabianice
tel.: 42 215-39-84

- **Powiat pajęczański**

Środowiskowy Dom Samopomocy w Bobrownikach
Bobrowniki 50
98-355 Działoszyn
tel.: 43 841-44-70

- **Powiat poddębicki**

Środowiskowy Dom Samopomocy w Pęczniewie
ul. Osiedle 40-lecia PRL 4
99-235 Pęczniew
tel.: 43 678-13-55

Środowiskowy Dom Samopomocy w Czepowie
Czepów 75
99-210 Uniejów
tel.: 63 288-91-26

- **Powiat rawski**

Środowiskowy Dom Samopomocy w Białej Rawskiej
ul. Jana Pawła II 57
96-230 Biała Rawska
tel.: 46 815-93-51

- **Powiat tomaszowski**

Środowiskowy Dom Samopomocy w Tomaszowie Mazowieckim
ul. Szkolna 14a
97-200 Tomaszów Maz.
tel.: 44 726-03-74

- **Powiat wieluński**

Środowiskowy Dom Samopomocy w Mokrsku
Mokrsko 254
98-435 Mokrsko
tel.: 43 886-32-66

Środowiskowy Dom Samopomocy w Wieluniu
ul. Traugutta 40
98-300 Wieluń
tel.: 43 843-09-99

Środowiskowy Dom Samopomocy w Ostrówku
98-311 Ostrówek 93 D
tel.: 43 841-56-05

Środowiskowy Dom Samopomocy w Strobinie
ul. Parkowa 16
98-313 Konopnica
tel.: 43 842-41-06

- **Powiat wieruszowski**

Środowiskowy Dom Samopomocy w Osieku
Osiek 185c
98-405 Galewice
tel.: 62 784-32-22

- **Powiat zgierski**

Środowiskowy Dom Samopomocy w Aleksandrowie Łódzkim
ul. Piotrkowska 4/6
95-070 Aleksandrów Łódzki
tel.: 42 276-40-21

Środowiskowy Dom Samopomocy w Aleksandrowie Łódzkim
ul. 1 Maja 43/47
95-070 Aleksandrów Łódzki
tel.: 42 712-16-17

Środowiskowy Dom Samopomocy w Głównie
ul. Sikorskiego 3
95-015 Główno
tel.: 42 710-87-44

- **Łódź – miasto na prawach powiatu**

Środowiskowy Dom Samopomocy w Łodzi
ul. Czarnieckiego 4
91-844 Łódź
tel.: 42 656-37-47

Środowiskowy Dom Samopomocy w Łodzi
ul. Chocianowska 198
93-460 Łódź
tel.: 42 680-21-00

Środowiskowy Dom Samopomocy w Łodzi
ul. Przybyszewskiego 111
91-310 Łódź
tel.: 42 681-24-32

Środowiskowy Dom Samopomocy w Łodzi
ul. Karolewska 70/76
94-023 Łódź
tel.: 42 689-90-60

- **Piotrków Trybunalski – miasto na prawach powiatu**
Środowiskowy Dom Samopomocy w Piotrkowie Tryb.
ul. Dmowskiego 26
97-300 Piotrków Tryb.
tel.: 44 649-29-03

PRZEDSZKOLA SPECJALNE

- **Łask, Przedszkole Specjalne Nr 7**
ul. Mickiewicza 6
98-100 Łask
tel.: 436752637
e-mail: soszwl@op.pl
- **Łęczyca, Przedszkole Specjalne**
ul. Kaliska 13
99-100 Łęczyca
tel.: 243883600
e-mail: sekretariat@zpewleczyca.szkolnastrona.pl
- **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy im. Juliana Tuwima Przedszkole**
Stemplew 35
99-140 Świnice Warckie
tel.: 63 288-11-06
e-mail: sekretariat@soswstemplew.com
- **Łódź, Przedszkole Specjalne Nr 1**
ul. Gandhiego 26
91-015 Łódź
tel.: 426122081
e-mail: ps1lodz@op.pl

- **Działoszyn, Przedszkole Specjalne w Działoszynie**
ul. Grota Roweckiego 2
98-355 Działoszyn
tel.: 438414350
e-mail: soszw@onet.eu
- **Radomsko, Przedszkole Specjalne**
ul. Piastowska 10a
97-500 Radomsko
tel.: 446854449
e-mail: dyrektorps@radomsko.pl
- **Sieradz, Przedszkole Specjalne**
ul. Krakowskie Przedmieście 58
98-200 Sieradz
tel.: 435884563
e-mail: specsier@pro.onet.pl
- **Zduńska Wola, Przedszkole Specjalne**
ul. Zielona 59a
98-220 Zduńska Wola
tel.: 438233399
e-mail: zss_zdw@interia.pl
- **Aleksandrów Łódzki, Przedszkole Specjalne w Aleksandrowie Łódzkim**
ul. Franciszkańska 14/16
95-070 Aleksandrów Łódzki
tel.: 427124467
e-mail: zsaleksandrow@gmail.com
- **Głowno, Przedszkole Specjalne w Głownie**
ul. Mikołaja Kopernika 26A
95-015 Głowno
tel.: 427190854
e-mail: ml-zss@wp.pl
- **Łódź, Przedszkole Specjalne Ośrodka Terapeutyczno - Edukacyjnego dla Dzieci i Młodzieży z Autyzmem w NAVICULA -Centrum**
ul. K. Cedry 2
91-129 Łódź
tel.: 426118345
e-mail: przedszkole@navicula.pl
- **Łódź, Przedszkole Fundacji „Jaś i Małgosia”**
ul. Tatrzńska 105
93-279 Łódź
tel.: 426434670
e-mail: m.charbicka@jasimalgosia.pl

- **Łódź, Niepubliczne Kolorowe Przedszkole dla Dzieci o Specjalnych Potrzebach Rozwojowych**
ul. Żabia 10/12
91-457 Łódź
tel. 42 640 67 03
e-mail: b.szymczak@kolorowyswiat.org
- **Piotrków Trybunalski, Przedszkole Specjalne Piotrkowskiego Centrum Zdrowia**
ul. Dmowskiego 38
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: 515878777
e-mail: przedszkole@maluchwakademii.pl
- **Piotrków Trybunalski Niepubliczne Specjalne Przedszkole dla Dzieci Niepełnosprawnych**
ul. Wysoka 21
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: 447326674
e-mail: osrodekrek@pro.onet.pl

PRZEDSZKOLA Z ODDZIAŁAMI INTEGRACYJNYMI

- **Integracyjne Przedszkole Samorządowe Nr 3**
os. Okrzei 15A
97-400 Bełchatów
tel. 44/632-46-41
ps3belchatow@op.pl
- **Publiczne Przedszkole nr 4 z Oddziałami Integracyjnymi w Wieluniu**
os. Kardynała S. Wyszyńskiego 44
98-300 Wieluń
tel. 43 843-58-62
przedszkole4.przedszkole4.wielun.pl
- **Publiczne Przedszkole nr 6 z Oddziałami Integracyjnymi**
ul. Żytia 19/23
98-220 Zduńska Wola
tel. 43 823-31-79
e-mail: pp6zdwola@tlen.pl
- **Miejskie Przedszkole Nr Integracyjne z Oddziałami Specjalnymi**
ul. Mielczarskiego 26
95-100 Zgierz
tel. 42 716 26 72
e-mail: mp3zgierz@tlen.pl

- **Przedszkole Miejskie nr 36 Integracyjne**
ul. Ceramiczna 7/9
93-547 Łódź
tel.: 42 684-78-97
e-mail: przedszkole36@wp.pl
- **Przedszkole Miejskie nr 109 z Oddziałami Integracyjnymi**
ul. Jana 6
91-350 Łódź
tel.: 42 651-96-40
e-mail: przedszkole_nr109_jana6@poczta.onet.pl
- **Przedszkole Miejskie nr 114 Integracyjne**
ul. Starosikawska 18
90-754 Łódź
tel.: 42 616-00-42
e-mail: pm114lodz@poczta.onet.pl
- **Przedszkole Miejskie nr 137 Integracyjne**
ul. gen. Stefana Grota Roweckiego 6
93-217 Łódź
tel.: 42 252-91-00
e-mail: pm137@op.pl
- **Przedszkole Miejskie nr 206 z Oddziałami Integracyjnymi**
ul. Michała Lermontowa 7
92-512 Łódź
tel.: 42 672-70-89
e-mail: pm206lodz@interia.pl
- **Przedszkole Miejskie nr 214 z Oddziałami Integracyjnymi**
ul. Batalionów Chłopskich 21
94-058 Łódź
tel.: 42 252-38-88
e-mail: pm214@wp.pl
- **Przedszkole Miejskie nr 221 Integracyjne**
al. marsz. Edwarda Śmigłego-Rydza 38
93-286 Łódź
tel.: 42 643-93-98
e-mail: pm221@kappa.com.pl
- **Przedszkole integracyjne. Stowarzyszenie na rzecz dzieci i młodzieży Hulajnoga.**
Elsnera 8
92-504 Łódź
tel.: 514 169 999
e-mail: biuro.hulajnoga@gmail.com
-

- **Przedszkole Integracyjne nr 10**
ul. Księżacka 26
99-400 Łowicz
tel: 46 837 53 03
e-mail: p10lowicz@op.pl
- **Przedszkole Nr 2 z oddziałami integracyjnymi i oddziałem specjalnym**
ul. Sadowa 8
95-050 Konstantynów Łódzki
tel: 42 211 17 90
e-mail: przedszkole_2@post.pl

DOMY POMOCY SPOŁECZNEJ I OPIEKI

- **Powiat bełchatowski**
Dom Pomocy Społecznej
ul. Dąbrowskiego 2
97-400 Bełchatów
tel.: 44 635-24-00
e-mail: dps@dolsat.pl

Dom Pomocy Społecznej
Zabłoty 19
97-425 Żelów
tel.: 44 634-19-40
e-mail: dpszabloty@wp.pl
- **Powiat brzeziński**
Dom Pomocy Społecznej
ul. Moniuszki 24
95-060 Brzeziny
tel.: 46 874-25-51
e-mail: dpsbrzeziny@poczta.fm

Dom Pomocy Społecznej
Dąbrowa 1 gm. Jeżów
95-047 Jeżów
tel.: 46 875-63-91
e-mail: dpsdabrowa@poczta.fm
- **Powiat kutnowski**
2 Dom Pomocy Społecznej
ul. Krzywoustego 11
99-300 Kutno
tel.: 24 253-64-32
e-mail: dpskutno@dpskutno.com.plparad

I Dom Pomocy Społecznej
ul. Oporowska 27
99-300 Kutno
tel.: 24 253-33-15
253-33-17
e-mail: dps-oporowska@tlen.pl

Dom Pomocy Społecznej
Pniewo 91
99-312 Bedlno
tel.: 24 285-10-69
e-mail: dpspniewo@poczta.fm

Dom Pomocy Społecznej
Wojszyce 47
99-312 Bedlno
tel.: 24 282-14-68
e-mail: dpswojszyce@poczta.onet.pl

Dom Pomocy Społecznej
Wola Chruścińska
99-306 Łanięta
tel.: 24 356-71-74
e-mail: wolachruscinska@dps.pl

Dom Pomocy Społecznej Sióstr Albertynek
ul. Sobieskiego 49
99-300 Kutno
tel.: 24 253-89-76
e-mail: albertynki@dps.pl

- **Powiat łaski**

Dom Pomocy Społecznej Fundacji Brata Alberta
Chorzeszów gm. Wodzierady
98-105 Wodzierady
tel.: 43 677-33-81
e-mail: bralbert@interia.pl

- **Powiat łączycki**

Dom Pomocy Społecznej
Karsznice 62
99-122 Góra Św. Małgorzaty
tel.: 24 389-20-91
e-mail: dpskarsznice@op.pl

Dom Pomocy Społecznej
ul. Kilińskiego 2
99-100 Łęczyca
tel.: 24 721-30-01
e-mail: dpsleczyca@op.pl

- **Powiat łowicki**

Dom Pomocy Społecznej „Borówek”

Borówek 56

99-423 Bielawy

tel.: 46 838-26-61

e-mail: dpsborowek@poczta.onet.pl

- **Powiat łódzki wschodni**

Dom Pomocy Stowarzyszenia Serce Jezusa i Maryi

ul. Budowlanych 17/19

95-040 Koluszki

tel.: 44 714-25-92

e-mail: dom-pomocy@onet.pl

Dom Pomocy Społecznej w Wiśniowej Górze

Tuszyńska 56

95-022 Wiśniowa Góra

tel.: 42 213-23-41

e-mail: dpswg@poczta.onet.pl

Dom Pomocy Społecznej

Lisowice gm. Koluszki

97-140 Lisowice

tel.: 44 714-18-76

e-mail: dpslisowice01@dps.pl

Placówka całodobowej opieki

Lipiny gm. Nowosolna

92-701 Łódź

tel.: 671-32-91

- **Powiat opoczyński**

Dom Pomocy Społecznej

ul. Piotrkowska 21

26-307 Białaczów

tel.: 44 758-14-25

Dom Pomocy Społecznej

ul. Stawowa 21/25

26-310 Drzewica

tel.: 48 383-37-71

e-mail: dpsdrzewica@wp.pl

Dom Pomocy Społecznej W Niemojowicach

Niemojowice 68

26-330 Żarnów

tel.: 44 610 22 94, 647 32 78

e-mail: dps@dpsniemojowice.pl

- **Powiat pabianicki**

Dom Pomocy Społecznej
ul. Wiejska 55/61
95-200 Pabianice
tel.: 42 213-75-51
e-mail: dps@pabianice-dps.pl

Dom Pomocy Społecznej
ul. Łaska 86 (Filia)
95-200 Pabianice
tel.: 42 215-61-04

Dom Pomocy Społecznej „Pod Dębami”
Behcice 3
95-050 Konstantynów Łódzki
tel.: 42 211-12-10
e-mail: dpsk@pactor.com.pl

Dom Pomocy Społecznej Nad Strumykiem
Legendzin 2
95-083 Lutomiersk
tel.: 43 677 65 80, 602 625 831

- **Powiat pajęczański**

Dom Pomocy Społecznej
Bobrowniki gm. Działoszyn
98-355 Działoszyn
tel.: 43 841-44-70, 841-37-95

- **Powiat piotrkowski**

Dom Pomocy Społecznej
Łochyńsko 75A gm. Rozprza
97-340 Rozprza
tel.: 44 615-80-13
e-mail: dps.lochynsko@wp.pl

Dom Pomocy Społecznej
Raciborowice 66 gm. Moszczenica (Filia w Łodzi)
91-362 Łódź
tel.: 44 616 88 00

Dom Pomocy Społecznej „Przystań”
Wroników 26
97 – 340 Rozprza
tel.: 44 732-01-30

Dom Pomocy Społecznej „Happy Port”
ul. Przedszkolna 17/19
97-330 Sulejów

Dom Pomocy Społecznej „Zacisze” w Łaznowskiej Woli
ul. Południowa 29
97-221 Rokiciny, Łaznowska Wola
tel.: 44 719 50 34

- **Powiat poddębicki**

Dom Pomocy Społecznej
Stary Gostków 41
99-220 Wartkowice
tel.: 43 678-51-85
e-mail: bielecka.dpsgostkow@poddebice.info.pl

- **Powiat radomszczański**

Dom Pomocy Społecznej
Radziechowice I Nr 2
97-561 Ładzice
tel.: 44 684-08-21
e-mail: dpsradziechowice@neostrada.pl

Dom Pomocy Społecznej
ul. Krasickiego 138
97-500 Radomsko
tel.: 44 682-15-91
e-mail: dps_radomsko@wp.pl

Dom Pomocy Społecznej „Family” w Tarasie
Taras 46A
97-570 Przedbórz
tel.: 44 781 52 18

- **Powiat sieradzki**

Dom Pomocy Społecznej „Bankowiec”
ul. Armii Krajowej 34
98-200 Sieradz
tel.: 43 827-69-80
e-mail: dps-sieradz@wp.pl

Dom Pomocy Społecznej
Witów 99 (Filia z Sieradza)
98-260 Burzenin
tel.: 43 821-40-11

Dom Pomocy Społecznej
Biskupice 72 gm. Chałupnia Mała
98-210 Sieradz 2
tel.: 43 827-46-95
e-mail: dps@invar.net.pl

Dom Pomocy Społecznej
Rozdzały 7 gm. Rossoszyca
98-203 Warta
tel.: 43 829-68-57
e-mail: dps.rozdzały_xl@wp.pl

Dom Pomocy Społecznej dla Dzieci Zgromadzenia Sióstr Urszulanek SJK
ul. Dominikańska 16
98-200 Sieradz
tel.: 43 822-38-39
e-mail: dpsdzieci@pro.onet.pl

- **Powiat skierniewicki**

Dom Pomocy Społecznej „Złota Rybka” w Kochanowie
Kochanów 31
96-130 Głuchów
tel.: 664 716 249

- **Powiat tomaszowski**

Dom Pomocy Społecznej Nr 1
ul. Polna 56
97-200 Tomaszów Maz.
tel.: 44 724-26-45
e-mail: dps@tomaszow.com.pl

Dom Pomocy Społecznej Nr 2
ul. Jana Pawła II nr 37
97-200 Tomaszów Maz.
tel.: 44 724-32-47
e-mail: dps2@vernet.pl

Dom Pomocy Społecznej
Łazienkowa Wola gm. Rokiciny
tel.: 44 719-50-34

- **Powiat wieluński**

Dom Pomocy Społecznej
Skrzynno gm. Ostrówek
98-311 Skrzynno
tel.: 43 841-50-60
e-mail: dpsskrzynno@wp.pl

- **Powiat wieruszowski**

Dom Pomocy Społecznej
Chróścina Wieś
98-430 Bolesławiec
tel.: 62 783-60-19
e-mail: dps-chroscin-wies@pvd.pl

Dom Pomocy Społecznej
Chróścín Zamek
98-430 Bolesławiec
tel.: 62 783-60-33
e-mail: dps@palac.qt.pl

- **Powiat zduńskowski**

Dom Pomocy Społecznej
ul. Łaska 42
98-220 Zduńska Wola
tel.: 43 823-25-70
e-mail: dpszdwola@wp.pl

Dom Pomocy Społecznej
Przatówek gm. Szadek
98-240 Przatówek
tel.: 43 675-12-29
e-mail: dyrektor@dpsprzatowek.pl

- **Powiat zgierski**

Dom Pomocy Społecznej
Rąbień AB 59
95-070 Aleksandrów skr.pocztowa 38
tel.: 42 712-12-80
e-mail: dps@dps.static.net

Dom Pomocy Społecznej
ul. Chełmska 16/18
95-100 Zgierz
tel.: 42 719-07-27
e-mail: sekretariat@dpszgierz.pl

Dom Pomocy Społecznej
ul. Mickiewicza 1
95-035 Ozorków
tel.: 42 270-00-80
e-mail: dps_ozorkow@go2.pl

Dom Pomocy Społecznej
ul. Karasicka 51
95-015 Główno
tel.: 42 719-07-40
e-mail: dps_glowno@poczta.onet.pl

- **Łódź – miasto na prawach powiatu**

Centrum Rehabilitacyjno-Opiekuńcze. DPS dla osób przewlekle chorych somatycznie
ul. Przybyszewskiego 225/267
92-313 Łódź
tel.: 42 250-72-00 do 05

Dom Pomocy Społecznej
ul. 28 Pułk Strzelców Kaniowskich 32
90-640 Łódź
tel.: 42 632-22-03
e-mail: zdps.lodz@interia.pl

3 Dom Pomocy Społecznej
ul. Paradna 36
93-345 Łódź
tel.: 42 645-70-55
e-mail: dpsparadna@neostrada.pl

Dom Pomocy Społecznej
Zgromadzenia SS Służebniczek NMP
(Prowincja Łódzka) w Łodzi
ul. Kosynierów Gdyńskich 20
93-357 Łódź
tel.: 42 646-11-70
e-mail: dpssiostry@onet.pl

Dom Pomocy Społecznej
ul. Ciołkowskiego 2
93-510 Łódź
tel.: 42 689-53-52

5 Dom Pomocy Społecznej
ul. Podgórna 2/14
93-278 Łódź
tel.: 42 643-53-49
e-mail: 5dps@softserwis.pl

Dom Pomocy Społecznej
ul. Złotnicza 10
91-836 Łódź
tel.: 42 657-50-90
e-mail: dps.zlotnicza@neostrada.pla

Dom Pomocy Społecznej
ul. Narutowicza 114
90-145 Łódź
tel.: 42 678-46-23

Dom Pomocy Społecznej
ul. Spadkowa 4/6
91-232 Łódź
tel.: 42 655-78-23
e-mail: dps_spadkowa@wp.pl

Dom Pomocy Społecznej
ul. Rojna 15
91-142 Łódź
tel.: 42 652-24-25
e-mail: 3dps@neostrada.pl

Dom Pomocy Społecznej
ul. Rudzka 56
93-423 Łódź
Tel. 42 640-90-28
e-mail: sekretariat@dpsrudzka.pl

Dom Pomocy Społecznej „Dom Kombatanta”
ul. Przyrodnicza 24/26
91-480 Łódź
tel.: 42 655-30-30
e-mail: kombus@finn.pl

Dom Pomocy Społecznej „Włókniarz”
ul. Krzemieniecka 7/9
94-017 Łódź
tel.: 42 686-06-49
e-mail: wlokniarz@data.pl

Dom Pomocy Społecznej „Pogodna Jesień”
ul. Dojazdowa 5/7
91-503 Łódź
tel.: 42 659-87-99
e-mail: dpsdojazdowa@tlen.pl

Dom Pomocy Społecznej
ul. Sierakowskiego 65
91-324 Łódź
tel.: 42 651-44-08
e-mail: dps.sierakowski@neostrada.pl

Dom Pomocy Społecznej Fundacji Brata Alberta w Łodzi
ul. Helenówek 7
91-366 Łódź
tel.: 42 658-91-70, 0602-115-628
e-mail: bralbert@interia.pl

Dom Pomoc Społecznej
ul. Ustronie 29
95-073 Grotniki Ustronie
tel.: 42 717-96-01

- **Piotrków Trybunalski – miasto na prawach powiatu**
Dom Pomocy Społecznej
ul. Żwirki 5/7
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: 44 647-51-72
e-mail: sekretariat@dompomocypiotrkow.pl

ZESPOŁY DS. ORZEKANIA O NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI

- **Wojewódzki Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności w Województwie Łódzkim**
ul. Lecznicza 6
93-173 Łódź
tel.: 42 664 20 48
e-mail: wzon@lodz.uw.gov.pl
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Piastowska 21
97-500 Radomsko
tel.: 44 683 82 33
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Czaplinska 66
97-400 Bełchatów
tel.: 44 733 04 98
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Sienkiewicza 16
95-060 Brzeziny
tel.: 46 874 21 61
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Krzywoustego 11
99-300 Kutno
tel.: 24 355 47 62
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Kaliska 13
99-100 Łęczyca
tel.: 24 721 32 17
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
Stary Rynek 17
99-400 Łowicz
tel.: 46 837 03 44

- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Lecznicza 6
93-173 Łódź
tel.: 42 682 53 00
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
Al. Piłsudskiego 135
92-318 Łódź
tel.: 42 674 48 34
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Kwiatowa 1a
26-300 Opoczno
tel.: 44 755 30 99
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Piłsudskiego 2
95-200 Pabianice
tel.: 42 212 12 48 wew. 119
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. 1-go Maja 13/15
98-330 Pajęczno
tel.: 34 311 10 56
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Zamkowa 24
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: 44 649 71 52
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
Al. 3 Maja 33
97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: 44 732 31 83
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Łęczycka 16
99-200 Poddębice
tel.: 43 678 27 01
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Kościuszki 5
96-200 Rawa Mazowiecka
tel.: 46 814 53 04
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
Plac Wojewódzki 3
98-200 Sieradz
tel.: 43 827 18 07

- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Konstytucji 3 Maja 6
96-100 Skierniewice
tel.: 46 833 45 14
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Senatorska 12
96-100 Skierniewice
tel.: 46 833 39 48
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Św. Antoniego 26
97-200 Tomaszów Mazowiecki
tel.: 44 724 27 27
- **Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności**
ul. Żeromskiego 3
98-220 Zduńska Wola
tel.: 43 824 89 99, 43 824 99 90

